

ΘΕΛΕΙΝΟΗ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΙΣ Κ. Κ. ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΙΣ.

Όσονούπω, δημοσιευομένου τοῦ III. φυλλαδίου ἡμῶν, λήγει τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ΘΕΛΕΙΝΟΗΣ.

Καθ' ἅπαν τὸ διάστημα τοῦτο, μετὰ θρησκευτικοῦ ζήλου, πεποίθαμεν, περιποιήθημεν τὸ δεινὸν ἔργον εἰς τὸ ὁποῖον ἀπεδύθημεν καὶ παντὶ σθένει ἐφιλοτιμηθήμεν ἢ ἀναδειχθῶμεν ἄξιοι τῆς ἐπιεικείας καὶ εὐνοίας, τῆς ὁποίας μᾶς ἤξιωσαν οἱ φιλόκαλοι καὶ φιλόμουσοι ὁμογενεῖς. Ἄν ποτε παρεξέτραπήμεν τῆς ὁδοῦ, αἰτιατέον τὰς καιρικές τε καὶ τοπικὰς περιστάσεις οὐχ ἦττον ἢ τὴν ἔλλειψιν τῶν μέσων, ἧτις ἐν παντὶ καὶ πάντοτε ἐμπόδιόν ἐστι δυσυπέρβλητον· ἀλλὰ καὶ ὁμολογητέον ὅτι ἐκ τῶν ἐνόητων μετ' ἀκριβείας ἐξεπληρώσαμεν τὰ χρέη, ὅσα ἀνεδέχθημεν ἀπέναντι τοῦ κοινοῦ. Καὶ ἐνδέχεται μὲν εἰς τινὰς τῶν καθ' ἡμᾶς ἀναγνωστῶν ἢ πορεία τοῦ ἡμετέρου συγγράμματος νὰ μὴ ἐφάνη κατὰ πάντα ἀρεστή, διότι, καινόςπουδοι ἡμεῖς καὶ πᾶν τὸ ἐπακτὸν θηρεύοντες, ἀρεσκόμεθα καθηδυπαθοῦντες τὸν καιρὸν εἰς ἀναγνώσεις φρούδας καὶ καταβαυκαλῶμεν τὸν νοῦν εἰς διατριβάς ματαιοσχόλους, ἂν μὴ εἴπωμεν ἐκφραλιστέας — τίς δ' ὁ ἐκ τούτων καρπὸς, οὐδ' ὁ τόπος, οὐδ' ὁ καιρὸς ἐπιτρέπει ἤδη ἡμῖν νὰ ἐρευνήσωμεν—ἀλλὰ καὶ οἱ τοιοῦτοι, πιστεύομεν, δὲν δύνανται νὰ μεμφιμοιρῶσι καθ' ἡμῶν· διότι, ναὶ μὲν, ἐπιληφθέντες τοῦ ἔργου, εὐθὺς ἐξ' ἀρχῆς κύριον σκοπὸν ἐθέμεθα τὸ καταστήσαι τὴν ΘΕΛΕΙΝΟΗΝ ὄχρετὸν, ὡς εἶπεῖν, γνώσεων βιωφελῶν καὶ θετικῶν, ὄχρετὸν γνώσεων οὐσιωδῶν καὶ λόγου ἀξίων εἰς τὸ ἔθνος·

ναί μὲν ἡ σκληρὰ πείρα ὀσημέραι κατορθοῦσα πείθει καὶ αὐτοὺς τοὺς μάλ-
 λον δυσπίστους ὅτι σήμερον ὑπὲρ ποτε ἄλλοτε πρὸς τὰς τοιαύτας γνώσεις
 δέον νὰ τείνωμεν τὴν προσοχὴν, καθόσον τὸ οἰκοδόμημα ἡμῶν, μόλις ὑπὲρ
 τὴν ἐπιφάνειαν προκύψαν, δεῖται βάσεως στερεᾶς καὶ τοίχων στερεῶν καὶ
 στέγης στερεᾶς, οὐχὶ δ' ἐπικοσμημάτων οἰκείων εἰς κτίρια μεγαλοπρεπῆ καὶ
 ἀρτιμελεῖ· οὐχ' ἦττον ὅμως, γινώσκοντες πρὸς οἷας καὶ ὅσας διαθέσεις
 πάντως εἴχομεν νὰ παλαιώσωμεν, ἐπροσπαθήσαμεν νὰ συμβιδάσωμεν τὰ
 πράγματα, καθιστῶντες τὸ ἡμέτερον σύγγραμμα εἰς πάντας προσιτὸν,
 ἐπροσπαθήσαμεν νὰ περιλάβωμεν ἐν αὐτῷ ἀναμιξ εἰδήσεις σπουδαίας καὶ
 τερπνᾶς, οὕτως ὅστε καὶ ὁ εἰς μελετὰς σοβαρὰς καταγινόμενος νὰ ἔχῃ εὐά-
 ρεστον τὴν διατριβὴν, καὶ ὁ τὸ τερπνὸν καὶ ἐλαφρὸν θηρεύων νὰ θεραπεύῃ
 τὰς ἐπιθυμίας του, ὠφελίμῳ τι ἀποκερδαίνων.

Εἰς τρεῖς κατηγορίας κυρίως ὑπάγεται τῆς ΘΕΛΕΙΝΟΗΣ ἡ ὕλη— α) εἰς
 πραγματείας σπουδαίας— β) εἰς πραγματείας τερπνᾶς ἅμα καὶ ὠφελίμους
 — γ) εἰς ἀναγνώσματα ἐλαφρά, δηλαδὴ μυθιστορήματα καὶ διηγήματα.
 Τὰ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντα φυλλάδια κεῖνται ἐκεῖ ὡς ἀπόδειξις τοῦ κατὰ πο-
 σὸν ἡ περιέργεια τοῦ ἀναγνώστου δύναται νὰ ἰκανοποιηθῇ ἐκ μιᾶς ἐκάστης
 τῶν κατηγοριῶν τούτων.

Πιστοὶ εἰς τὰς ἀπ' ἀρχῆς θεθείσας βάσεις, δὲν ἐννοοῦμεν νὰ μεταβάλω-
 μεν τὴν καθόλου πορείαν τοῦ συγγράμματός μας, εἰσερχόμενοι εἰς τὸ β'.
 ἔτος· μόνη μεταρρύθμισις τὴν ὁποίαν σκοπεύομεν νὰ ἐπιφέρωμεν, καὶ ταύ-
 τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω, εἶναι τὸ νὰ προσθέσωμεν εἰκονογραφίας, καὶ οὕτω νὰ
 καταστήσωμεν τὴν ΘΕΛΕΙΝΟΗΝ καὶ ὠφελίμον, καὶ τερπνὴν, καὶ ποικίλην,
 καὶ κοσμίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ μεταρρύθμισις αὕτη συνεπάγεται δαπάνας οὐ
 μικράς, ἐπικαλούμεθα τὴν φιλότιμον συνδρομὴν τῶν φιλομούσων ὁμογενῶν
 πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ. Ἡ ΘΕΛΕΙΝΟΗ, ἵνα θέλῃ καὶ νοῦν καὶ ὄρασιν,
 δὲν ζητεῖ μεγάλα πράγματα· ζητεῖ ἑξακοσίους μόνους συνδρομητὰς, δαπα-
 νῶντας ὑπὲρ αὐτῆς 13 παράδες καὶ 1/6 καθεκάστην· τόσους δηλαδὴ, ὅσοι
 δύνανται νὰ ἐξοικονομηθῶσιν ἐκ τῶν μυρίων καὶ μυρίων ματαιῶν δαπανῶν,
 ἐν αἷς κατατριβόμεθα ἀλόγως τε καὶ ἀδίκως, καὶ ἀντὶ τούτων ὑπόσχεται
 νὰ συντελῇ εἰς τὴν μόνωσιν τῆς τε καρδίας καὶ τοῦ νοῦς. Ἡ πείρα
 ἔπεισεν ἤδη ἀρκούντως τὸ καθ' ἡμᾶς κοινὸν ὅτι ἄλλως δὲν δύναται νὰ προ-
 κόψῃ εἰμὴ διὰ τῆς διαδόσεως γνώσεων ὠφελίμων καὶ ὑγιῶν· ἐν ταῖς γνώ-
 σεσι ταύταις ὑπάρχει κεκρυμμένος ὁ σπόρος τοῦ μέλλοντος τῶν τόπων τού-
 των· τίνος ἕνεκα παραβλέπομεν τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἄγρου, ἐν ᾧ θ' αὐ-
 ξήσει ὁ σπόρος;

Ὡς πρὸς τὴν δημοσίευσιν, ἐπεστήσαμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν καὶ ἐλά-
 βομεν ἤδη τὰ ἀπαιτούμενα μέτρα, ὥστε τοῦ λοιποῦ νὰ γίνηται τακτικῶς

καὶ ἀνευ τῆς ἐλαχίστης ἀναβολῆς, ἐκτὸς ἐν περιπτώσει ἀπευκταίου ἢ ἀπρα-
 ἔπτου τινος.

Ἡ τιμὴ τῆς συνδρομῆς μένει ἡ αὐτή· δηλαδὴ, διὰ μὲν τὸ Σύγγραμμα,
 ἑτησίως μὲν γρ. 80, καθ' ἑξαμηνίαν δὲ γρ. 45· διὰ δὲ τὸ Παράρτημα, ἑτη-
 σίως μὲν γρ. 50, καθ' ἑξαμηνίαν δὲ γρ. 30.

Εἰς τοὺς λαμβάνοντας τὸ Σύγγραμμα μετὰ τοῦ Παραρτήματος γίνεται
 συγκατάβασις· διότι δι' ἀμφοτέρα θέλουν πληρῶναι, ἑτησίως μὲν γρ. 120,
 καθ' ἑξαμηνίαν δὲ γρ. 65.

Οἱ ἐκτὸς τῆς πρωτεύουσας συνδρομηταὶ πληρῶνουσι τὰ ταχυδρομικὰ τέλη.
 Ἡ προπληρωμὴ εἶναι ὅρος ἀναπόφευκτος.

Ὅσοι γίνωσιν νεωστὶ συνδρομηταί, εἴτε διὰ μόνον τὸ Παράρτημα, εἴτε
 διὰ τὸ Παράρτημα καὶ τὸ Σύγγραμμα ἐνταυτῷ, θέλουν λάβει δω-
 ρεῖαν τὰ προεκδοθέντα φυλλάδια τῆς Εὔας, μυθιστορήματος μεταφρασθέν-
 τος ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ τοῦ περιωνύμου Μερύ.

Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται τῇ 1 Φεβρουαρίου καὶ λήγουσι τῇ 31 Ἰανουαρίου.

Ο ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ

ἡ περὶ νέας κωμωδίας παρ' Ἑλλήσι.

(Συνέχεια, ὄρα Φυλ. ΙΕ')

Ἐν ᾧ ἡ κωμωδία οὕτω πως ἐθεάτριζε τὰς ἀθλιότητας τοῦ γά-
 μου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, περιέβαλλεν ἀφ' ἐτέρου μύρια δελεάσματα
 τὸν ἔρωτα τῶν ἑταιρῶν. Ἡ μέση κωμωδία, ἥτις διετῆρει πῶς εἰσέτι
 τὴν Ἀριστοφάνειον δριμύτητα, ἐξέθηκεν αὐτὰς ἐπὶ σκηνῆς ἐπὶ σκο-
 πῶ τοῦ περιυθρίσαι καὶ τιμωρῆσαι αὐτάς· ἀλλ' ἡ πρόδοσις τῆς
 ἠθικῆς παρακμῆς ἐπανήγαγεν αὐτάς εἰς τὴν ἐν τῷ θεάτρῳ οἰκείαν
 θέσιν. Ὁ Μένανδρος, καὶ οὐτοσί διάγων τὸν ἐκτεθηλυμένον βίον
 ὄν ἐδικαίου ἢ τῶν ἐπικουρείων θεωρία, εὔρισκεν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ
 καρδίᾳ ὀλόκληρον τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔμμανους καὶ παραλόγου ἐκεῖ-

νου ἔρωτος, ἐν ᾧ συγγέονται ἀναμῖξ καὶ φαντασία, καὶ αἰσθήσεις, καὶ καρδία, καὶ πρῶτος αὐτὸς ἐποίησατο χρῆσιν αὐτοῦ εἰς πάσας τὰς κωμωδίας αὐτοῦ, ἐκ τούτου ἀρυσθεὶς κυρίως τὰς ὑποθέσεις. «Γενικῶς ἐν πάσαις ταῖς κωμωδίαις τοῦ τερπνοῦ Μενάνδρου εὐρη-
νται ὁ ἔρωτος,» λέγει ὁ Ὀβίδιος. «Τὰ τοῦ Μενάνδρου δράματα, λέγει ὁ Πλούταρχος, γενικῶς βράσιον ἔχουσι μίαν καὶ μόνην τὸν ἔρωτα, ὅστις ἐν πᾶσι διαπρέπει ὡς γενικὴ τις ἔμπνευσις.» Ἐκ τῶν περιση-
θέντων ἡμῖν λειψάνων δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν τίνι τρόπῳ μετέρχετο τὰ πάθη ταῦτα, τὰ οὕτω ποικίλα καὶ οὕτω ἀρμόδια τῇ δραματικῇ τέχνῃ. Ἀλλὰ μὴν, περικοπή τις, φερομένη ἐν μεταφρά-
σει παρά τινι ποιητῇ λατίνῳ, τεκμηριοῖ κρείττων παντὸς λόγου τὴν ἀβρότητα καὶ τὴν ἀφελῆ ἀκρίβειαν τῶν εἰκόνων τούτων. Νεανίας τις, ἔλθων εἰς λόγους μετὰ τῆς ἔρωμένης του, ὀρκίζεται νὰ μὴν ἐπανίδῃ αὐτήν· ἀναγνωρίζει πάσας τὰς προγενεστέρας αὐτοῦ ἐλ-
λείψεις· ἐμμένει εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐν τῇ ἀποφάσει αὐτοῦ· ἡ τιμῆ, τὸ λογικόν, τὸ καθῆκον ἐπιβάλλουσι αὐτῷ ν' ἀπαλλαγθῇ αὐτῆς καὶ θέλει ὑπακούσει τῇ τούτων φωνῇ. «Ναί, λέγει τῷ ὑπηρέτῃ αὐτοῦ, πίστευσον εἰς τοὺς λόγους μου· ἀπεφάσισα νὰ δώσω πέρας εἰς πάντα τὰ δεινὰ ταῦτα. Τί; θὰ ἐπιμένω καταισχύων τὸν κατεστραμ-
μένον οἶκόν μου, καὶ σκανδαλίζων οὕτω πῶς τὸν κόσμον; θὰ καταστρέψω τὴν πατρικὴν κληρονομίαν μου, κυλιόμενος εἰς τὴν κόνιν τοῦ ἀπεχθοῦς ἐκείνου κατωφλίου; θὰ διέρχομαι τὰς ὥρας μου ἄδων καὶ μεθύων εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Χρυσῆδος, ἐν καιρῷ νυκτὸς καὶ βροχῆς πιπτούσης ἀνωθεν βραγδαῖον;» — Ὁ ὑπηρέτης ἀγάλλεται καὶ ἐνθαρρύνει τὸν νέον καὶ εὐχαριστεῖ τοὺς θεοὺς διὰ τὴν καλὴν ταύτην ἀπόφασιν, ὅταν αἴφνης ὁ νεανίας, μὴ ἀκούσας αὐτοῦ, διακό-
πτει αὐτὸν λέγων: «Ἄλλ' εἰπέ μοι, νομίζεις ὅτι θὰ θρηνῇ, ἂν ἐγὼ τὴν καταλίπω;» Ἐκφρασις πάθους θαυμασίου, ἣν ἐδανείσθη ὁ Ῥα-
κίνας, χρῆσιν ποιησάμενος ἐν ὥρᾳ ὁμοίᾳ κατὰ πάντα:

Ἦ Ἄνδρομάχη, μετ' ἐμοῦ ἂν ἔλθ' εἰς κοινωνίαν

Γάμου, ποτὲ θὰ αισθανθῇ λέγεις ζηλοτυπίαν; (α)

Ἦ ἐπιθυμία τοῦ οικειοποιηθῆναι διὰ τῆς βίας τὴν ἀληθεστάτην ταύ-
την τοῦ πάθους ἐκφρασίαν παρέσυρε τὸν Ῥακίαν· ἀλλ' ἡ ἐκφρασις

(α)

Crois-tu, si je l'epouse,

Qu' Andromaque en son coeur n' en sera pas jalouse?

αὕτη, ὡς πρὸς τὴν τραγωδίαν, ἀπέβαινέ πως ἄκαιρος καὶ λίαν τρυ-
φερὰ καὶ ἀνοίκειος τῷ στόματι τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ τοι ἤδι-
στος ὡς πρὸς τὸ πάθος νεανίου, παραδεδομένου εἰς τὰς στιγμι-
αίας παραφορὰς τοῦ πείσματος.

Ὁ ἔρωτος λοιπὸν εἰσήγετο εἰς τὴν σκηνὴν, ἀλλ' οὐχ οἷός τις ἐφάνη γενικῶς παρὰ τοῖς νεωτέροις· ἦτον ἔρωτος ἀκόλαστος καὶ φθοροποιός. Καὶ ναὶ μὲν ἐβλήθη ἐκποδῶν τὸ ἀκόλαστον καὶ βάνανσον τοῦ λε-
κτικοῦ, οὐδὲ χώραν εἶχον τοῦ λοιποῦ ἀναιδεῖς τινες ὑποθέσεις, τέως διαδραματιζόμεναι, ἀλλ' ὁ ἔρωτος παρίστατο ὑπὸ μορφήν μᾶλλον κιν-
δυνώδη, διότι ἡ καλλονὴ παρ' αὐτῷ ἦτο τὸ σέμνυμα τοῦ κακοῦ, καὶ τὸ ἐπαγωγὸν τῆς τελειοποιημένης ταύτης διαφθορᾶς, ἣτις παντα-
χοῦ διεχέετο σὺν αὐτῇ τῇ ἀνατροφῇ, ἐπήνεγκεν ἐπὶ τέλους, πιθανόν, τὴν ἀπώλειαν πάντων τῶν τοῦ Μενάνδρου ἀριστουργημάτων, τῶν τοσοῦτον ὑπὸ τῆς φιλολογίας θαυματομένων. Καὶ εἰ μὲν θεωρητέοι ὑπερβολικοὶ οἱ ἐνδουασμοὶ τοῦ ὀρθοδόξου ἐλληνικοῦ κλήρου, προκα-
λέσαντος, κατὰ τὰ λεγόμενα, τὴν καταστροφὴν ταύτην, θεωρητέοι ὡς ἐκ τούτου καὶ καταγνώσεως ἄξιοι γενικῶς; Ὁ φιλολογικὸς θαυ-
μασμός δέον νὰ ὑπερτερῇ καὶ νὰ ὑπερισχύῃ κατὰ πάντα; Τὸ καθ' ἡμᾶς κλίνομεν πιστεύοντες σὺν τῷ Κ. Βενοᾶ ὅτι τὸ ἔσχατον τοῦτο μέτρον ἐδικαιολογεῖτο, ἂν πράγματι αἱ τοιαῦται ἀναγνώσεις ἐξε-
νεύριζον τὴν τοῦ Βυζαντίου νεολαίαν, δεομένην ἐμπνεύσεων παν-
ταχόθεν ἄλλοθεν ἢ ἐκ τῶν ἑταίρων πρὸς τὸ ἀποκροῦσαι τὸν βαρ-
βαρισμὸν, ἐπικρεμάμενον καὶ ἀπειλοῦντα τὴν καταστροφὴν τῆς ἐ-
στίας τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ καὶ σὺν ταύτῃ τὴν ἀπώλειαν το-
σοῦτων καὶ τηλικούτων φιλολογικῶν ἔργων. Ὅπως ποτ' ἂν ἦ, ὁ ἔρωτος παρὰ Μενάνδρῳ δὲν προηγείται θεραπείας ἀκολάστων καὶ διαφθορέων. Ὁ Μενάνδρος εὖρε συνδυασμὸν τινα, σχέδιόν τι, δι' οὗ προσήγγιζεν, ὡς εἰπεῖν, τὸν ἔρωτα τῷ νομίμῳ αὐτοῦ σκοπῷ καὶ ἔφερον εἰς πέρας τὴν διασκευὴν διὰ τοῦ γάμου, τοῦθ' ὅπερ ἔκ-
τοτε, καὶ τι μονότονον, ἐπεκράτησε γενικῶς παρὰ πᾶσι τοῖς κωμι-
κοῖς. Νεανίας τις, ἐκ γονέων ὀρμώμενος ἀγαθῶν, παρίσταται ἐρω-
τιῶν, οὐχὶ πλέον ἑταίρας, ἀλλ' ἀγνώστου τινος νεανίδος, ἣτις, πε-
νητεύουσα, ἔζη μακρὰν τοῦ κόσμου, κερδαίνουσα τὰ πρὸς ζῶαρ-
κειαν διὰ τῶν ἐργοχειρῶν αὐτῆς καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν φίλης τινος ἢ μητρός. Ὁ νεανίας θέλει νὰ ἔλθῃ μετ' αὐτῆς εἰς γάμου κοινῶ-

νίαν· οἱ συγγενεῖς ἀντίστανται. Ἀνακαλύπτεται ἐπὶ τέλος ἡ νεανίας ἔχουσα καταγωγὴν ἐντιμον παῖς οὔσα, εἶχεν ἐκτεθῆ που, ἡ ἐξαφανισθῆ ἢ ἀρπαγῆ ὑπὸ πειρατῶν· ὁ πατήρ αὐτῆς παρίσταται ἐν τῷ δράματι ὡς φίλος τοῦ πατρὸς τοῦ νεανίου· ἀναγνωρίσεις τότε, ἐκπλήξεις, διαχύσεις καὶ τελευταῖον γάμοι. Τῷ Μενάνδρῳ ἀνήκει τὰ πρωτεῖα τῆς τοιαύτης λύσεως, ἧς τοσαύτην χρῆσιν ἐποίησαντο οἱ μεταγενέστεροι ἕως τοῦ Μολιέρου αὐτοῦ. Τοῦτο ἦν πρόοδος, καὶ πρόοδος ἀξιόλογος τοῦ τῆς κωμωδίας ἠθικοῦ· ὁ ποιητὴς ἔκτοτε εἰσῆγεν, εἰς τὴν σκηνὴν πάθη ἀλληλουχούμενα, χαρακτῆρας ποικίλους, ρίπτων εἰς κόρακας τὰς ῥαδιουργίας τῶν γυναικῶν τῆς ἀπωλείας· ἡ φαντασία, καταγινομένη εἰς μικρόν τινα δραματικὸν μῦθον, ἀπηλλάττετο τῆς ἀνάγκης τοῦ ἐξάπτεσθαι δι' αἰνιγμῶν κατὰ προσώπων καὶ κατὰ πραγμάτων, τότε δὲ πρῶτον ἴσως ἡ κωμωδία, πλήρη ἀποκτῶσα ἐλευθερίαν, περιώρισεν ἑαυτὴν εἰς τὸ εἰκονίζειν ἀπλῶς τὸν βίον καὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν βῆμα ἐτι πρὸς τὰ πρόσω, καὶ ἰδοὺ ὁ γάμος παρὰ ταῖς ἀρχαίους μεθίστατο εἰς ἡν τάξιν κατέχει παρὰ τοῖς νεωτέροις, ἀπέβαινε δηλαδὴ ὁ τακτικὸς σκοπὸς πάντων τῶν ἐρώτων· ἀλλ' ἡ τῶν ἀρχαίων κωμωδία δὲν ἐδύνατο νὰ προβῆ μέχρι τοσούτου· δὲν ἐδύνατο νὰ προηγηθῆ τῶν τάσεων τοῦ τύπου αὐτῆς, ὅστις ἦν ἡ κοινωνία. Ἡ μικρὰ αὕτη περιστασις εἶπερ τι καὶ ἄλλο ἴσως διευκρινεῖ σαφῶς τὴν πρὸς ἀλλήλας διαφορὰν τῆς τῶν ἀρχαίων οἰκογενείας καὶ τῆς οἰκογενείας τῶν χριστιανῶν. Αὕτη, καθὸ σύνδεσμος ἀγιώτερος τῶν ψυχῶν καὶ καθὸ ἀπαιτοῦσα σεμνοτέρας ἠθικὰς ἀρμονίας, προϋποτίθησι τὴν ἐκλογὴν, τὴν τῶν ἀτόμων προτίμησιν καὶ ἐπομένως βαθμὸν τινα ἐλευθερίας παρὰ ταῖς γυναίξιν, ὅστις πραγματικῶς δὲν ἐδόθη αὐταῖς ὀριστικῶς εἰμὴ ἐπιγνωσθέντος τοῦ εὐαγγελίου.

Φέρε ἤδη ἐξετάσωμεν τὸν πολιτικὸν βίον, τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις τῶν ἀνδρῶν ἐν τῷ δημοσίῳ, καὶ ἴδωμεν ἂν καὶ τὰ ἐν ταῖς τούτων ψυχαῖς γεννώμενα νέα αἰσθήματα φέρονται καλῶς ἐκπεφρασμένα παρὰ Μενάνδρῳ. Ἐν πρώτοις ἀξιοσημείωτόν ἐστι γενικὸν τι αἶσθημα εὐμενείας καὶ ἀρχῆς τις ἰσότητος μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν, ἀλλ' οὐχὶ τῆς ψευδοῦς ἐκείνης ἰσότητος, ἧτις ἀπορρέει ἐκ τῶν φθονερῶν ἐπιθυμιῶν τῆς ἀμαθείας καὶ ἀντίκειται τῇ φύσει αὐτῇ, ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐστὶν ἡ τῆς ἠθικῆς ἐκείνης ἰσότητος, ἧτις ἐκφράζεται

τὴν ἐνότητα τῆς ἀνθρωπίνης οἰκογενείας, καὶ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου διαφαίνονται παραγόμεναι ἰδέαι πάντῃ ἀνοίκειοι τῇ τῶν προγενεστέρων φιλολογίᾳ. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐξέθεντο ὡς οὐδεὶς ἄλλος σαφῶς τὰ θαυμασιώτατα περὶ τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου, ἐξ οὗ ἐπήγασε τὸ καθολικόν. Τὰ ἔθνη, ἐν ᾧ πρῶτον ἐθεωροῦντο ἐκ φύσεως ἀλλήλων διεσταλμένα, παρεδέχθησαν τότε τὴν ἀρχὴν ὅτι φυσικῶς δὲν ὑπάρχει εἰμὴ μία αὕτη καὶ μόνη ἀνθρωπότης, πᾶσιν ἀνθρώποις κοινή. (α) Μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης, αἱ διαστολαὶ ὁσημέραι καταφανέστεραι ἀπέβαινον, ὡσανεὶ αὕτη αὕτη ἡ πρόοδος τῶν κοινωνιῶν ἐκάλει αὐτὰς ἐξ ἀνάγκης. Ὅταν αἱ πολιτεῖαι ἐγεννήθησαν ἐκ τοῦ χάους τῶν κατακτῆσεων καὶ τῶν ἐπιδρομῶν δὲν ἀπέβλεψαν εἰμὴ πρὸς τὸ περιποιῆσαι ἑαυταῖς ἐξουσίαν διαρκεστέραν καὶ ἰσχυροτέραν· αἱ ἀριστοκρατικαὶ ὁμοσπονδίαί, ὁ τούτων πυρὴν, συνῆψαν συμμαχίας, ἔθεντο νόμους συμφύσεως ἅμα καὶ ἀποκλείσεως, διότι τοῦτο ἀπῆται ἡ διάρκειά των, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἐπεφύλαξαν ἑαυταῖς προνόμια.

Οὕτω πως καὶ διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους συνεκροτήθη τὸ ἄθροισμα τῶν λοιπῶν συμφερόντων· αἱ ἀρχονταί, αἱ πελατεῖαι, ἡ παραδοχῆ τῶν ξενῶν, τὸ πᾶν ὑπεβλήθη εἰς συστήματα. Διὰ λόγον ἰσχυρότερον, ἡ δουλεία ἀπεβλήθη καὶ ἐξώσθη τῆς τε οἰκογενείας καὶ τῶν ἐλευθέρων τάξεων καὶ ἐξευτελίσθη ἐξευτελισμὸν βαρὺν, περιπεσοῦσα εἰς χεῖρωνα ἢ ὅ,τι ἦτον ἐξαρχῆς κατάστασιν. Τὸ ἔθνος, περιβαλλόμενον οὕτως προσωπικότητα μᾶλλον ἀποκλειστικὴν, ἀπεξενούτο ὁσημέραι τῶν λοιπῶν ἐθνῶν. Ἡ ἰδέα τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀδελφότητος, ἡ πρώτη αὕτη ἀρχὴ τῆς κοινωνικῆς ἀνατροφῆς, καὶ τοι ἀφθαρτος καὶ τοι ἀνεξάληπτος, διετέλεσεν ἐπὶ τινα καιρὸν κερωσ-

(α) Οὐχὶ ὅτι ἡ τῶν ἀνθρώπων ἐνότης καὶ τὰ ἐκ ταύτης πηγάζοντα καθήκοντα ἦσαν κατὰ πάντα παρεγνωσμένα, διότι παρ' Ὀμήρῳ, ἐπὶ παραδείγματι, τῷ ἐνδόξῳ τούτῳ ποιητῇ, εἰς δὲν δέον ν' ἀνατρέχωμεν διὰ τὰ ἀρχικὰ γεγονότα καὶ τὰς ἀληθείας ἐκείνας αἰτινες εἶσιν ἀρχαιότεραι τῆς ἱστορίας αὐτῆς, ὁ ἕνεος θεωρεῖται ἔχθρος μόνον ἐν καιρῷ πολέμου· ἐν τῇ ἐξορίᾳ αὐτοῦ, ἡ δεόμενος, ἔχει προστάτας τοὺς θεοὺς· πρὶν ἢ εἶπῃ τὸ ὄνομα του, τυγχάνει ὑποδοχῆς, καὶ ἡ φιλοξενία εἶναι ἱερά. Οὕτω καὶ οἱ δούλοι δὲν θεωροῦνται ὡς ὄντα κατωτέρας φύσεως· εἰσὶν ἄνθρωποι ἡττημένοι, ὑπηρέται· κληρονομικοὶ τοῦ οἴκου· ἡ δουλεία δύναται νὰ θεωρηθῆ φεῖποτε σχεδὸν ὡς καταφύγιον, ἐν ᾧ εὐρίσκει τις προστασίαν ἀναγκαιοτάτην ἐν τοιαύταις κοινωνίαις. Ἐν τῇ Ὀδυσσεΐ εἰκονίζεται ἡ πατρικὴ ἀγαθότης τῶν κυρίων πρὸς τοὺς δούλους αὐτῶν, ἡ τούτων ἀφοσίωσις, ὁ ἀπὸ κοινοῦ βίος αὐτῶν κατ' οἶκον τοῦ Λαέρτου, καὶ μυσταὶ ἄλλαι εἰκόνας, βρῦθουται χάριτος καὶ ἀφελείας ἀρχαϊκῆς.

μένη και κεκαλυμμένη υπό τὸ ἄχθος τῶν θεσμοθεσιῶν τούτων, αἵτινες ἄλλως πως δὲν ἐθεμελιούντο, εἰμὴ διὰ τῆς ἀποκλειστικότητος και ἐπιμονῆς. Μετὰ τὴν δημοκρατίαν ὅμως και διαρκούσης τῆς τελευταίας αὐτῆς περιόδου, ὅταν ὁ Περικλῆς ἐγάλασε τὰς ταύτης ἀρχάς, αἱ ἀριστοκραταὶ ἠγνόουν τίνι τρόπῳ ἐδύναντο νὰ ἐπανακτῆσωσι τὴν οἰκείαν θέσιν· δὲν ἦσαν πλέον κέντρα ζωῆς ἐθνικῆς, δὲν εἶχον πλέον λόγον τοῦ εἶναι και κατησχύνθησαν. Ἡ τελευταία τάξις, ἡ τῶν δούλων, κατελύετο, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἐκνευριζομένη· οἱ δούλοι πολλάκις ἐδίδασκον τοὺς παῖδας τῶν κυρίων των και ἐφιλοσόφουν, προσβαλλομένης τοιοῦτοτρόπως καίριον τῆς τῆς δουλείας ἀρχῆς· δὲν ἦσαν πλέον κατὰ φύσιν δούλοι, ἀλλὰ κατὰ σύμπτωσιν, ἕνεκα βίας ὑλικῆς και ὑπέικοντες τῷ καταθλιπτικῷ κράτει τῆς ἀνάγκης. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἡ φιλοσοφία διεῖδεν ἐντὸς βραχυτάτου τοῦ σημείου νέας τινος ἠθικῆς ἐπαναστάσεως και ἡ περὶ ταύτης ἰδέα διεδόθη ἐν ἀκαρεῖ πανταχοῦ.

Ὡς ὅρος ἀρχικὸς τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, κυρίου σκοποῦ τοῦ λογικοῦ, ἐθεωρήθη και ἐκηρύχθη ἡ εὐμένεια, αἴσθημα ὅπερ οἱ μὲν στωϊκοὶ μετεποίησαν εἰς καθήκον, οἱ δ' ἐπικούρειοι εἰς πρόνοιαν περὶ τοῦ εὐδαιμονεῖν. Ὁ ὀρίζων, ὡς πρὸς τὰ ἠθικὰ, περιωρίζετο μέχρι τοῦδε ἐντὸς τῶν στενῶν ὀρίων τῆς πόλεως· ἡδὴ ἐξετείνετο περιλαμβάνων και τὰς ἀτυχεστέρας τάξεις τῆς ἀνθρωπότητος. Τότε ἦλθεν εἰς τὰ χεῖλη τοῦ κόσμου ἡ φράσις: ἄνθρωποι ἐστέ· φράσις συνεχῶς φερομένη παρὰ Μενάνδρῳ, ὡς ἀρχὴ συλλογισμοῦ και ὡς δικαιολογία πράξεων, και ἦν ἐδανείσθη ἐκ τούτου ὁ Τερέντιος και μετεποίησεν εἰς ῥῆσιν: ἄνθρωπός εἰμι και μετέχω πάντων τῶν ἀνθρωπίνων. Ἀνθρωποὶ ἐστέ, τούτέστιν ἴσοι κατὰ φύσιν και ἐνώπιον θεοῦ· τὰ καθήκοντα πάντα τῆς κοινωνίας ἀπορρέουσιν ἐκεῖθεν, πλὴν τῶν διατάξεων τὰς ὁποίας αὐτὴ αὕτη ἡ τῆς κοινωνίας ὑπαρξίς ἐπιβάλλει. Ἡ ἰκανότης μόνη ἀπετέλει τὴν ὑπεροχὴν· ἂν δὲ ἠνείχοντο ἐτέρας τινας διακρίσεις, τὸ κοινὸν ὅμως ταύτην και μόνην ἐσέβετο κατ' ἐξοχὴν.

« Πάντοτε μὲ τὴν εὐγένειάν σου! (ἐπιφώνει τις νεανίας, ἀντιλέγων τῇ μητρὶ, ἀποτρεπούση αὐτὸν τοῦ νὰ συνάψῃ γάμον μετὰ γυναικὸς ἀναξίας αὐτοῦ ὡς πρὸς τὸ γένος, γάμον τυχαῖον, οἷός τις ἦν ὁ περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐλάλησαμεν.) Ἄν μ' ἀγαπᾷς, μητέρα, μὴ μοῦ ἀναμιγνύῃς εἰς ἄλλα τὴν εὐγένειαν.

Οἱ μὴ ἐκ φύσεως προικισθέντες δι' ἀτομικῶν προτερημάτων, οὗτοι περιορίζονται εἰς τὰ τοιαῦτα, εἰς τὸ γένος, εἰς τὰ μνημεῖα τῶν πατέρων των και ξηροκοπανίζουσι τοὺς προγόνους των ἀδιακόπως. Καὶ διατί; μήπως ὑπάρχει ἄνθρωπος χωρὶς προγόνων; ἄνευ τούτων ἐγεννᾶτο ποτέ; ἂν τινες ἀγνοῦσι τὰ ὀνόματά των, διότι αἱ μεταναστεύσεις, αἱ δυστυχίαι, αἱ κακουχίαι ἐξήλειψαν τὴν τούτων μνήμην, μὴ διὰ τοῦτο ἔχρουσι κατωτέραν καταγωγὴν τῶν ὅσοι δύνανται νὰ σοῦ περιγράψωσιν ὀνομαστὶ τοὺς ἰδικούς των; Ὁ ἔχων φύσιν ἐπιβρέπῃ πρὸς τὸ καλὸν, οὗτος μόνος, μητέρ μου, εἶναι εὐγενῆς, ἔστω και ἐν Αἰθιοπία γεννημένος. Σκύθης! λέγουσί τινες, Σκύθης! ὦ ἀθλιότης! ἔ, και μὴ ὁ Ἀνάχρσις δὲν ἦτο Σκύθης; »

Ἄν ἡ εὐγένεια θεωρητέα τοῦ λοιποῦ μηδὲν, τί ἄρα ἔσται ὁ πλοῦτος; Ἡ περὶ τούτου ἀπάτη διαρκέσει εἰς αἰῶνας αἰῶνων;

« Ἐπίστευον, ὦ Φανίας, ὅτι οἱ πλοῦσοι, μὴ ἔχοντες ἀνάγκην νὰ καταφεύγωσιν εἰς δάνεια, δὲν στενάζουσι τὴν νύκτα, οὔτε μεταστρέφονται βαρυνθμοῦντες εἰς τὴν κλίνην, και ὅτι ἀπεναντίας κοιμῶνται ἡσύχως νῆδυμον ὕπνον, ἐν ᾧ οἱ πτωχοὶ μόνοι διανύουσι τὰς νύκτας κακῶς· ἀλλ' ἡδὴ βλέπω ὅτι και σεῖς, σεῖς, τοὺς ὁποίους λέγουσιν εὐτυχεῖς, πράττετε ἀπαράλλακτως ὅ,τι και ἡμεῖς. Μὴ ποτε ἡ ζωὴ και ἡ ἀληθῶν εἶναι ἀδελφαί; διότι, ἂν ἡ ζωὴ γέμῃ ἡδονῶν, αἱ λύπαι ἔρχονται κατόπιν, ἂν ἦναι ἐνδοξος, ἐπίσης, ἂν δὲ πτωχὴ και δυστυχῆς, συγγράσκει μετὰ τούτων »

Τὸ αἴσθημα τοῦτο τῆς τοῦ πένητος συμπαθείας πρὸς τὸν πλοῦσιον ἔχει τι τῆς μελαγχολικῆς ἐκείνης ἀγαθότητος, ἥτις συνεχῶς εὑρηται παρὰ Μενάνδρῳ· ἀλλὰ και οἱ πλοῦσοι οὐχ ἤττον αἰσθάνονται ταῦτά!

« Περὶ πλοῦτου ὁμιλεῖς, πάτερ μου, ἀλλὰ δὲν εἶναι πρᾶγμα ἀσφαλές. Ἄν ἦσο βέβαιος ὅτι τὰ πλοῦτη θὰ ἔχεις πάντοτε, σοῦ ἔλεγον τότε φύλαττέ τα καλῶς, μὴ δώσης εἰς κανένα ὀβολὸν και μεταχειρίζου τα ὅπου και ὅπως θέλῃς. Ἀλλ' ἂν δὲν σοῦ ἀνήκωσιν ἀποκλειστικῶς, ἂν ἡ Τύχη σοῦ τὰ ἐχάρισε, διατί νὰ μὴ κάμῃς συμμετόχους τούτων και ἄλλους; Τίς οἶδεν ἂν ἐντὸς ὀλίγου δὲν σοῦ τ' ἀφαιρέσῃ ἵνα τὰ δώσῃ εἰς κανένα ἀνάξιον τῆς τοιαύτης χάριτος. Ἴδου τίνος ἕνεκα σοὶ λέγω, πάτερ μου, ἐν ὅσῳ κατέχεις αὐτὰ, κάμῃ καλὴν χρῆσιν, πρῶτον μὲν πρὸς ἰδίαν εὐχαρίστησιν και ὕστερον βοηθῶν ἄλλους και πλουτίζων ὅσους δύνασαι. Τοῦτο, ναί, εἶναι χρῆμα τὸ ὅποιον δὲν ἀποθνήσκει. Καὶ ἔπειτα, ἂν ποτε και σὺ δυστυχῆσῃς, θὰ σοῦ ἀποδοθῶν μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον. Φίλος ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι χιλιάκις καλλίτερος τοῦ κεκρυμμένου θησαυροῦ! »

Διαφαίνεται πως ἐν τοῖς λόγοις τούτοις ὁ ἐπικούρειος συνδυασμός:

γίνεται τὸ καλὸν ἐπὶ σκοπῶν πλὴν τούτου, εὔρηται τὸ παρὰ Μενάνδρῳ ἐπικρατοῦν αἶσθημα περὶ τῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀστασίας. Οὐχ ἦττον ὅμως τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῆ καὶ ὡς ἀπόρροια τοῦ τοῖς προσώποις ἀπονεμομένου χαρακτῆρος, διότι πολλάκις τὰ τοιαῦτα αἰσθήματα, ἀνεξαρτήτως τοῦ συλλογισμοῦ λαμβανόμενα, φαίνονται αὐθόρμητα καὶ ἐκ τῆς καρδίας ἀμέσως πηγάζοντα· τότε μάλιστα ἐκφράζονται κατὰ τρόπον ἀπαράμιλλον καὶ ἐντελῆ, χάρις τῇ ἀφελείᾳ τοῦ συγγραφέως. Ὁ Μενάνδρος, ἕνεκα τῆς ἰδιαιότητος αὐτῷ γλυκύτητος καὶ χάριτος, εἶχε τὴν δύναμιν τοῦ εὐρίσκου καὶ λόγους ἱκανοὺς πρὸς τὸ ἐμπνέειν τὰ αἰσθήματα ταῦτα, οὕτως ὥστε πλεῖστα τῶν ἀποφθεγμάτων αὐτοῦ εὐμενείας ἀποφθέγματα δύναται νὰ κληθῶσι καὶ τούτου ἕνεκα ἀναμφιλέκτως περιεσώθησάν τινα μέχρις ἡμῶν. Τὸ ζῆν, λέγει, δὲν εἶναι ζῆν δι' ἑαυτοῦς καὶ μόνους. — Εὐεργετήσας τινα, ἂν ὑπερυμνίξης αὐτῷ τὴν πρᾶξιν, ταυτόν ἐστι τοῦ χέειν ἄψινθον ἐπὶ μέλιτος ἀττικοῦ. — Ὁ ἀσθενὴς τὸ σῶμα δεῖται ἰατροῦ, ὁ ἀσθενὴς τὴν ψυχὴν δεῖται φίλου. — Ὁ ὑπὲρ τοῦ φίλου ἐργαζόμενος ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐργάζεται. — Εὐγνωμόνει δι' εὐεργεσίαν, πρὸ πάντων ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ εὐεργέτου σου, διότι, τούτου παρόντος, θεωρεῖσαι καίπως ὑπόχρεως. Ἐδυνάμεθα μυρία τοιαῦτα ν' ἀναφέρωμεν ἀποφθέγματα, φέροντα τὸν τύπον τοῦ αἰσθήματος τῆς ἐγκαρδίου ἐκείνης ἀγάπης, ἣτις ἐκτείνεται περιλαμβάνουσα πάσας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας, καὶ τοὺς πένητας, καὶ τοὺς δούλους· ὁ φθόνος, ἢ ἀλαζονία, δὲν ἔχουσι χώραν ἐνταῦθα, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἄκρατον ἐκείνο μῆκος κατὰ τῆς κακίας, περὶ οὗ τοσοῦτος λόγος γίνεται παρὰ Μολιέρῳ, τῷ κατ' ἐξοχὴν κωμικῷ τῆς Γαλλίας, ὅστις, διὰ πυκνοστέρας τινος σκιαῆς, ἤθελεν ἀναδείξῃ τοὺς χαρακτῆρας τῆς εἰκόνης του, ἂν τὸ φῶς αὐτῆς ἦτο λίαν ἐλαφρὸν καὶ λίαν ἴσως μονότονον. Ἴδου ὅ,τι δυνάμεθα περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου νὰ συλλέξωμεν ἐκ τῶν λειψάνων τοῦ Μενάνδρου—αἰσθημά τι μᾶλλον ἀνθρώπινον, μᾶλλον ἠθικόν, καὶ μᾶλλον ἐπεικὲς κατὰ πάντα. Χαλασθεισῶν καὶ καταστραφεισῶν τῶν μεγάλων πολιτικῶν ἐταιριῶν, οἱ ἀνθρωποὶ ἐζήτουν νὰ συνάψωσιν νέους δεσμοὺς, οἰκειοτέρους τῇ ἑαυτῶν φύσει, αἱ δὲ πολιτικαὶ σχέσεις, αἵτινες ἄλλοτε δὲν ἦσαν εἰμὴ ἀμοιβαίότης, ὡς

εἰπεῖν, τῶν μεγάλων ἀστυκῶν συμφερόντων, ἐν συνόλῳ λαμβανόμενων, καθίσταντο ἢ τούτων βάσις, ἣτις ὡς ἐκ τούτου ἐξετείνετο καὶ ἐθεμελίωτο ἐαυτὴν ἀσφαλέστερον ἐπὶ τῆς ἠθικῆς τάξεως, κειμένης ἐν τῷ βᾶθει τῆς ψυχῆς ἡμῶν.

(Ἐπεταὶ τὸ τέλος).

ΣΑΚΕΣΠΗΡΟΣ.

Οἱ Ἄγγλοι ἔχουν διὰ τὸν Σακεσπῆρον τοιοῦτον ἐνθουσιασμόν ὅποιον οὐδεὶς λαὸς συνηθάνθη ποτὲ διὰ τινα συγγραφέα. — Οἱ ἐλεύθεροι λαοὶ ἔχουσιν ἰδίον τι πνεῦμα δι' ἅπαντα τὰ εἶδη τῆς δόξης, τὰ λαμπρύνοντα τὴν πατρίδα αὐτῶν· καὶ τὸ αἶσθημα τοῦτο ἐμπνέει θαυμασμὸν ἀποκλείοντα πᾶσαν κριτικὴν.

Ἐπάρχουσιν ἐν τῷ Σακεσπῆρῳ καλλοναὶ ἀπαράμιλλοι, καὶ, ὡς παντὸς τόπου καὶ χρόνου, ἐλλείψεις ἀνήκουσαι εἰς τὸν αἰῶνά του, ἰδιοτροπίαι τοσοῦτω δημοτικῆ μεταξὺ τῶν Ἀγγλῶν, ὥστε κέκτηνται εἰσέτι τὴν μεγαλειέταν ἐπιτυχίαν ἐπὶ τοῦ θεάτρου των. Τὰς καλλονάς δὲ ταύτας καὶ καινοπρεπεῖας ἐπιθυμῶ νὰ ἐξετάσω ἀναφορικῶς πρὸς τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς φιλολογίας τῆς Ἀρκτου.

Ὁ Σακεσπῆρος δὲν ἐμιμήθη ποσῶς τοὺς ἀρχαίους· δὲν ἐτράφη, ὡς ὁ Ῥακίνοσ, μὲ τὸ γάλα τῶν Ἑλλ. τραγωδιῶν· εἰς δρᾶμα, ὅπερ ἐποίησεν ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἀντικειμένου, δὲν ἐπιφαίνονται ποσῶς τὰ Ὀμηρικὰ ἤθη· εἶναι δὲ πολὺ θαυμασιώτερος εἰς τὰς τραγωδίας του ἐπὶ Ῥωμαϊκῶν ἀντικειμένων. Ἄλλ' ἢ ἱστορία, ἀλλ' οἱ παράλληλοι τοῦ Πλουτάρχου βίοι, οὗς ὁ Σακεσπῆρος μετὰ πλείστης προσοχῆς φαίνεται ἀναγνώσας, δὲν εἶναι μόνον καθαρὰ σπουδῆ φιλογικῆ· δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ἐκεῖ τὸν ἀνθρώπον σχεδὸν ζῶντα. Ὅταν τις ὑποτυπῶν μόνον τὰ πρότυπα τῆς δραματικῆς τέχνης κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅταν μιμῆται τὴν μίμησιν, στερεῖται τοῦ πρωτοτύπου· δὲν ἔχει τὸ πνεῦμα, τὸ κατὰ τὴν φύσιν ζωγραφίζον, τὸ ἀμέσως ἐκείνο πνεῦμα, ἐν δυνάμει νὰ ἐκφρασθῶ οὕτως, τὸ χαρακτηρίζον ἰδιαιτέρως τὸν Σακεσπῆρον. Ἀπὸ

τῶν Ἑλλήνων μέχρις αὐτοῦ βλέπομεν ὅλας τὰς φιλολογίας, ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς πηγάζουσαι, τὰς μὲν ἐκ τῶν δὲ—ἀλλ' ἄρχεται νέα φιλολογία ἀπὸ τοῦ Σακεσπέρου, ἀπεικονίσαντος μὲν ἀναμφιβόλως, τὸ πνεῦμα καὶ τὸν γενικὸν διαχρωματισμὸν τῆς Ἀρκτικής ποιήσεως, δόντος δὲ εἰς τὴν φιλολογίαν τῶν Ἑλλήνων τὴν ὠθησίν τῆς, καὶ εἰς τὴν δραματικὴν αὐτῶν τέχνην τὸν χαρακτῆρά τῆς.

Ἔθνος ἀποκαταστάν ἐλεύθερον, οὔτινος τὰ πάθη σφοδρῶς συνεταράχθησαν ὑπὸ τῶν τρικυμιῶν τῶν πολιτικῶν πολέμων, εἶναι πολὺ ἐπιδεικτικώτερον τῆς ὑπὸ τοῦ Σακεσπέρου διεγειρομένης συγκινήσεως ἢ τῆς ὑπὸ τοῦ Ῥακίνα. Ἡ δυστυχία, ἢ ἐπὶ πολὺ βαρύνουσα ἐπὶ τοῦ λαοῦ, δίδει εἰς αὐτοὺς χαρακτῆρα ὃν καὶ ἡ συνεχὲς εὐτυχία αὐτῇ δὲν δύναται νὰ ἐξαλείψῃ. Ὁ Σακεσπῆρος, ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων Ἑλλήνων καὶ Γερμανῶν ἐνίοτε ἐξισωθεὶς, εἶναι ὁ πρῶτος συγγραφεὺς ὁ ὑψηλότερον τὴν ἠθικὴν ζωγραφίσας οὐδύνην ἢ πικρίαν τοῦ ἠθικοῦ πόνου, οὔτινος δίδει ιδέαν, ἢ ἐφαίνετο ἐπιπόνησις, ἐὰν ἡ φύσις ἡμῶν δὲν τὴν ἀνεγνώριζε.

Οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευον εἰς τὴν εἰμαρμένην, ἥτις τὸ πᾶν ὡς ὁ κερκυνοὺς προσβάλλει, καὶ τὸ πᾶν ὡς αὐτὸς καταστρέφει· οἱ νεώτεροι, πρὸ πάντων ὁ Σακεσπῆρος, εὐρίσκουν ἀθλιωτέρας πηγὰς συγκινήσεων ἐν τῇ φιλοσοφικῇ ἀνάγκῃ. Συνίσταται δὲ αὕτη ὑπὸ τῆς ἀναμνήσεως τόσων ἀνεπανορθῶτων δυστυχιῶν, τόσων ἀνωφελῶν ἀγώνων, τόσων ἐλπίδων ἀπατηθεισῶν! Οἱ ἀρχαῖοι κατῴκουσαν κόσμον νέαν ἀκόμη, κατεῖχον ἀκόμη ἱστορίας πολὺ ὀλίγας, ἦσαν ἀπλειστοὶ μέλλοντος, καὶ ἡ δυστυχία παρ' αὐτοῖς δὲν ἐξωγραφεῖτο ποτὲ τόσον σπαρτακτικῇ, ὡς ἐν τοῖς ἀγγλικαῖς δράμασιν.

Ὁ τρόμος τοῦ θανάτου, αἶσθημα, τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ὁποίου ὑπὸ θεησκειυτικοῦ αἰσθήματος καὶ ὑπὸ στατικισμοῦ οἱ ἀρχαῖοι σπανίως ἀνέπτυξαν, ἐπαρουσιάσθη ὑπὸ τοῦ Σακεσπέρου ὑπ' ὅλας του τὰς ἐπιφύεις. Αἰσθανόμεθα τὴν τρομερὰν ἐντύπωσιν, τὸ παγῶνον ἐκεῖνο φοικίασμα, ὅπερ δοκιμάζει ὁ ἄνθρωπος, ὅτε πλήρης ζωῆς ἐγγίζει νὰ τὴν ἀπωλέσῃ. Εἰς τὰς τραγωδίας τοῦ Σακεσπέρου, ἡ παιδικὴ ἡλικία καὶ τὸ γῆρας, τὸ ἐγκλημα καὶ ἡ ἀρετὴ, δεχόμεναι τὸν θάνατον, ἐκφράζουσιν ἀπάσας τὰς ἐν τῇ θέσει ταύτῃ φυσικὰς συγκινήσεις. Πόσον δὲν κατανύγεται τις ἀκούων τὰ παράπονα τοῦ Ἀρθούρου, νέου παιδὸς καταδικασθέντος εἰς θάνατον διὰ διαταγῆς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, ἢ ὅταν ὁ φιλοσόφος Tirrel διηγῆται εἰς Ῥιχάρδον τὸν Γ' τὸν εἰρηνικὸν ἕπνον τῶν τέκνων τοῦ Ἐδουάρδου! Παριστῶν τις ἦρωα ἔτοιμον ν' ἀπωλέσῃ τὴν ὑπαρξίν, ἢ ἀνάμνησις τοῦ ὅτι ἐπράξε, τὸ μεγαλεῖον τοῦ χαρακτῆρός του αἰγματοῦτον πᾶν τὸ διαφέρειν. Ἄλλ' ὅταν παρουσιάζωμεν ἀνθρώπους ἀσθενοῦς ψυχῆς καὶ προορισμοῦ ἀδόξου καταδικασθέντας εἰς θάνατον, οἷος Ἐβέρτος Δ', Ῥιχάρδος Β', ὁ βασιλεὺς Lear, ἢ μεγάλη τότε φυσικὴ πάθη μεταξὺ

τῆς υπέρβειως καὶ τοῦ μηδενὸς ἀπόρροφᾶ τῶν θεατῶν τὴν προσοχὴν ἄπασαν. Ὁ Σακεσπῆρος μετὰ μεγαλοφυΐας ἠδυνήθη νὰ παραστήσῃ τὸ κρᾶμα τοῦτο τῶν φυσικῶν συγκινήσεων καὶ τῶν ἠθικῶν σκέψεων, τὰς ὁποίας ἡ προσέγγισις τοῦ θανάτου ἐμπνέει, ὅταν παράφορα πάθη δὲν συναρπάξουν τὸν ἄνθρωπον.

Αἶσθημα, ὅπερ ἐπίσης μόνος ὁ Σακεσπῆρος ἠδυνήθη νὰ καταστήσῃ θεατρικόν, εἶναι ὁ οἶκτος, ὁ ἄνευ θαυμασμοῦ διὰ τὸν ὑποφέροντα, ὁ οἶκτος δι' ἄστρον τι ὃν καὶ ἐνίοτε καταφρονητέον. Ἄπειρον ἀπαιτεῖται προτέρημα ὅπως μεταφέρωμεν τὸ αἶσθημα τοῦτο ἀπὸ τῆς ζωῆς εἰς τὸ θέατρον, διατηροῦντες ἐν αὐτῷ ἄπασαν τὴν ἰσχύον του· ἀλλ' ὅταν ἄπαξ ἐπιτευχθῇ, τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι παντὸς ἄλλου ἀλθιέστερον· τότε ὄχι ὁ μέγας ἄνθρωπος, ἀλλ' ἀπλῶς ὁ ἄνθρωπος μᾶς ἐνδιαφέρει· δὲν συγκινούμεθα ὑπὸ αἰσθημάτων τραγικῆν ἐνίοτε ἐχόντων ἐνότητα, ἀλλ' ὑπὸ ἐντυπώσεων, αἵτινες τόσον ὁμοιάζουν τὰς ἐντυπώσεις τῆς ζωῆς, καθόσον ἡ ἀπάτη αὐτῶν εἶναι μεγαλειτέρα.

Καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ Σακεσπῆρος ἐνδόξου προορισμοῦ πρόσωπα παριστᾷ, μᾶς ἐνδιαφέρει δι' αἰσθημάτων καθαρῶς φυσικῶν. Αἱ περιπέτειαι εἰσὶν μεγάλαι· ἀλλ' εἰς τὰς ἡμετέρας τραγωδίας ὁ ἄνθρωπος τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων φαίνεται πολὺ διαφέρων, ἐνῶ ἐν τῷ Σακεσπέρῳ ἐνδομύχως ἐννοοῦμεν τὴν ὁποίαν μᾶς ζωγραφίζει δόξαν, καὶ ἀκούοντες αὐτὸν, διερχόμεθα δι' ὄλων τῶν χρωματισμῶν, ἀνερχόμεθα ὅλας τὰς βαθμίδας, αἵτινες πρὸς τὸν ἠρωϊσμὸν φέρουσι, καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν ἐπαίρεται εἰς τὸ ὕψος ἐκεῖνο, χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ οὕτως εἰπεῖν ἐκυτῆς.

Ἡ ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων ὑπερηφάνεια, αἶσθημα ὑπὸ ζηλοτύπου πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτος ἀναπτυχθέν, συντείνει ὀλιγώτερον τοῦ ἰπποτικοῦ πνεύματος τῆς Γαλλικῆς μοναρχίας πρὸς τὸν φανατισμὸν διὰ τινὰς ἀρχηγούς. Ἀνταμιείδουσιν ἐν Ἀγγλίᾳ τὰς ὑπηρεσίας πολίτου ἀγαθοῦ· ἀλλὰ δὲν κλίνουσι ποσῶς πρὸς τὸν ἄμετρον ἐκεῖνον ἐνθουσιασμὸν τὸν κείμενον εἰς τὴν νομοθεσίαν, τὰς συνηθείας καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν Γάλλων. Ἡ ὑπερήφανος αὕτη ἀποστροφή διὰ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῆς ὑπακοῆς, οὐσα κατὰ πάντα χρόνον ὁ χαρακτῆρ τῶν Ἑλλήνων, αὕτη ἐνέπνευσεν εἰς τὸν ἐθνικὸν αὐτῶν ποιητὴν τὴν ιδέαν τοῦ νὰ ἐλκύνῃ τὴν συμπάθειαν διὰ τοῦ οἴκτου μᾶλλον, ἢ διὰ τοῦ θαυμασμοῦ. Τὰ δάκρυα, αἵτινα δίδομεν εἰς τοὺς ὑψηλοὺς χαρακτῆρας τῶν τραγωδιῶν μᾶς, ὁ Ἑλλῆς ποιητὴς μᾶς τὰ ἀποσπᾷ διὰ τοὺς πόνους καὶ τὰς βασάνους τῶν ἀσχημῶν, τῶν ἀφανῶν, τῶν ἐγκαταλελειμμένων ἐκεῖνων ὄντων, διὰ τὴν συνέθειαν ἐκείνην τῶν δυστυχιῶν, τὰς ὁποίας δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν ἐν τῷ Σακεσπέρῳ, χωρὶς νὰ ἔχωμεν καὶ πείραν μικρὰν τῆς ζωῆς.

Ἐὰν δ' ἐξέχη κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ οἴκτου, ὁποῖαν δὲν ἀναπτύσσει ἐνέργειαν περιγράφων τὸν τρόπον! ἡ φρίκη τότε ὑπερβαίνει τὸ ἐγκλημα,

καὶ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν περὶ τοῦ ὑπὸ Σακεσπέρου περιγραφομένου ἐγκλήματος, κατὰ τὴν Βίβλον τοῦ Θανάτου, ὅτι εἶναι ὁ βασιλεὺς τῆς γροίκης. Πόσον τρυπνέντως συνδυάζονται, ἐν τῷ **Macbeth**, οἱ ἔλεγχοι τοῦ συνειδότος καὶ ἡ μετ' αὐτῶν αὐξήματα δεισιδαιμονία.

Ἡ μαγεία αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶνε φρικωδεστέρα τῶν παραδοξοτέρων θρησκευτικῶν δογμάτων ὅ,τι εἶναι ἄγνωστον, ὅ,τι δὲν καθοδηγεῖται ὑπὸ ἔμφρονος θελήσεως, φέρει τὸν φόβον εἰς τὸν ἔσχατον βαθμὸν· καθότι εἰς σύστημα τι ὁποιασδήποτε θρησκείας, ὁ τρόμος ἀναγνωρίζει ὄριον πέραν τοῦ ὁποίου δὲν προχωρεῖ· στηρίζεται τοῦλάχιστον πάντοτε ἐπὶ λογικῶν αἰτίων· ἀλλὰ τὸ χάος τῆς μαγείας φέρει τὴν ἐντελεστέραν σύγχυσιν εἰς τὸ λογικόν.

Ἐν τῷ **Macbeth**, ὁ Σακεσπῆρος παραδέχεται μὲν ἐκ τοῦ πεπωμένου ὅ,τι συγχωρεῖ κατὰ τι τὸ ἐγκλημα, ἀλλὰ δὲν ἀπομακρύνεται διὰ τοῦτο ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς ἐνοράσεως τῶν ψυχικῶν αἰσθημάτων· τὸ δὲ δρᾶμα ἐκεῖνο θὰ ἦτο θαυμασιώτερον, ἐὰν τὰ μεγάλα ἀποτελέσματά του παρήγοντο ἄνευ τῆς συνδρομῆς τοῦ θαυμασίου· ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν εἶναι, διὰ νὰ εἶπω οὕτως, εἰμὴ τὰ φάσματα τῆς φαντασίας ἐνώπιον τῶν θεατῶν παρουσιαζόμενα. Δὲν εἶναι δὲ τὰ μυθολογικὰ ἐκεῖνα πρόσωπα, τὰ φερόμενα μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων μετὰ τῶν ὑποτιθεμένων αὐτῶν θελήσεων καὶ τῆς ψυχρότητός των, εἰς τὸ θαυμάσιον, τὸ μυστηριώδες τῶν ὀνείρων, ὅταν τὰ πάθη σφοδρῶς συνταράττωνται, πάντοτε δὲ φιλοσοφικόν τι ἐνυπάρχει εἰς τὸ ὑπερφυσικόν τοῦ Σακεσπέρου. Ὅταν αἱ μάγισσαι ἀγγέλλουν εἰς τὸν **Macbeth** ὅτι θὰ γίνῃ βασιλεὺς, ὅταν ἐπανέρχονται αὐταὶ ἐπαναλαμβάνουσαι τὴν προῤῥησιν ταύτην, τὴν στιγμήν καθ' ἣν ταλαντεύεται ν' ἀκολουθήσῃ τὰς αἰμογαρεῖς συμβουλὰς τῆς συζύγου του, ἰτίς δὲν βλέπει τότε τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν τῆς φιλοδοξίας καὶ τῆς ἀρετῆς, τὰς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ ὑπὸ τὰς φρικώδεις ταύτας μορφάς;

Ἐν τῷ **Ριχάρδῳ Γ'**, δὲν ἀνέτρεξεν εἰς τὸ μέσον τοῦτο· μᾶς τὸν παριστᾶ μὲν κακουργώτερον ἀκόμη τοῦ **Macbeth**, ἀλλ' ὡς χαρακτηῖρα ἄνευ τύψεων συνειδότος, ἄνευ ἀγώνων, ἄνευ ἀκουσίων συγκινήσεων, σκληρὸν ὡς θῆριον, ὄχι ὡς ἄνθρωπον ἀνδρείον, οὕτινος τὰ πρῶτα αἰσθήματα ὑπῆρξαν γενναῖα· τὰ ἀπόκρυφα τοῦ ἐγκλήματος ἀνακαλύπτονται τότε εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Σακεσπέρου· καὶ τὴν ἄδυσσον ταύτην κατερχόμενος παρατηρεῖ αὐτῆς τὰς βασάνους.

Εἰς τὰς ἀπολύτους μοναρχίας, τὰ μεγάλα πολιτικὰ ἐγκλήματα ὑπὸ τῆς θελήσεως μόνης τῶν βασιλέων δυνατὸν νὰ διαπραχθῶσι, καὶ ταῦτα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παρουσιασθῶσιν ἐνώπιον τῶν διαδόχων αὐτῶν· ἐν Ἀγγλίᾳ ὁμοίως, αἱ πολιτικαὶ ταραχαί, αἱ προηγησάμεναι τῆς ἐλευθερίας καὶ ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἀνεξαρτησίας προξενηθεῖσαι, παρέσχον πάντοτε, συγχύτερον ἢ εἰς

τὴν Γαλλίαν μεγάλα κακουργήματα καὶ μεγάλας ἀρετὰς — ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῶν, οἱ Ἀγγλοὶ ἔχουσι πλειοτέρας τῶν Γάλλων τραγικὰς περιπετείας καὶ οὐδὲν ἐστὶ τὸ ἀνθιστάμενον εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς ἱκανότητος αὐτῶν ἐπὶ τοιούτων ἀντικειμένων, ὧν τὸ συμφέρον εἶναι ἐθνικόν.

Ἀπασαὶ σχεδὸν αἱ φιλολογίαι τῆς Εὐρώπης προοιμιάσθησαν διὰ τῆς μιμήσεως. Τὰ γράμματα, ἀναγεννηθέντα ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, ἀπετύπωσαν εἰς τοὺς ἄλλους τόπους τὸ ἰταλικὸν ὕφος, ἀλλ' ἡ Ἄρκτος ταχύτερον τῆς Γαλλίας ἠλευθερώθη τοῦ ἐπιτετηθευμένου ἐκείνου ὕφους, οὕτινος ἔχνη παρατηρῶμεν εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἀγγλοὺς ποιητὰς, Ἰάλερ, Κόβλεϋ κτλ.

Οἱ πολιτικὸι πόλεμοι καὶ τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα ἐμετρίασαν τὴν κακόζηλον ταύτην κλίσιν· διότι ἡ δυστυχία, τῆς ὁποίας αἱ ἐντυπώσεις εἰσὶν ἀληθέσταται, ἀποκλείει τὰ ἐπιτετηθευμένα αἰσθήματα, τὸ δὲ λογικὸν δὲν παραδέχεται τὰς ἑλλειπεῖς ὀρθότητος φράσεις. Ἐν τούτοις, πρὸς τὴ ζωνῆ περιγραφῆ τῶν ἠθῶν, ἀπαντῶμεν ἀκόμη ἐν τῷ Σακεσπέρῳ καὶ στροφάς τινες ἐπιτετηθευμένας, ὡς ἐν τῷ **Ρωμάϊῳ** καὶ **Ιουλίᾳ** ὑπάρχουν μιμήσεις τινες κακόζηλοι, ἐλαττώματα τῆς ἰταλικῆς φιλολογίας· ἀλλὰ πόσον ὁ ἄγγλος ποιητὴς φαίνεται ὑπέρτερος τοῦ ἀθλίου ἐκείνου ὕφους! πόσον, περιγράφων τὸν ἔρωτα, ἀπεικονίζει τὴν Ἀρκτικὴν αὐτοῦ ψυχὴν.

Ἐν τῷ **Θελλῳ**, ὁ ἔρωσ χαρακτηρίζεται διαφόρως· ἀλλὰ μὲ πόσῃ εὐγένειαν, μὲ πόσῃ ὕψος, μὲ πόσῃ ζωνρότητά! πόσον καλὰ ἐνόησεν ὁ Σακεσπῆρος ὅ,τι μορφώσῃ τὸν δεσμὸν τῶν δύο φύλων, τοῦ θάρρους καὶ τῆς ἀδυναμίας! Ὅταν ὁ **Θελλῶς** διαμαρτύρεται ἐνώπιον τῆς Βενετικῆς Γερουσίας ὅτι ἡ μόνη τέχνη, ἣν μετεχειρίσθη ὅπως ἐξαπατήσῃ τὴν Δεδεσμένον, ἦν ἡ διήγησις τῶν κινδύνων, εἰς οὓς ἐξετέθη· πόσον ἀληθὲς εὐρίσκεται τοῦτο ὑφ' ὧν τῶν γυναικῶν! πόσον ἀναγνωρίζουν αὐταὶ ὅτι ποσῶς ἐν τῇ κολακείᾳ δὲν συνίσταται ἡ παντοδυναμία τῶν ἀνδρῶν, ὅπως ἐλύσῃ τὸν ἔρωτά των! Ἡ προστασία, ἣν δύνανται νὰ παραχωρήσουν εἰς τὸ ἀσθενὲς ἀντικείμενον τῆς ἐκλογῆς των, ἡ δόξα ἐπὶ τῆς ἀδυνατοῦ ζωῆς των ἀντανακλωμένη, ἰδοὺ τὸ ἀκαταμάχητον αὐτῶν θέλητρον.

Τὰ ἦθη τῆς Ἀγγλίας, ἀναφορικῶς πρὸς τὰς γυναῖκας, δὲν εἶχον ἀκόμη μορφωθῆ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Σακεσπέρου, τῶν πολιτικῶν ταραχῶν οὐσῶν ἐμπόδιον πρὸς τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῶν πολιτικῶν ἐθίμων· διὰ τοῦτο ἡ τάξις τῶν γυναικῶν, ἐν ταῖς τραγωδίαις, ἦν εἰς τὴν ἀπόλυτον διάκρισιν τοῦ συγγραφέως· οὕτως ὁ Σακεσπῆρος, ὁμιλῶν περὶ αὐτῶν, μεταχειρίζεται τὰς εὐγενεστέρας, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τὰς χυδαιωτέρας ἐκφράσεις. Το πνεῦμα ἐκεῖνο, ὑπὸ τοῦ πάθους πεπραιοισμένον, ἐνεπνέετο ὑφ' ἑαυτοῦ, ὡς οἱ ἱερεῖς ὑπὸ τοῦ θεοῦ αὐτῶν· ἔδιδε χρησμούς, ὅταν ἐξήπτετο· ἄπλοῦς ἦν ἄνθρωπος, ὅταν ἡ γαλήνη ἐπανήρχετο εἰς τὴν ψυχὴν του.

Τὰ ἐκ τῆς Ἀγγλικῆς ἱστορίας ληφθέντα δράματά του, ὡς Ἑρρίκος Δ', Ἑρρίκος Ε', Ἑρρίκος ΣΤ', εἶχον ἐπιτυχίαν πολλήν ἐν Ἀγγλίᾳ ἐν τούτοις γενικῶς ἐγὼ τὰ θεωρῶ κατώτερα πολλῶν τραγωδιῶν ὅσας μόνος ἐπενόησε, ὡς ὁ καὶ βασιλεὺς: Lear, Macbeth, Hamlet, Romeo et Julietta. Αἱ ἀνωμαλῖαι τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου εἰσὶν ἐν ἐκείνοις ἀξιοπαράτητοι, διότι ὁ Σακεσπῆρος πλέν τῶν ἄλλων ἐθυσίαζε τῇ δημοτικότητι. Ἡ ἀνεκάλυψις ὅμως τῆς τυπογραφίας ἠλάττωσεν ἀναγκαιῶς τὸν ζῆλον τῶν συγγραφέων διὰ τὴν ἐθνικὴν ἐπιδοκιμασίαν, προσβλεπόντων μᾶλλον τὴν Εὐρωπαϊκὴν γνώμην· καὶ μολονότι δὲν εἶναι ἀδιάφορον τὰ παραστηθησόμενα πρὸ παντός νὰ ἐπιτύχουν ἐν τῇ σκηνῇ, ἀφ' οὗτο ὅμως ἡ δόξαι αὐτῶν δύναται νὰ ἐκτανηθῆ μέχρι τῶν ἄλλων ἐθνῶν, οἱ συγγραφεῖς ἀποφεύγουν πλειότερον τὰς ὑπαινίξεις, τοὺς ἀστεϊσμούς, τὰ πρόσωπα ἄτινα εἰς τὸν λαὸν μόνον τοῦ τόπου τῶν δύνανται νὰ ἀρέσουν. Οἱ Ἀγγλοὶ ἐντοσοῦτω θὰ ὑποβληθῶσιν ἐσχατοὶ ἔλων εἰς τὴν γενικὴν καλαισθησίαν. Τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν στηριζομένης ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ὑπερηφανίας μᾶλλον ἢ ἐπὶ φιλοσοφικῶν ἀρχῶν, ὁ ἀπορρίπτουν πᾶν τὸ ἐργόμενον ἔξωθεν, ἐν τῇ φιλολογοίᾳ ὡς καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ.

Ἐν Ἀγγλίᾳ, οἱ πολλοὶ τῶν φιλοθεαυμένων ἀρέσκονται, μετὰ τὴν παράστασιν τῶν τραγικῶν, νὰ βλέπωσιν ἐπερχομένας κωμικὰς σκηνάς — Ἡ ἀντίθεσις τοῦ ὑψηλοῦ καὶ τοῦ ταπεινοῦ δυσάρεστον πάντοτε ἐντύπωσιν προξενεῖ ἐπὶ τῶν φιλοκάλων ψυχῶν. Εἰς τὸ ὑψηλὸν ὕψος ἀπλοῖ τινὲς χρωματισμοὶ ἀρέσκουν πάντοτε· ἀλλ' ἀντιθέσεις πολὺ ἰσχυραὶ εἰσὶν ἀπλῶς ἰδιοτροπίαι. Τὰ λογοπαίγνια, αἱ ἄσεμνοι διαφοροῦμεναι λέξεις, οἱ δημῶδες μῦθοι, αἱ παροιμίαι, αἵτινες ἀλληλοδιαδόχως ἐπισωρευόμεναι παρὰ τοῖς γηραιαῖς ἔθνεσι, εἰσὶν, οὕτως εἰπεῖν, αἱ κατὰ κληρονομίαν ἰδέαι τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, ἅπαντα ταῦτα τὰ μέσα, χειροκροτούμενα ὑπὸ τοῦ πλήθους, ἐπικρίνονται ὑπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ταῦτα δὲ δὲν ἔχουσιν οὐδεμίαν σχέσιν μὲ τὰ ὑψηλὰ συμπεράσματα, ἅτινα ὁ Σακεσπῆρος ἐξάγει ἐξ ἀπλῶν λέξεων, ἐκ περιστάσεων κοινοτάτων, ἀλλὰ μετὰ τέχνης τεθειμένων.

Ἐν ταῖς τραγωδίαις του, ὁ Σακεσπῆρος μετέσχεν ἐνίοτε τῶν βαναύσων πνευμάτων· ἐπροφυλάχθη τῆς κριτικῆς, γινόμενος τὸ ἀντικείμενον δημῶδους φανατισμοῦ, καὶ προσενεχθεὶς ὡς ἐπιτήδειος μὲν ἀρχηγὸς κόμματος, ὅχι δὲ καὶ ὡς καλὸς συγγραφεὺς.

Οἱ λαοὶ τῆς Ἀρκτου, ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ὄντες ἐν καταστάσει κοινωνικῇ συγχρόνως καὶ βαρβάρῳ, ὠφείλον νὰ διατηρήσωσι πολλὰς βαναύσους καὶ θηριώδεις ἀναμνήσεις· ὁ Σακεσπῆρος διατηρεῖ ἀκόμη ἴχνη ἐκείνων τῶν ἀναμνήσεων· πολλὰ δὲ τῶν προσώπων του παριστῶνται μὲ μόνον τοὺς θαυμαστούς, χαρακτηρὰς κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους, καθ' οὓς δὲν ἔζων οἱ ἄν-

θρώπου δι' ἄλλα εἰμὴ διὰ τὰς μάχαις, τὴν φυσικὴν ἰσχὺν καὶ τὸ στρατιωτικὸν θάρρος.

Ὁ Σακεσπῆρος ὄζει καὶ ὀλίγον τῆς ἀμαθείας εἰς τὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν του εὐρίσκοντο ὡς πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς φιλολογοίας. Τὰ δράματα αὐτοῦ εἰσὶν ἀνώτερα τῶν Ἑλληνικῶν τραγωδιῶν κατὰ τὴν φιλοσοφίαν τῶν παθῶν καὶ τὴν γνῶσιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' εἶναι ἐκείνων κατώτερα ὡς πρὸς τὴν ἐντέλειαν τῆς τέχνης. — Ἀπεραντολογία, ἐπαναλήψεις, ἀνωφελεῖς, περιγραφαὶ ἀσυνάρτητοι εἰσι συχνάκις ἐν τῷ Σακεσπῆρῳ μεμπτέαι. Τῶν θεατῶν τότε εὐκόλως ἐνδιαφερομένων, ὀλίγην κατέβαλλε προσπάθειαν περὶ τὴν διατήρησιν τῶν κανόνων τῆς τέχνης ὁ ποιητής. Ἄλλως τε, ἵνα συγγραφεὺς τις τελειοποιηθῆ, καθόσον ἡ ἰκανότης του ἐπιδέχεται, πρέπει νὰ μὴν προσμένῃ ἐπικρίσιν μῆτε ὑπὸ ἀμβλυῶν γερόντων, μῆτε ὑπὸ νέων εὐρισκόντων ἐν ἑαυτοῖς τὴν συγκίνησιν.

Οἱ Γάλλοι πολλάκις κατεδίκασαν τὰς φρικώδεις σκηνάς, τὰς ὁποίας παριστᾷ ὁ Σακεσπῆρος. Εἰσὶ δὲ αὐταὶ ἐπιδεικτικαὶ κριτικῆς, ὅχι ὡς μὴ διεγειροῦσαι ἰσχυρὰς συγκινήσεις, ἀλλ' ὡς καταστρέφουσαι ἐνίοτε καὶ τὴν θεατρικὴν ἀκόμη ἀπάτην, διότι παρετηρήθη ὅτι περιπέτειαί τινες, μόνον φρικώδεις, ὑπὸ τινων ἀτέχνων μιμητῶν τοῦ Σακεσπῆρου παρασταθεῖσαι, παρήξαν δυσάρεστον φυσικὴν αἴσθησιν, ὅχι δὲ καὶ τινες τῶν τραγικῶν αἰσθηματικῶν ἐντυπώσεων· ἄλλως τε, ὑπάρχουσι περιπέτειαί συγκινητικώταται, ὀλίγην μόνον θεατρικὴν τέχνην ἀπαιτοῦσαι διὰ τὴν ἀπασχολήσασιν καὶ διεγείρουσιν τὴν προσοχὴν.

Ὅταν ὁ διοικητὴς τοῦ πύργου, ὅπου ἦν κεκλεισμένος ὁ νέος Ἀρθούρος, φέρει καυστηρὸν σίδηρον διὰ νὰ καυτηριάσῃ αὐτοῦ τὰς ὄψεις, χωρὶς νὰ ὀμιλήσῃ περὶ τῆς θηριώδους τοιαύτης σκηνῆς, παρίσταται τότε πράξις ἐπὶ τοῦ θεάτρου, τῆς ὁποίας ἀδύνατος εἶνε ἡ μίμησις, καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν θὰ προσηλωθῆ ὁ θεατὴς τόσον, ὥστε θὰ λησμονήσῃ αὐτῆς τὸ ἠθικὸν ἀποτέλεσμα.

Ἐν τῇ *Τρικυμίᾳ*, ὁ χαρακτήρ τοῦ Calilas εἶνε μοναδικῶς πρωτότυπος· ἀλλ' ἡ σχεδὸν ζώωδης μορφή, τὴν ὁποίαν τῷ δίδει τὸ ἐνδυμά του, ἀποστρέφει τὴν προσοχὴν ἀφ' ὅ,τι εἶνε φιλοσοφικόν, διὰ τὸ γελοῖον τῆς ἐνδυμασίας του.

Μία τῶν ὠραιότητων τῆς τραγωδίας *Ῥιχάρδου τοῦ Γ'*· εἶνε ὅτι αὐτὸς οὗτος ἔμολογεῖ τὴν φυσικὴν του δυσμορφίαν. Καὶ αἰσθανόμεθα μὲν τὴν φρικὴν, τὴν ἐπενεργούσαν ἐπὶ τῆς ψυχῆς του καὶ καθιστώσαν αὐτὸν σκληρότερον ἀκόμη, ἀλλὰ τί δυσκολώτερον ἐν τῷ ὑψηλῷ εἶδει, τί πλησιέστερον τοῦ γελοίου, ἢ ἡ μίμησις ἀνθρώπου δυσμόρφου ἐπὶ τῆς σκηνῆς; ὅ,τι εἶνε φυσικὸν ἐνδιαφέρει τὸ πνεῦμα· ἀλλ' εἰς τὸ θέατρον, πρέπει νὰ ἐξοικονομῶμεν μετὰ τῆς μεγαλειτέρας ἀκριθείας τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ὀφθαλμῶν, διότι δύναται νὰ καταστρέψωσιν ἀπαραγκλήτως πᾶν τὸ σπουδαῖον.

Ὁ Σακσεπῆρος παριστᾷ ἐπίσης λίαν συνεχῶς εἰς τὰ δράματά του τὸν φυσικὸν πόνον. Ὁ Φιλοκλήτης εἶνε τὸ μόνον θεατρικὸν παράδειγμα τούτου· ἀλλ' αἱ ἥρωϊκαί αἰτίαι τῶν πληγῶν του συγχωροῦν νὰ προσηλωθῇ ἡ προσοχὴ τῶν θεατῶν ἐπὶ τῶν δεινῶν αὐτοῦ· καθότι ἡ φυσικὴ ὀδύνη εἶνε διηγήσιμος ἀλλ' ὄχι καὶ ὀρατὴ· ὄχι ὁ ποιητῆς, ἀλλ' ὁ ὑποκριτῆς ἀδυνατεῖ εὐγενῶς νὰ τὴν παραστήσῃ· ὄχι τὸ λογικόν, ἀλλ' αἱ ἀσθήσεις ἐναντιοῦνται εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ εἶδους τούτου τῆς μιμήσεως.

Τέλος, ἐν τῶν μεγαλειτέρων σφαλμάτων τοῦ Σακσεπῆρου εἶνε ὅτι εἰς τὰ ὑψηλὰ δράματα δὲν διατηρεῖ τὴν ἀπαιτουμένην ἀπλότητα· ὅταν δὲν διεγείρηται ὑπὸ τοῦ πνεύματός του, καταντᾷ πολλάκις μέχρις ἐπιτηδεύσεως· ἡ τέχνη τῷ λείπει διὰ νὰ στηριχθῇ, δηλαδὴ, διὰ νὰ ἦνε τόσον φυσικὸς διὰ τὰς σκηναὶς καὶ μεταβάσεις ὅσον καὶ εἰς τὰς ὥραιας τῆς ψυχῆς συγκινήσεις.

Ὁ Otnay, ὁ Rone, καὶ τινες ἄλλοι ποιηταὶ Ἄγγλοι, τοῦ Ἀδδισσῶνος ἐξαιρουμένου, ἐποίησαν τραγωδίας ὅλας κατὰ τὸ εἶδος τοῦ Σακσεπῆρου, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ εὖρε σχεδὸν τὸν ἐφάμιλλόν του ἐν τῇ σωθείσῃ Βενετίᾳ. Ἀλλ' αἱ δύο τραγικώτεροι περιπέτειαι τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἅς ὁ ἄνθρωπος δύναται ν' ἀντιληφθῇ, ὁ Σακσεπῆρος τὰς περιέγραψε πρῶτος· τούτεστι, τὴν ὑπὸ τῆς συμφορᾶς προξενουμένην μανίαν, καὶ τὴν ἀπομόνωσιν ἐν τῇ δυστυχίᾳ.

Ὁ Αἴας εἶνε μανιώδης, ὁ Ὀρέστης καταδιώκεται ὑπὸ τῆς ὀργῆς τῶν θεῶν· ἡ Φαίδρα καταβιβρώσκειται ὑπὸ τῆς θερμῆς τοῦ ἔρωτος· ἀλλ' ὁ Ἀμλέτος· ἡ Ὀρφεστία, ὁ βασιλεὺς Lear, μὲ περιπετείαις καὶ χαρακτῆρας διαφόρους, ἔχουσι τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα ἀποπλανήσεως. Ἡ ὀδύνη μόνη ἐν αὐτοῖς ὁμιλεῖ· ἡ ἐπικρατοῦσα ἰδέα ἀφανίζει πᾶσαν ἄλλην κοινὴν τῆς ζωῆς· ἅπαντα τὰ ὄργανα λέλυνται, ἐκτὸς τῶν τῆς ὀδύνης ἐκείνων· καὶ ἡ σπαρακτικὴ αὕτη παραφροσύνη, συγχωρεῖ τὸν δυστυχῆ νὰ ἐπικαλῆται τὸν ἔλεον ἡμῶν ἄνευ καταναγκασμοῦ· καθότι οἱ θεαταὶ θὰ ἀπεποιούνοτο ἴσως τὴν συμπάθειάν των εἰς τὰ ἐκούσια παράπονα, ἀλλὰ παραδίδονται εἰς τὴν συγκίνησιν τὴν ὅποιαν τοῖς προξενεῖ ἡ ἀγνοοῦσα ἑαυτὴν ὀδύνη. Διὰ τοῦτο δὲ, ἡ ὑπὸ Σακσεπῆρου περιγραφομένη μανία, εἶνε ἡ ζωηρότερα εἰκὼν τοῦ ναυαγίου τῆς ἠθικῆς φύσεως, ὅταν ἡ τρικυμία τῆς ζωῆς ὑπερβῇ τὰς δυνάμεις τῆς.

Ἀλλ' ὅ,τι ὁ Σακσεπῆρος μετ' ἀληθείας, μετὰ θαυμασίας ψυχικῆς δυνάμεως ἐξωγράφησεν, εἶνε ἡ ἀπομόνωσις.

Πρὸς ταῖς βρασάνους τῆς ὀδύνης τίθησι τὴν λήθην τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν γαλήνην τῆς φύσεως, ἡ μᾶλλον γηραιὸν τινα ὑπέρτερον, μόνον ὃν τὸ ὅπισθεν ἐνθυμεῖται ἀκόμη ὅτι ὁ κύριός του ὑπῆρξέ ποτε βασιλεὺς. Εἰς τοιαύτας δὲ σκηναὶς γνωρίζει τις σαφῶς ὅ,τι εἶνε σπαρακτικώτερον διὰ τὸν ἄνθρωπον,

ὅ,τι καθιστᾷ τὴν ὀδύνην δριμύειν πολὺ. Ὅστις ὑποφέρει, ὅστις ἀποθνήσκει προξενῶν ὅποιονδήποτε ἀποτέλεσμα εἴτετρόμον εἴτε οἶκτον, ὑπεκφεύγει οὕτως εἰπεῖν τὸν πόνον του παρατηρῶν, τι ἐμπνέει· ἀλλ' ὅ,τι εἶνε ἐνεργητικὸν ἐν τῷ προτερήματι τοῦ ποιητοῦ, ὅ,τι ὑποθέτει μάλιστα χαρακτῆρα ἴσον τῷ προτερήματι, εἶνε ἡ ἔγνοια τῆς ὀδύνης, βαρυνούσης ὅλης ἐπὶ τοῦ θύματος· καὶ ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην καὶ ἐν τῇ εὐτυχίᾳ του αὐτῇ νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν φίλων του, νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν σχετικῶν του, ἡ ἐνεργητικὴ καὶ σκυθρωπὴ τῶν Ἄγγλων φαντασία μᾶς παριστᾷ τὸν δυστυχῆ ἀπομεμωμένον, μακρὰν ὄλων τῶν βλεμμάτων, ὄλων τῶν ἀναμνήσεων, ὄλων τῶν φίλων. Ἡ κοινωνία τοῦ ἀφαιρεῖ τὴν ζωὴν, πρὶν ἢ ἡ φύσις τῷ δώσῃ τὸν θάνατον.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ τῆς M. me Staël, ὑπὸ Γ. Α.)

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΣ

Εἰς τὴν Δογματικὴν Θεολογίαν,

Ἐκφωνηθεὶς ἐν τῷ Ὁθωνεῖῳ Πανεπιστημίῳ ὑπὸ
τοῦ τακτικοῦ Καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας Κ.
Διονυσίου Κλεόπα Ἀρχιμανδρίτου.

Τῆ 26 Νοεμβρίου ε. ε.

Προσκληθεὶς ὑπὸ τῆς Σεβαστῆς Κυβερνήσεως εἰς τὴν σεμνὴν ἑδραν τῆς καθηγησίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Ὁθωνεῖου τούτου Πανεπιστημίου, τοῦ λαμπροτάτου καὶ ἀγλαοῦ σεμνώματος τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης, προθύμως ὑπήκουσα τῷ ὑψηλῷ κελεύσματι, καὶ εὐγνωμόνως ἀπεδεξάμην τῆς ἱεράς ταύτης διακονίας τὸν κλῆρον. Καὶ δὴ, εὐδοκίᾳ τῆς Αὐτοῦ σεπτῆς καὶ θεοφρουρήτου Μεγαλειότητος, καὶ ζήλῳ τοῦ τανῦν ἐπαξίως διέποντος τὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους παιδείαν, τάττομαι καὶ ἐν τῇ γεγραφῇ χορείᾳ τῶν ἐνταῦθα ἐπὶ σοφίᾳ διαπρεπόντων καθηγητῶν. Ἐν συναισθήσει δὲ τῶν μικρῶν καὶ πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ πράγματος μηδύλως ἀνταξίων δυνάμεών μου, Θεὸν

ἐπικαλούμενος ἀρωγόν, τὸν διδόντα γνῶσιν καὶ σύνεσιν τοῖς αὐτὸν ἐπιχα-
λουμένοις, ἀπτομαι τοῦ ἔργου.

Τῆς δογματικῆς δὲ Θεολογίας τὸ μέγα πέλαιος διαπλεῦσαι μέλλοντες,
ἀνάγκη πάσα, πρὶν ἢ λύσωμεν τὰ πρυμνήσια, ἵνα γνωρίσωμεν προκαταρ-
κτικῶς καὶ ἐξακριβώσωμεν εἰσαγωγικῶς τίς ὁ πλοῦς, ὃν διανύσωμεν· τίμη
χρησόμεθα ὡς πυξίδι καὶ τίμη ὡς πηδαλίῳ, ὅπως εὐθυδρόμως καὶ ἀσφαλῶς
εἰς τὸ πέρας τοῦ πλοῦ κατανήσωμεν· τίνες οἱ ὕφαλοι καὶ οἱ σκόπελοι, οἷς
προσαράσσοντες συντριβόμεθα, καὶ ἀφ' ὧν ἀπομακρύνοντες ἑαυτοὺς σωζό-
μεθα· τίς ὁ εὐθύπνου καὶ φορὸς ἄνεμος, δι' οὗ ἐξ οὐρίας πλέει καὶ λαμ-
πρῶς ἰστιοδρομεῖ ἡ τῆς ὀρθοδοξίας ἡμῶν ὀλίγη. Ταῦτα πάντα πρῶτον ἐν
συνόψει γνωρίσαντες, καὶ ἄνωθεν, ὡς ἐξ ἀπόπτου, προκατιδόντες, δυνησό-
μεθα τότε πλησίτοι καὶ οὐριδρόμοι ἐν ἀσφαλείᾳ διανύσαι τὸν προκεί-
μενον ἡμῖν πλοῦν, καὶ σὺν μυριαγωγῶ ὀλκάδι καὶ βαρυτίμῳ φόρτῳ ἐν χαρᾷ
κατανήσαι εἰς τὸν ποθεινὸν λιμένα. Ἐν πρώτοις δὲ παρατηρητέον καὶ μετ'
ἀκριβείας διακριτέον, ὅτι ἡ δογματικὴ Θεολογία, ὡς ἐπιστήμη θεωρουμένη,
καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας ἀντεξεταζομένη, ἔσθ' ἔχει ὁμοιότητα
πρὸς αὐτάς, ἔσθ' ἔχει δὲ μεγίστην καὶ οὐσιώδη διαφορὰν ἀπ' αὐτῶν. Καὶ ἡ
μὲν ὁμοιότης ὑφίσταται ἐν τούτῳ ὅτι καὶ ἡ Θεολογία ἐκτίθησι τὰ ἑαυτῆς
δόγματα καὶ τὰς ἀληθείας οὐχ ἀπλῶς καὶ παρερρίμμενως, οὐδὲ φύρδην καὶ
συγκεχυμένως, ἀλλ' ἐν τάξει ἠκριβωμένη καὶ ἀλληλουχία καὶ συνειρμῶ
τοιούτῳ, ὥστε ἀποτελεῖται σύστημα ἀληθειῶν, κατ' ἐπιστημονικοὺς τύπους
ἐκτεθειμένον, καὶ ἐντελῆ τὸν ἐπιστημονικὸν χαρακτήρα φέρον, καθὼς δη-
λονότι καὶ τὰ συστήματα τῶν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμασι ἀληθειῶν.

Ἄλλ' ἡ κατ' εἶδος αὕτη καὶ μέθοδον ὁμοιότης οὐδόλως ἐξανθρωπίζει τὴν
τῆς Θεολογίας θειότητα, οὐδὲ παραβιάζει τὴν πολλὴν καὶ οὐσιώδη δια-
φορὰν, καθ' ἣν ἡ ἡμετέρα θεολογικὴ ἐπιστήμη διακρίνεται ἀπὸ πάσης ἄλ-
λης. Ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη πρῶτως καὶ κυρίως ὑφίσταται εἰς τὴν διαφορὰν
τῶν πηγῶν, ἀφ' ὧν ἐκπηγάζουσιν αἱ ἀλήθειαι. Ἄλλη ἡ πηγή τῶν ἐν ταῖς
ἐπιστήμασι ἀληθειῶν, καὶ ἄλλη ἡ πηγή τῶν ἐν τῇ Θεολογίᾳ ἱερῶν δογμα-
των καὶ διδαγμάτων. Ἐκεῖ μὲν, ἐν ταῖς ἐπιστήμασι, ὁ φυσικὸς νοῦς καὶ λό-
γος, διὰ πολλῶν σκέψεων καὶ συλλογισμῶν ἐν τῷ μέτρῳ τῆς οικείας δυνά-
μεως ἀνυψούμενος, ἐνατενίζει πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ περιδράττεται ταύ-
της, καὶ ὡσπερ ἀπὸ τινος βαφῆς αἴγλην τινὰ ἀνθηρὰν εἰς ἑαυτὸν ἀναχρών-
νουσι, καὶ οὕτω καθίσταται ἀρχὴ καὶ πηγή τῆς παρ' αὐτοῦ νοεραῖς ἐπο-
πτείας καὶ ἀναβάσεσι κρατηθείσης ἀληθείας. Ἐνταῦθα δὲ, ἐν τῇ Θεολογίᾳ,
ἄμεσον ἀρχὴν καὶ πηγὴν ἔχομεν αὐτὸν τὸν Θεόν, παρ' οὗ ἀθρόον ἐπιλάμπει
τὸ φῶς, καὶ φωταγωγεῖται ὁ νοῦς, καὶ ἐκ τῆς ἐκείθεν ἀναχνομένης αὐγῆς
περιλάμπεται. Ἐκεῖ σὺν πολλῷ πόνῳ καὶ μόχθῳ ὁ νοῦς πρὸς τὴν ἔσθ' ἔχει

τῆς ἀληθείας κατὰ μικρὸν προσβιάζεται, καὶ ταῖς φυσικαῖς ἐπιβολαῖς πρὸς
ταύτην χειραγωγεῖται, καὶ τοῦτο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πίπτων καὶ ἀνιστάμενος,
καὶ μυρίοις προσαράστων προσκόμμασιν ὑπ' ἀβλεψίας καὶ ἀδυναμίας· ἐν-
ταῦθα ἀπονώτερον ἐντροφᾷ καὶ ἐπαγάλλεται εἰς τὰς ἀμέσως παρὰ θεοῦ ἀπο-
καλυφθείσας τηλαυγεῖς ἀληθείας, καὶ πρὸς τὰ ὑψηλὰ θεωρήματα ἐν πολλῇ
ἀσφαλείᾳ χειραγωγεῖται, καὶ καθαρῶ φωτὶ γνώσεως καταυγάζεται. Ἐν τῇ
ἱερᾷ Θεολογίᾳ προχεῖται τὸ νόμα τῆς ἀληθείας διειδὲς καὶ ἀθλόωτον ἀπ'
αὐτῆς ἀμέσως τῆς ζωηρότου καὶ ἀχράντου πηγῆς τοῦ φωτός, καὶ προῖσσει
δαφιλῶς καταρδεῦον καὶ νοῦν καὶ καρδίαν. Καὶ αὕτη μὲν ἡ ὡς ἐκ τῶν πη-
γῶν προερχομένη πολλὴ καὶ μεγάλη διαφορὰ τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης ἀπὸ
πάσης ἄλλης· ἐξ οὗ συνάμα γίνεται δῆλον ὅτι αἱ μὲν ἀλήθειαι τῶν ἄλλων
ἐπιστημῶν ὡς ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ νοῦς ἐν χρόνῳ πολλῷ εὐρημέναι καὶ ταῖς
κατὰ μικρὸν προσθήκαις ἐπηξημέναι, πῆ μὲν ἔχουσιν ἤδη τὸ ἔδραϊον καὶ
πλήρες, πῆ δὲ ὑπὸ πυκνῆς ἔτι ἐπισκιάζονται ὀμίχλης, ἀλλαχῶ δὲ ἐξ ἄλ-
λων ὑστερωτέρων εὐρέσεων ἀναπληροῦνται, καὶ ταῖς κατὰ μικρὸν καὶ σὺν
πόνῳ πολλῷ γενομέναις αὐξήσεσι πολλαπλασιάζονται· αἱ δὲ ἀλήθειαι τῆς
δογματικῆς Θεολογίας, ὡς μὴ ἐκ τοῦ φυσικοῦ λόγου, ἀλλ' ἄνωθεν ἐκ τῆς
πρώτης ἐκείνης καὶ πηγαιῖς καὶ φωτοδοτίδος ἀληθείας ἀμέσως φοιτῶσαι,
καὶ ὑπερφυσικοῦ καὶ θείου φωτός ἀπαυγάσματα οὔσαι, οἴκοθεν ἔχουσι τὸ
βεβηκὸς καὶ πλήρες καὶ τέλειον καὶ ἀνευδές, οὐδ' αὐξανόμεναι οὐδ' ἐλατ-
τούμεναι οὐδ' ἄλλως ὅπωςδήποτε ἀλλοιούμεναι, ἀλλὰ τὸ τέλειον καὶ θεο-
κύριον καὶ αὐθεντικὸν ἐν ὑπεράτῳ βαθμῶ πλουτοῦσαι, φωτὶ γνησίῳ καὶ
καθαρῶ τὸν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ λόγον περιαιυγάζουσι, καὶ τὸν φυσικὸν νοῦν
ἐν πολλοῖς ἀβλεπτοῦντα διαφωτίζουν, καὶ περὶ τε τῶν παρελθόντων καὶ
τῶν ἐνεστώτων καὶ τῶν μελλόντων τελεώτατα ἐκδιδάσκουσιν. Ἡ μεγίστη
βραδυπορία τοῦ φυσικοῦ νοῦς πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἀνεύρεσιν, ἡ ἐν πολλοῖς
αὐτοῦ οἰκτρὰ ἀποπλάνησις, ἡ αὐτοθελὴς ὁμολογία πολλῶν καὶ μεγάλων
νόων περὶ τῆς ἀδυναμίας τοῦ φυσικοῦ λόγου εἰς τὴν ἐξερευνησιν τῶν θείων
πραγμάτων, τὸ ἀνεπαρκές, ἀόριστον καὶ συχνάκις μωρὸν τῶν θρησκευτικῶν
ὑπολήψεων πολλῶν σοφῶν τοῦ αἰῶνος τούτου, ἡ μεγάλη κλίσις καὶ ἐπιρέε-
πεια τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν αἰσθητικότητα, καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἐκπηγάζουσα
συνήθως ἀμφιβολία πρὸς τὰ ὑψηλὰ θεωρήματα τὰ ὑπερκείμενα τῆς αἰσθη-
τικῆς καταλήψεως, καὶ πρὸς τὰς ἀληθείας ἐκεῖνας, αἵτινες ἀντιστρατεύου-
νται κατὰ τῶν ἐπικρατούντων αἰσθημάτων καὶ ἐπιθυμιῶν, πάντα ταῦτα
ἱκανῶς μαρτυροῦσι καὶ πείθουσιν ἡμᾶς περὶ τῆς ἀνάγκης ἄνωθεν ἀποκεκα-
λυμμένων ἀληθειῶν, αἵτινες οἴκοθεν τὴν αὐθεντίαν πλουτοῦσαι καὶ κύριος
θεόκρανον ἔχουσαι, ῥώσουσι καὶ στηρίζουσι τὰς ἐν παντὶ βήματι κλονου-
μένας φυσικὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Καὶ τῷ ὄντι ὁ πολυ-

εὐσπλαγγνος Θεός, ὁ Πατήρ τῶν φώτων καὶ πηγή νοερὰ πάσης ἀληθείας καὶ παντὸς φωτισμοῦ, εὐδόκησεν ἵνα ἀποκαλύψῃ τὰς ἀκηράτους ἐκείνας καὶ φωταυγεῖς ἀληθείας, αἵτινες οὐ μόνον τὰ ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ λόγου ὀρθῶς ἐξευρεθέντα ἐπιβρώνησιν καὶ ἐπικυροῦσιν, ἀλλὰ καὶ φῶς λαμπρότερον ἐπιχέουσι, καὶ εἰς μείζον ὕψος τὸν νοῦν ἐπάρουσιν. Αἱ θεῖαι ἀποκαλυμμένοι αὐταὶ ἀλήθειαι ἐστήσαν μὲν τὸν διηνεκῆ ἐκείνον σάλον, ἐν ᾧ ἄνω καὶ κάτω ἀστάτως ἐταλαντεύοντο τὰ μέγιστα καὶ κυριώτατα ζητήματα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἴδρυσαν δὲ ἀμετακινήτως καὶ ἐστερέωσαν ἀρρόπτως πάντα ἐκείνα, ἐξ ὧν ἤρτηται ἡ ἀληθινή τοῦ ἀνθρώπου εὐδαιμονία. Αἱ περὶ Θεοῦ, περὶ κόσμου καὶ περὶ ἀνθρώπου ἐννοιαὶ, τοσοῦτον ἀτελεῖς οὔσαι πρότερον, καὶ ποικίλοις ψεύδεσιν ἀναμεμιγμέναι, καὶ ζόφῳ πολλῷ συνεσκιασμέναι, καὶ ὡς ὑπ' ἀγλῦος τινὸς βαθυτάτης ἡμαυρωμέναι, τῷ τηλαυγεῖ φωτὶ τῆς θείας διδασκαλίας κατεφωτίστησαν, θαυμασίως καὶ ὑψηλῶς ἀνεπτύχθησαν, καὶ ἐπὶ θεμελίῳ ἀκατασίεστων καὶ ἀρραγῶν ἐφεδράσθησαν. Οὐδόλως ἀρνούμεθα ὅτι καὶ ἡ ἔξω παιδεύσις καὶ φιλοσοφία, πρὶν ἐπιλάμψῃ τὸ τῆς ἀποκαλύψεως φῶς, πολλὰ καὶ καλὰ περὶ θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀνεῦρε καὶ ἐδογματίσεν, ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ φωτὸς καθοδηγούμενη. Ἀλλὰ τὰ καλὰ ταῦτα ἦσαν ὡς τεμάχια καθαροῦ χρυσοῦ πληθῶ καὶ τέλει κατημαυρωμένα, καὶ τοῖς ἔξωθεν βύποις ἐζοφωμένα· « Ἀθάνατον εἶναι τὴν ψυχὴν καὶ ἡ ἔξωθεν φιλοσοφία φησὶ, λέγει ὁ ἐν ἁγίοις Γρηγόριος Νύσσης, ἀλλὰ μεταβαίνειν ἀπὸ σώματων εἰς σώματα, καὶ ἐκ λογικῆς φύσεως εἰς ἄλογον αὐτὴν μεταφεύσθαι. Θεὸν εἶναι φησὶ καὶ δημιουργὸν αὐτὸν ὀμολογεῖ, ἀλλ' ὕλης πρὸς τὴν δημιουργίαν δεόμενον· ἀγαθόν τε καὶ δυνατόν εἶναι δίδωσιν, ἀλλὰ παραχωρεῖν ἐν τοῖς πολλοῖς τῇ ἀνάγκῃ τῆς εἰμαρμένης. Καὶ τί ἂν τις τὰ καθ' ἕκαστον διηγεῖτο, ὅπως τὰ καλὰ τῶν δογμάτων παρὰ τῆ ἔξω φιλοσοφίας ταῖς ἀτόποις προσθήκαις καταμολύνεται; » (1).

Ἀλλὰ τὴν ἀσθένειαν ταύτην καὶ τὴν περὶ τὰ θεῖα ἀμβλύτητα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἐπέβρωσεν ὁ Θεός ἄνωθεν, ἀνοίξας τὰς ζωοπαρόχους πηγὰς τῶν ἁγίων Γραφῶν, ἀφ' ὧν ἐξεχύθησαν οἱ ποταμοὶ τῆς ἀληθινῆς σοφίας, καὶ τῶν στερεῶν γνώσεων τὰ πελαγίζοντα βεῖθρα. Καὶ ἔχομεν λοιπὸν ἤδη φωτεινὰς καὶ τετρανωμένας ὄλας ἐκείνας τὰς ἀληθείας, δι' ὧν ἐκτρέφεται καὶ ποιοῦται ὁ λογικὸς ἄνθρωπος, καὶ αὖξει τὴν πνευματικὴν αὐξήσιν. Ἐκ τῶν θεσπεσίων τούτων Γραφῶν διδασκόμεθα ἤδη ἀμφιλαφῶς καὶ ἀνεκδοιάστως τίς ἡ ἀρχὴ καὶ καταγωγὴ καὶ τίς ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ εὐγενεστέρου τούτου τῶν ὀρωμένων κτισμάτων· πόθεν καὶ πρὸς τί ὁ κόσμος

οὔτος, καὶ τίς ὁ δημιουργὸς ἀμφοτέρων· τί ὀκονόμησεν ὁ Θεός πρὸς σωτηρίαν καὶ μακαριότητα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τίς ὁ τρόπος, καθ' ὃν λογικῶς λατρεύοντες τὸν ποιητὴν καὶ πατέρα τῶν ὄλων, εὐάρεστοι αὐτῷ γινόμεθα. Πάσας ταύτας τὰς θεοφθόγγους καὶ καθαρὰς ἀληθείας ἡ ἱερὰ Θεολογία, εὐσεβοφρόνως ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν ἀναλεγόμενη, ἐκτίθησι καὶ διδάσκει· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ μέγα πέλμα, ὃ μέλλομεν διαπλεῦσαι, Θεοῦ συναιρομένου. Ἄλλ' εἰς τὸν πλοῦν ἡμῶν τοῦτον ὑπάρχουσι καὶ ὕψαλι τινες, οὓς πρέπει ἔστιν ἵνα καταδείξωμεν, πρὶν ἀναπετάσωμεν τὰ ἱστία· διότι ἄλλως, ἀφύλακτοι προσπεσόντες, κινδυνεύομεν. Εἶπομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Θεός ἀπειλάλυσε καὶ διεστράνωσεν ὄλας τὰς μεγάλας καὶ αἰώνιους ἀληθείας ἐκείνας, αἵτινες ἐκδιδάσκουσι καὶ φωτίζουν ἡμᾶς τελειότατα περὶ πάντων τῶν πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν καὶ μακαριότητα συντελούντων. Ἄλλ' οὐδόλως ὑποληπτέον ὅτι, παρόντος ἤδη τοῦ πληρώματος τῶν ἀναγκαίων τούτων ἀληθειῶν, πᾶσα ἄλλη ἔξωθεν διδασκαλία καθίσταται ὄλας περιττὴ καὶ ἀνοφελῆς, καὶ ὅτι πλουτοῦντες ἤδη τὸν θεσπέσιον τοῦτον πλοῦτον τῶν ἀποκαλυμμένων δογμαμάτων, πρέπει ἵνα κατολιγωρῶμεν πᾶσαν ἄλλην γνῶσιν καὶ παιδεύσιν, ἐκ τοῦ φυσικοῦ λόγου πηγάζουσαν. Πρὸς ἐντελῆ καὶ ἡκριβωμένην κατὰ ληψιν καὶ ἐκμάθησιν ἀπατεῖται νοῦς πεφωτισμένος, καὶ φιλοσοφικῆς μελέτης κατηρτισμένος, καὶ παντοδαπῶν ἄλλων ὀφελίμων γνώσεων πεπλουτισμένος. Νοῦς βάνυστος καὶ πρὸς θεωρίαν ἀγύμναστος ἀδυνατεῖ ἀναβλέψαι πρὸς τὸ πνευματικὸν φέγγος τῆς ἀληθείας. Ἴνα προσέλθωμεν καὶ διείδωμεν τὰ ἀπαστράπτοντα κάλλη τῆς θείας ἀποκαλύψεως, πρέπει πρῶτον ἵνα ἐκκαθάρωμεν τοὺς τῆς διανοίας ἡμῶν ὀφθαλμοὺς ἐκ τῆς ἐπισκοτούσης ἀπαιδεύσας, ὡς περὶ ἐκ τινος λήλης, καὶ καταστήσωμεν αὐτοὺς ταῖς μελέταις τῶν ἔξωθεν μαθημάτων καθαροὺς καὶ ὀξυδερκεῖς, καὶ τότε « οἷον ἐν ὕδατι τὸν ἥλιον ὄραν ἐθισθέντες, καθὼς λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, αὐτῷ προσβαλοῦμεν τῷ φωτὶ τὰς ὀψεις ». Ἡμεῖς οὐδόλως ἀποδεχόμεθα τὴν γνῶσιν νεωτέρων τινῶν ἄγαν πολυτελῶν σοφῶν, οἵτινες ἀπαιτοῦσι τὸν θεολόγον καὶ χημικὸν καλὸν, καὶ γεωμέτρην ἄκρον, καὶ ἀστρονόμον καὶ ἱατρὸν καὶ γεωργὸν καὶ πασῶν τῶν ἐπιστημῶν ἴδριν, καὶ οἷον πανεπιστήμονά τινα καὶ παντοδαῆ καὶ πάσης ἀνθρωπίνης σοφίας εὐρύχωρον ἐνδιαίτημα. Τοῦτο, καθ' ἣν μάλιστα ἔχουσι τὴν σήμερον ἕκαστιν αἱ ἐπιστῆμαι, οὐδὲ δυνατόν οὐδὲ ἀνγκαῖον. Ἄλλ' οὐχ ἦττον ἀπαιτοῦμεν τὸν θεολόγον ἄριστα κατηρτισμένον ἐν ἐκείνοις τοῦλάχιστον τοῖς μαθήμασιν, ἐξ ὧν πλουτίζεται ὁ νοῦς πλοῦτον ὀφελιμώτατον, καὶ δι' ὧν ὀξύνεται καὶ διορατικώτερος γίνεται, καὶ ταῖς ὑψηλαῖς θεωρίαις ἀπονώτερον ἐπιβάλλει, καὶ τὰ βῆθη τοῦ Πνεύματος ἐναργέστερον κατοπτεῖ. Ὁ τῶν θεῶν λογίων μύστης οὐδὲ τὴν φιλοσοφίαν πρέπει ἔστιν ἵνα ἄγνοῃ, οὐδὲ τὴν ἱστορίαν, οὐδὲ τὰ ἄλλα τὰ περὶ τοὺς λόγους καὶ τῆς

[1] Γρηγ. Νύσ. Τομ. 4. σελ. 494.

λοιπῆς, μάλιστα δὲ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας ὠφέλιμα σπουδάζματα. Ἡ τῶν μαθημάτων τούτων ἀνάληψις καὶ ἡ ἐν ταύτοις σπουδὴ καὶ μελέτη στερόν καὶ εὐτονον τὸν νοῦν ἀπεργάζεται, καὶ παντοδαπῶν γνώσεων πλήρη, καὶ δόκιμον θεωρῶν καὶ ἐπόπτην τῶν ὑψηλῶν τῆς πίστεως θεαμάτων. Ἐξόχως δὲ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἡ δεηκριβωμένη σπουδὴ συνιστᾶται πολὺ εἰς τὸν Ἑλληνα θεολόγον· οὐ μόνον διότι αἱ ἀνεξάντλητοι πηγαὶ τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης προρρέουσιν ἐκ ταύτης τῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ διότι ὅσον τελειότερον ταύτην καὶ ἀκριβέστερον γνωρίζει ὁ θεολόγος, τοσοῦτον ἐπιτυχέστερος ἔσται καὶ ἀμφιλαφέστερος εἰς τὴν διὰ λόγου καὶ γραφῆς ἔκφρασιν καὶ παράστασιν τῶν ὑψηλῶν ἐννοιῶν τῆς Θεολογίας. Αἱ μεγάλαι καὶ ὑψηλαὶ τῆς θρησκείας ἀλήθειαι πολὺ πολλάκις ἐκπίπτουσι τῆς αὐτῶν ἀξίας, ὅταν μὴ παριστῶνται ὡς πρέπει· ἐξ ἐναντίας τοσοῦτον μάλλον ποθεινότεραι καὶ γλυκερώτεραι εἰσδύουσιν εἰς τὰς ψυχὰς, καὶ ἐσημαίνονται ἐν αὐταῖς, ὅσον ἀκριβέστερον αὐταὶ παριστῶνται, καὶ καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἀπλοϊκὴν χάριν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἐντέχνως ἐκτυλίσσονται. Ἄλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων φυσικῶν τε καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν ὅ,τι καλὸν δυνατῆ συλλέξαι ὁ θεολόγος καὶ φρονίμως εἰς ἐκυτὸν ἀποταμιεύσει, καὶ τοῦτο ἐν καιρῷ χρησιμεύσει. Ἄ Τὴν γὰρ ἠθικὴν, λέγει ὁ ἱερὸς Γρηγόριος Νύσσης, καὶ φυσικὴν φιλοσοφίαν, γεωμετρίαν τε καὶ ἀστρονομίαν καὶ τὴν λογικὴν πραγματείαν, καὶ πάντα ὅσα παρὰ τῆς ἕξω ἐκκλησίας σπουδάζεται, κελεύει ὁ τῆς ἀρετῆς καθηγούμενος παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα πλουτούντων λαβόντα λόγῳ χρήσεως ὑποδέξασθαι, ὡς ἐν καιρῷ χρησιμευόντων, ὁ δὲ καὶ νῦν ἐστὶν ἰδεῖν γινόμενον πολλοὶ τὴν ἕξω παιδείου τῆ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ καθάπερ τι δῶρον προσάγουσιν, οἷος ἦν ὁ Μ. Βασίλειος » (1). Ὁ δὲ θεολόγος Γρηγόριος καὶ σφοδρῶς καθάπτεται τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ὅσοι τὴν ἕξω παιδείου ὡς σφαλερὰν καὶ ἐπικίνδυνον ἀτιμάζουσιν. « Οἶμαι, λέγει, πᾶσιν ἂν ὠμολογηθῆαι τῶν νοῦν ἐχόντων, παιδεύουσιν τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον, οὐ ταύτην μόνην τὴν εὐγενεστέραν καὶ ἡμετέραν—ἀλλὰ καὶ τὴν ἕξωθεν, ἣν οἱ πολλοὶ χριστιανῶν διαπτύουσιν ὡς ἐπίβουλον καὶ σφαλερὰν καὶ Θεοῦ πόρρωβάλλουσαν, κακῶς εἰδότες.—Οὐκ οὖν ἀτιμαστέον τὴν παιδείου, ὅτι τοῦτο δοκεῖ τισιν, ἀλλὰ σκαιοὺς καὶ ἀπαιδευτοὺς ὑποληπτέον τοὺς οὕτως ἔχοντας » (2).

Ἰδίως δὲ συνιστῶσιν οἱ ἱεροὶ Πατέρες τὴν τῆς ὑγιούς φιλοσοφίας σπουδὴν καὶ τὴν τῆς διαλεκτικῆς ἐπιστήμης μελέτην· οὐχὶ διότι τὰ τῆς ἐπουρανίου σοφίας διδάγματα δυνατώτερα γίνονται, προσλαβόντα τὴν ἐκ τῆς

(1) Γρηγ. Νυσ. τομ. α. σελ. 209.

(2) Γρηγ. Νεζ. λογ. κ'. σελ. 325, 324.

φιλοσοφίας καὶ διαλεκτικῆς πολυτέλειαν. Τὸ τῆς ἀληθείας κάλλος οἰκοθεν ἐπαστραπτει τοῖς θείοις λογίοις, καὶ ἀνοθεν ἐκ τῆς ἀενάου πηγῆς τῶν φώτων ἔχει τὴν αἴγλην καὶ καθαρότητα· ὅθεν οὐδὲ προσδεῖται ὅλως τινός ἐκ τῶν κάτω πρὸς ἐσωτερικὴν σύστασιν καὶ ἰσχύιν. Ἄλλ' ἡ τῶν φιλοσόφων μαθημάτων σπουδὴ, πλὴν τῆς ἄλλης προπαιδευτικῆς χρησιμότητος, γίνεται περιτείχισμα καὶ προφυλακτικὸς φραγμὸς τῶν θείων δογμάτων ἐναντίον τῶν σοφιστικῶς ἐπιπηδῶντων κατὰ τῆς ἀληθείας, καὶ δολερὰς ἐπιβουλάς κατ' αὐτῆς συβραπτόντων. Τὴν ἀλήθειαν πολλάκις εἰς ὑπόνοιαν ψεύδους ἀντιμεθίστησιν ἡ διλεκτικὴ δεινότης, καὶ πολλάκις γενναίᾳ δόξᾳ καὶ ἰσχυρᾷ, λέγει ὁ Θεμιστίσιος, ὑπ' ἀσθενοῦς καὶ φαύλης ὑποσκελίζεται (1). Ἡ τῶν τοιούτων φιλοσόφων καὶ διαλεκτικῶν μαθημάτων μελέτη ἄριστα ἐγγυμνάζει τὸν θεολόγον ἐν ταῖς τῶν λόγων στροφαῖς καὶ συλλογισμοῖς, χωρίζουσα μὲν τὰ διεξυγμένα, συνάπτουσα δὲ τὰ συνδεδεμένα, διαίρουσα, ὀριζομένη καὶ συμπεραίνουσα, καὶ τάξιν ἐν τῷ λέγειν τε καὶ διδάσκειν τιθεῖσα. Ἄνευ τῶν λογικῶν σπουδῶν τούτων ὁ θεολόγος οὔτε περὶ τῆς ἀξίας τῶν ἀποδείξεων δύναται κρίνειν, οὔτε τὰ ἀληθῆ ἀπὸ τῶν ψευδῶν διαστήσει, οὔτε τὰ ἀμφίβολα ἀπὸ τῶν βεβαίων διαχωρίσει, οὔτε τὰ συμπεράσματα ἐκ τῶν ἀρχῶν συνάγειν, οὔτε τὰ ἀναφαινόμενα ἐναντία λύειν, οὔτε τῶν ματαίων λόγων τοὺς ἐλιγμοὺς ἐκφεύγειν. « Ὅταν οἱ πολλοὶ, λέγει ὁ θεὸς Ἰσίδωρος, ἠττώμενον ἴδωσι τὸν θεολογούντα ἐν συλλογισμοῖς καὶ διαλόγοις, εἰς τὰ καίρια πολλάκις βλάπτονται ὑπὸ νόθων δογμάτων κλεπτόμενοι· οὐ γὰρ τὴν ἀπειρίαν τοῦ διδάσκοντος, ἀλλὰ τὴν τοῦ δόγματος αἰτιασθῆναι σαθρότητα » (2). Διὰ τοῦτο καὶ θριγκὸς ὠνομάσθη καὶ τεῖχος ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡ φιλοσοφία καὶ διαλεκτική. « Αὐτοτελής μὲν οὖν, λέγει ὁ ἱερὸς Κλήμης, καὶ ἀπροσδεῆς ἢ κατὰ τὸν Σωτῆρα διδασκαλία, δύναμις οὖσα καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ· προσιοῦσα δὲ φιλοσοφία ἢ Ἑλληνικὴ, οὐ δυνατωτέρα ποιεῖ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀδύνατον παρέχουσα τὴν κατ' αὐτῆς σοφιστικὴν ἐπιχείρησιν, καὶ διακρουομένη τὰς δολερὰς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιβουλάς, φραγμὸς οἰκειῶς εἴρηται καὶ θριγκὸς εἶναι τοῦ ἀμπελώνου » (3). « Ἡ γὰρ τῆς διαλεκτικῆς δύναμις, λέγει καὶ ὁ Μ. Βασίλειος, τεῖχος ἐστὶ τοῖς δόγμασιν, οὐκ ἔωσα αὐτὰ εὐδιάσπαστα εἶναι καὶ εὐάλωτα τοῖς βουλομένοις » (4).

Ἄποφυγόντες ἤδη τὰ ἐκ τῆς ἀπαιδεύσεως προσκόμματα εἰς τὴν τῶν ἱερῶν μαθημάτων σπουδὴν, ὀφείλομεν καταδείξει ἄλλον ὕφαλον, ἐκ διαμέτρου μὲν ἐναντίον τοῦ πρώτου, πολλὴ δὲ ἐκείνου κινδυνωδέστερον, πρὸς ὃν

(1) Θεμιστ. λογ. β'. σελ. 78.

(2) Ἰσίδ. Πηλουσ. ἐπιστ. 155 βιβλ. β'.

(3) Κλήμ. Ἀλεξ. στρωμ. α. σελ. 254.

(4) Βασιλ. εἰς Ἰσ. κεφ. β'.

πολλοὶ προσηλάσσοντες νυκταγούσι καὶ συντρέβονται συντριβὴν μεγάλην τε καὶ οἰκτρὰν καὶ πολλοῦ ἀξίαν ὀλοφυρμού. Ἡ τῶν φιλοσόφων λόγων σπουδὴ πολλὴν ἀληθῶς καὶ παντοδαπὴν ἐντίκτει ταῖς ψυχαῖς τὴν ὠφέλειαν, νευροῦσα τὸν νοῦν, καὶ ἐν τοῖς ὑψηλοῖς θεωρήμασιν ἐγγυμνάζουσα, καὶ τῇ αἴγλῃ τοῦ φυσικοῦ φωτὸς αὐτὸν καταναγάζουσα. Καὶ τοῦτο ποιεῖ τῷ ὄντι ἡ ὑγιὴς φιλοσοφία, ἡ ἐντὸς μὲν τῶν ὅρων τοῦ φυσικοῦ λόγου τὰς ἰδίαις ἐξερευνήσεις ἐξερευνώσα, μηδὲν δὲ κατὰ τῶν ὑψηλοτέρων ἀληθειῶν τῆς πίστεως κατεξανισταμένη, καὶ τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας ἀντεγειρομένη. Ὅταν δὲ ἡ φιλοσοφία, μεγάλη φυσῶσα καὶ γαύρως ἐπαιρομένη, παραγωριζή μὲν τὰς ἰδίαις δυνάμεις καὶ τοὺς ἰδίους ὅρους, ἐπιπηδᾷ δὲ θρασέως κατὰ παντὸς μὴ συνάδοντος τοῖς οἰκείοις σταθμοῖς καὶ μέτροις· ὅταν ἡ φιλοσοφία, λαμπραῖς φαντασίαις ἐπτερωμένη, κούφη φρενὶ μετέωρος ἐξανίσταται, καὶ κενεμπατῆ, καὶ ὡς ὁ Σχλωμενὸς ἐκεῖνος, κατ' οὐρανὸν τοξεύη καὶ ἀντιβροντᾷ, καὶ θείας τιμὰς σφετερίζεται, καὶ τῶν ἀψάστων ἀπτηται· ὅταν ἡ φιλοσοφία, ἐν ἀδιεξοδεύτῳ σκότει καὶ λαθυρίνθῳ, οἰκεία φαντάσματα πλαστοουργῶσα, προτίθῃσιν αὐτὰ ὡς παγκάλους τινὰς ἀληθείας τοῦ φυσικοῦ φωτὸς, καὶ ἐπαγάλληται τούτοις καὶ περικροτῆ, καὶ ὡς οἱ ἐν τῷ Σινᾷ Ἑβραῖοι τὸν μύσχον, ἐν ἀλαλάγμασι ταῦτα θεοποιῆ· ὅταν ἡ φιλοσοφία ἄλλοτε μὲ ταυτίζη τὸ ἄπειρον μετὰ τοῦ πεπερασμένου, τὴν πεπερασμένην νόησιν μετὰ τῆς ἀπολύτου, τὸν Θεὸν μετὰ τοῦ κόσμου, ἄλλοτε δὲ χαμαὶ ἔρπουσα, οὐδὲν ἄλλο βλέπη ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, εἰμὴ μόνον ὕλας καὶ ὀργανισμούς καὶ μηχανισμούς· ἐν ἐνὶ λόγῳ, ὅταν ἡ φιλοσοφία τὰς ὀρθὰς περὶ Θεοῦ, περὶ κόσμου καὶ περὶ ἀνθρώπου ἐννοίας διαστρέφουσα, καὶ πάντα χαλινὸν ἀποπτύουσα, τρέχη κατὰ κρημνῶν καὶ βαράθρων, καὶ ἀντὶ σωφρόνων καὶ βεβηκότων δογμάτων ἐκδιδάσκη ψευδώνυμον γῶσιν, καὶ Θεοῦ πόρρω βάλλουσαν· τότε μακρὰ χαίρειν φράσαντες, ταχέως ἀποπηδῶμεν ἐκ τῆς τοιαύτης φιλοσοφίας, καὶ πρὸς τὰ πανακήρατα δόγματα τῆς θείας σοφίας ἐπανακάμπτοντες, ἐμφορούμεθα τῶν ἐκεῖθεν ἀληθειῶν. Ἀγαπῶμεν τὴν φιλοσοφίαν καὶ περὶ πολλοῦ τῆς τῆς ποιούμεθα, καὶ ἐγκαυχώμεθα μάλιστα ἐπὶ ταύτῃ τοσοῦτον μᾶλλον, ὅσον αὕτη ὑπῆρξε τὸ λαμπρὸν γέννημα καὶ προτὸν τῆς μεγαλοφυΐας τῶν ἡμετέρων προγόνων, καὶ τὸ σέμνωμα καὶ ἐγκαλλώπισμα τῆς κλασικῆς ταύτης γῆς, ἣν πάτοῦμεν. Ἀγαπῶμεν τὴν φιλοσοφίαν πρὸς τούτοις καὶ διότι αὕτη πολλὰ διακονεῖται καὶ ἐξυπηρετεῖ τῇ τῶν ἱερῶν δογμάτων διδασκαλίᾳ, πανταχούθεν ταῦτα περιθρηγκούσα, καὶ τὰς ἐξω ἐπιβουλὰς εὐτόνως ἀποτυχίζουσα. Ἄλλ' ὅταν αὕτη τραχηλιῶσα κατὰ Θεοῦ καὶ τῶν θεῶν δογμάτων, ἐκποδῶν μὲν ποιῆται τὴν ἀποκάλυψιν, φρατῆται δὲ κατὰ τῆς εὐσεβείας, καὶ λαλῆ μεγάλα βλάσφημα κατὰ παντὸς τὴν φυσικὴν κατάληψιν ὑπερβαίνοντος, καὶ ἐνθρονίζῃ τὸ ἑαυτῆς οἰονδήποτε σύστημα ἐν ἐπηρμένῳ θρόνῳ, καὶ

διεσχυρίζεται τοῦτο ὡς στερεώτερον παντὸς ἄλλου προηγουμένου καὶ πανταρκεστάτου, ἡμεῖς οἰκτερόντες τὴν τοιαύτην πλάνην, λέγομεν ἐκεῖνο τοῦ ἀποστόλου Πέτρου πρὸς τὴν Σαπφείραν· « Ἴδου οἱ πόδες τῶν θαψάντων τὸν ἄνδρα σου ἐπὶ τῇ θύρᾳ καὶ ἐξοίσουσί σε ». Ἡ ἄλλη ἐπ' ἄλλοις διαδοχῇ καὶ ἀκολουθίᾳ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἰκανῶς μαρτυρεῖ, ὅτι τὸ νῦν θαυμαζόμενον σύστημα μετ' ὀλίγον φαίνεται ἀνεπαρκές, καὶ προκαλεῖται ἄλλο, γενναιότερον δὴθεν ἐκεῖνου καὶ βασιμώτερον. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο πρέπει μετ' ὀλίγον ἵνα ἐτοιμασῇ τὰ ἑαυτοῦ ἐντάφια· διότι ἄλλο νεαρώτερον ἀποκνηθὲν, ἐξωθεῖ τὸ παρηκμακὸς ἐκεῖνο· παῖζαν δὲ καὶ τοῦτο μικρὰ ἐπὶ τῆς σκηνῆς, παραχωρεῖ τῷ ἐπερχομένῳ τὴν προεδρείαν. Οὐαὶ δὲ ἡμῖν, ἐὰν θελήσωμεν ἵνα συστηματοῖμεν καὶ τὰ τῆς πίστεως δόγματα πρὸς τὴν ἄλλοτε ἄλλην μορφήν τῆς φιλοσοφίας, καὶ μεθρομῶμεν τὰ ἐπουράνια καὶ θεϊότητα πρὸς τὰς φαντασίας καὶ τὰ γεννήματα περυσιωμένων διανοιῶν, καὶ δίδωμεν ἄλλοτε ἄλλην ἐπίχρωσιν εἰς τὴν ἀκήρατον διδασκαλίαν τῆς πίστεως. Ἐρπέτω ὁ ὕλιστὴς ὡς ὁ σκώληξ, ἀν θέλη, καὶ περὶ τὴν ἰλὸν τοῦ ὕλισμου ἰλυσπάσθω, καὶ ἐγκυλινδεῖσθω εἰς τοὺς πηλώδεις μηχανισμούς, καὶ μηδὲν θεϊότερον, μηδὲ πνευματικώτερον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀποδεχέσθω· ἡμεῖς ἀπέναντι τοῦ τρομεροῦ τούτου καταποντισμοῦ τῆς ἄνωθεν εὐγενείας ἰστάμενοι καὶ θρηνοῦντες, λέγομεν τὸ τοῦ Ἰεζεκιήλ ἐκεῖνο· ἐπειδὴ θέλεις « ἐν βᾶθει βόθρῳ γίνου, τίνος κρείττων εἶ; καὶ κατὰ βῆθι.—καὶ ἔστω πᾶσα ἡ ἰσχὺς σου περικύκλω τοῦ μνήματός σου » (1). Ἀεροβατεῖτω ἄλλος, καὶ ὑπερνέφελος ἐπὶ φανταστικῶν πτερυγῶν φερέσθω, καὶ λαλείτω ὑψηλὰ εἰς ὑπεροχὴν καὶ εἰς τὸ ὕψος ἀδικίαν, καὶ θεσπιζέτω ἄνωθεν τὰ δόγματα τοῦ πανθεισμοῦ, καὶ μεγαλοβήμονεῖτω κατὰ τοῦ Ἰψίστου, ἡμεῖς ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς πίστεως ἐστερωμένοι, καὶ ἐπὶ τῆς ἀδικείστου κρηπίδος τῆς εὐσεβείας βαίνοντες, ἀκούομεν τὸ τοῦ Ἠσαΐου ἐκεῖνο· « Σὺ εἶπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι, ἐπάνω τῶν ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ ἠθήσω τὸν θρόνον μου, καθιῶ ἐν ὄρει ὑψηλῷ, ἀναβήσομαι ἐπάνω τῶν νεφῶν, ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ἰψίστῳ, σὺ δὲ εἰς ἄβυθον καταθήσῃ κτλ » (2). Σοβαρὸς ὀρθολογιστὴς καθιζέτω ἄλλος, καὶ τὴν τρυτάνην τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἐπὶ χειρᾶς κρατεῖτω, καὶ πᾶσαν θεῖαν ἀποκάλυψιν λάβρω ποδὶ λακτιζέτω, καὶ πάντα πρὸ τοῦ δικαστικοῦ βήματος τοῦ ἀγερώχου λόγου ἔλκετω, ἡμεῖς ἀπέναντι τοῦ ἀντιθεοῦ τούτου ὀρθολογισμοῦ τὴν περὶ ἡμᾶς ἄφατον εὐσπλαγχνίαν καὶ οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ εὐσεβεῖ καὶ εὐγνώμονι διαθέσει δοξάζοντες, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ θεῖα λόγια ὡς λύχνον καὶ φῶς τοῖς ποσὶ καὶ τρίβοις ἡμῶν προτιθέμενοι, λέγομεν εἰς ἐκτουτὸς τὸ τοῦ Βαρούχ ἐκεῖνο· Μακάριοι ἐσμέν, Ἰσραὴλ,

(1) Ἰεζ. κεφ. λθ'.

(2) Ἠσ. κεφ. ιθ'.

«... ἡ ἀρετὴ τοῦ Θεοῦ ἡμῖν γνωστὰ ἐστὶ ». (1) Ἡ τὰ οἰκεῖα μέτρα καλῶς γνωρίζουσα, καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καλῶς σταθμισμένη φιλοσοφία, ἡ ἐξακριβοῦσα μὲν καὶ ἀναπτύσσουσα καὶ διατρανοῦσα πάντα τὰ ἐκ τοῦ φυσικοῦ λόγου πηγάζοντα, μηδὲν δὲ κατὰ τῶν ὑψηλοτέρων ἀληθειῶν τῆς πίστεως κατεπαρομένη, ἀλλὰ καὶ ταύτας ὡς καθαρωτέρου φωτὸς ἀπαυγάσματα τιμῶσα καὶ σεβομένη, ἡ τοιαύτη φιλοσοφία καὶ τὸν νοῦν φωτίζει, καὶ τὴν ψυχὴν τρέφει, καὶ ὅλον τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὰ τελειότερα ἐκπαιδεύει. Ἡ τοιαύτη φιλοσοφία τότε εἰρηνικῶς συμβαδίζουσα μετὰ τῆς Θεολογίας, χορηγεῖ μὲν εἰς αὐτὴν τὴν ἐκ τοῦ λόγου ἀρωγὴν καὶ ἀσφάλειαν κατὰ τῶν ἐξωθεν ἐπιβούλων, δέχεται δὲ παρ' ἐκείνης τὴν λαμπρότητα τῆς καθαρωτέρας αὐγῆς, καὶ τὴν ἐκεῖθεν διαφώτισιν πολλῶν περὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου σκοτεινῶν ζητημάτων, εἰς ὧν τὴν λύσιν ὁ φυσικὸς λόγος μάλιστα διαπονεῖται καὶ ὀδύνας πολλαῖς περιπέριεται. Ἡ ὀρθὴ καὶ ὑγιὴς φιλοσοφία, οὔσα ἀκραιφνὲς γέννημα τοῦ φυσικοῦ φωτὸς, οὐδέποτε ἀντιλαεῖ, οὐδὲ πόλεμον ἐπεγεῖρει κατὰ τῶν δογμάτων τοῦ ὑπερφυσικοῦ φωτὸς· διότι καὶ τούτου κακίονος χορηγὸς καὶ πρύτανις ἐστὶν ὁ Θεός, ἐκεῖ μὲν ἐμμέσως διὰ τοῦ φυσικοῦ λόγου, ἐνταῦθα δ' ἀμέσως δι' ἀποκαλύψεως ἐκδιδάσκων καὶ συντείνων. Ὅθεν ἔλεγε καὶ ὁ ἱερός Κλήμης: « ὁ αὐτὸς Θεὸς ἀμφοῖν ταῖν διαθήκαιν χορηγός, ὁ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας δοτὴρ, δι' ἧς ὁ παντοκράτωρ παρ' Ἑλλήσι δοξάζεται » (2). Καὶ ἡ μὲν φιλοσοφία κάτωθεν πρὸς τὰ ἄνω ἐπειγομένη, ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ κόσμου πρὸς αὐτὸν ἀνάγεται τὸν δημιουργόν, καὶ ἐν αὐτῷ ζητεῖ τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν· ἡ δὲ Θεολογία ἄνωθεν πρὸς τὰ κάτω κατερχομένη, διήκει τελειώτερον ἐκδιδάσκουσα, καὶ περὶ πάντων αὐγαῖς καθαρωτέρας διαφωτίζουσα. Ἡ μὲν φιλοσοφία προσοικεῖ τὴν Θεολογίαν πρὸς τοὺς νόμους τῆς λογικῆς καὶ πρὸς τὰς φυσικὰς περὶ Θεοῦ ἐννοίας, καὶ προφυλάττει αὐτὴν ἐκ τῶν χαμερπῶν σοφισμάτων καὶ ἐκ πάσης ἀμαθοῦς βεβηλώσεως· ἡ δὲ Θεολογία ἐπαγρυπνεῖ ἵνα μὴ ἡ φιλοσοφία ἐν ταῖς πρὸς θεὸν νοεραῖς αὐτῆς πορείαις καὶ ἀναβάσεσιν ἀποπλανηθῇ, καὶ εἰς τὰ βάραθρα καὶ τοὺς λαθυρίθους τοῦ ὕλισμου ἢ πνευματισμοῦ ἢ σκεπτικισμοῦ ἐμπέσῃ. Ἐν ὅσῳ δὲ ἡ εἰρηνικὴ αὕτη συζυγία λείπει, καὶ ἐν ὅσῳ περικυκλούμεθα τυχόν ὑπ' ἀγερώχων φιλοσοφικῶν συστημάτων, εἰς ποικίλας δόξας ἀποκλινόντων, ἡμεῖς οὐδὲν ἄλλο δυνάμεθα πράξει, εἰ μὴ ἐξ ἀπάντων τὸ εὐσεβὲς καὶ χρήσιμον ἀναλέξασθαι, καὶ τοῦτο δὴ ὡς ὑγιαίνουσιν φιλοσοφίαν κρατεῖν, καθὰ ἐποίουσαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι παρμυκαρίστοι τῆς εὐσεβείας διδάσκαλοι ». « Φιλοσοφίαν δὲ, λέγει ὁ Κλήμης, οὐ τὴν στωϊκὴν

(1) Βαρούχ δ', 4.

(2) Κλήμ. Ἀλεξ. στρωμ. 5.

λέγω, οὐδὲ τὴν πλατωνικὴν καὶ τὴν ἐπικούρειον τε καὶ ἀριστοτελικὴν, ἀλλ' ὅσα εἴρηται παρ' ἐκάστη τῶν αἰρέσεων τούτων καλῶς, δικαιοσύνην μετ' εὐσεβοῦς ἐπιστήμης ἐκδιδάσκοντα· τοῦτο σύμπαν τὸ ἐκλεκτικὸν φιλοσοφίαν φημί » (1). « Ὅσον οἰκεῖον ἡμῖν, λέγει καὶ ὁ Μ. Βασίλειος, καὶ συγγενὲς τῇ ἀληθείᾳ παρ' αὐτῶν κομισάμενοι, ὑπερβησόμεθα τὸ λειπόμενον, καὶ καθάπερ τῆς βροδωνιᾶς τοῦ ἄνθους δρεψάμενοι τὰς ἀκάνθας ἐκκλίνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων λόγων ὅσον χρήσιμον καρπωσάμενοι, τὸ βλαβερὸν φυλαξόμεθα » (2).

(Ἐπεταὶ τὸ τέλος.)

ΕΡΩΣ ΕΝ ΓΑΜΩ:

Ἱστορικὴ Μελέτη

ὑπὸ

Γυιζώτου.

(Συνέχεια βρα Φυλ. II.)

VIII

Μετὰ τὴν σπαραξικάρδιον ταύτην πληγὴν, ἀπορεῖ τις εὐρίσκων εὐθύς μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν τῆς Λαδὺ Ῥώσελ δύο ἀμέσως ἢ ἐμμέσως διευθυνομένας πρὸς Κάρολον τὸν β'. τὸν βασιλέα δηλονότι ἐκαίνον ὅστις ἤρνηθη αὐτῇ τὴν τοῦ συζύγου τῆς ζωῆν. Μόλις ἐξεληθῶσα τοῦ Λονδίνου, ὅποθεν ἀνεχώρησε μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς, ἀποσυρθεῖσα εἰς τὴν ἐν Οὐόρβουν ἀγροικίαν τοῦ πενθεροῦ αὐτῆς κόμητος δὲ Βεδφορδ, ἐπέστειλε τὰ ἐξῆς τῷ θεῷ αὐτῆς Ἰωάννη Ῥώσελ, συνταγματάχῃ τοῦ ἀ. συντάγματος τῆς φρουρᾶς τῶν πεζῶν.

» Δὲν ἔχω, ἀκριβέ μου θεῖτε, τὴν παραμικρὰν ἀνάγκην τοῦ νὰ δικαιολογηθῶ ἐνώπιόν σας, ἀλλὰ καὶ ἂν εἶχον, ὁ νοῦς μου, τετραγαγμένος ὡς εἶναι,

(1) Κλήμ. Ἀλεξ. στρωμ. α.

(2) Λόγ. παραινέτ. πρὸς τοὺς νέους.

δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ πράξῃ τοῦτο· ἀνάγκη ἔχω τῆς συνδρομῆς σας καὶ ταύτην ζητῶ μετὰ παρρησίας. Ἐνθυμέσθε ὅτι μετὰ παρέλευσιν τινῶν ἡμερῶν ἀπὸ τοῦ τρομεροῦ δυστυχήματός μου, ὁ βασιλεὺς μ' ἀνήγγειλεν ὅτι δὲν ἐσκόπευε ποσῶς νὰ ὠφελθῇ ἐκ τοῦ περὶ δημεύσεως δικαιώματός του, ἀλλ' ὅτι δέον νὰ τηρηθῶσιν οἱ τοῦ νόμου ὅροι· καὶ λοιπὸν μοὶ ἔχρισεν τὴν ἀτομικὴν περιουσίαν μου. Τούτου ἕνεκα θεωρῶ πρέπον ν' ἀπευθίνω πρὸς τὴν μεγαλειότητά του τινὰς ἐκφράσεις εὐγνωμοσύνης καὶ ζητῶ παρ' ὑμῶν τὴν χάριν νὰ πράξῃται τοῦτο ἀντ' ἐμοῦ. . . Ταῦτα σᾶς γράφω μετὰ λύπης, καθότι πᾶν ὅ,τι ἐξ ἐμοῦ προέρχεται λυπηρότατον εἶναι καὶ δὲν ἐπιθυμῶ νὰ προξενῶ τὴν παραμικρὰν δυσἀρέσκειαν εἰς τοὺς φίλους καὶ εἰς τοὺς στενοὺς συγγενεῖς τοῦ φιλάτου καὶ ἤδη μακαριωτάτου συζύγου μου. »

Μετ' ὀλίγον φήμη τις διεδόθη μέχρι τοῦ ἀναχωρητηρίου τῆς Λαδὺ 'Ρῶσσελ' ἡ αὐτὴ, θορυβηθεῖσα ἐκ τῆς ἐντυπώσεως ἣν ἐπήνεγκεν εἰς τὸ κοινὸν ἡ δημοσίευσίς τοῦ λόγου, τὸν ὁποῖον ὁ λόρδος 'Ρῶσσελ, κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου, παρέδωκε τῷ δημίῳ ἐπὶ τοῦ ἰκμιώματος, ἠρνεῖτό τὴν γνησιότητα αὐτοῦ. Τὴν προσβολὴν ταύτην θεωρήσασα ὡς ὕβριν κατὰ τῆς μνήμης τοῦ συζύγου, ἡ λαδὺ 'Ρῶσσελ ἐπέστειλε μετὰ σπουδῆς τὰ ἐξῆς τῷ βασιλεῖ :

» Εὐαρεστηθεὶν ἡ Υ. Μεγαλειότης,

» Οἱ ἔχθροὶ τοῦ συζύγου μου, ὡς μανθάνω, δὲν ἐμαλάχθησαν, χυθέντος τοῦ αἵματός του, καὶ ἀκολουθοῦσι συκοφαντοῦντες αὐτὸν παρὰ τῆ Υ. Μ. Θλίβομαι δ' ἐπὶ μᾶλλον ἀκούουσα λεγόμενον ὅτι κατώρθωσαν νὰ πείσωσι τὴν Υ. Μ. ὅτι τὸ ἐγγράφον, ὅπερ κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ θανάτου του παρέδωκε τῷ δημίῳ, δὲν εἶναι γνήσιον. Δύναμαι νὰ διαβεβαιώσω καὶ ἀποδείξω ἐπισίμως ὅτι, ἐν ᾧ διετέλει πεφυλακισμένος, ἤκουσα αὐτοῦ λέγοντος τὰ κυριώτερα τῶν ἐν τῷ ἐγγράφῳ τούτῳ διαλαμβανόμενων καὶ αὐτολεξεῖ μάλιστα. . . Ἐξορκίζω ἐν πάσῃ ταπεινότητι τὴν Υ. Μ. νὰ λάβῃ οἶκτον καὶ νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἐκεῖνος, ὅστις ἐφ' ὄρου ζωῆς ἐπολιτεύθη οὕτω εἰλικρινῶς καὶ οὕτω τιμίως, δὲν ἐδύνατο, θνήσκων, νὰ πράξῃ τοιαύτην ἀπάτην, υἱοθετῶν ξένας ιδέας. . . Εἰς τὰ λόγια μου ταῦτα δὲν ὑπάρχει, πιστεύω, τί τὸ ἀπαρέσκον τῆ Υ. Μ. Ἄλλ' ἂν τὸ πᾶγμα ἔχῃ ἄλλως, τὴν ἐξορκίζω νὰ θεωρήσῃ τοὺς λόγους μου, ὡς ἐκ γυναικὸς κατατεθλιμμένης προερχομένους, καὶ θέλει συγχωρήσει, ἐλπίζω, τὴν θυγατέρα ἀνδρὸς ὑπηρετήσαντος καὶ τὸν πατέρα τῆς Υ. Μ. κατὰ τὰς δυσχερεστεράς τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ, καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς, διαχειριζομένους τὰς πρώτας λειτουργίας τοῦ βασιλείου· ἐγὼ δὲ, ἠτις ἐν συνειδήσει δὲν ἔπραξά τι δυνάμενον νὰ Σᾶς προσβάλῃ, θέλω εὐχέσθαι πάντοτε ὑπὲρ τῆς μακροημερεύσεως καὶ εὐτυχίας τῆς βασιλείας τῆς Ἑμετέρας Μεγαλειότητος. »

Εἶναι ἡ ἀπηλπισμένη χήρα, εἶναι ἡ ἐμπαθῶς ἀφωσιωμένη σύζυγος ἐνὸς

τυνωμότου, πρὸ μικροῦ θανάτου· ἐπὶ τῆς ἀγχόνης πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ δικαιώματος τῆς ἐνόπλου ἀντιστάσεως καὶ τῶν ἐλευθεριῶν τῆς πατρίδος του, ἡ τηρούσα καὶ διομολογοῦσα οὕτω ἀφελῶς τοσοῦτον σέβας πρὸς τὴν μοναρχίαν, τοσαύτην σεμνοτροπίαν καὶ ἀβροφροσύνην οὕτω ταπεινὴν, καὶ τοι κατ' οὐσίαν ἀγέρωχον. Αἱ ἡμέραι, οἱ μῆνες, τὰ ἔτη θέλουν παρέρχεσθαι, αὕτη δὲ θέλει μένει πάντοτε ἡ αὕτη, ὅλως ἐκδοτος· ἀλλ' οὐχὶ καὶ θεβυλισμένη εἰς ἐν μόνον αἴσθημα, συνάμα δὲ καὶ συγκινητωμένη ἐν αὐτῇ καὶ προσεκτικῇ, δραστηρίᾳ ἐξωτερικῶς, μάλιστα δὲ καὶ διαπιστευτικῇ. Ἐχει φίλον τινὰ λίαν πιστὸν, τὸν δόκτωρα Φίτς-Οὐίλλιαμ, ἐφημέριόν ποτε τοῦ πατρὸς τῆς, ἤδη δὲ κοσμητόρα τοῦ Κόττεγχαμ καὶ ἱερέα τοῦ Οὐίνδσορ, κληρικὸν εὐσεβέστατον, οἰκτίρμονα, πεποικισμένον γνώσεσι καὶ εὐφυΐα, ὅστις ἐνδιαφέρεται μεγάλως περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ πρόην κυρίου του, καὶ καταβάλλει πᾶσαν μέριμναν ἵνα βοηθῇ, παραμυθῇ καὶ καθοδηγῇ αὐτήν, διὰ μέσου τῶν δοκιμασιῶν τῆς, εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς σωτηρίας. Τούτῳ διαπιστεύεται τῆς καρδίας τῆς τοὺς πόνους ἡ Λαδὺ 'Ρῶσσελ καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ παραδίδοται εἰς πάσας τὰς ἐσωτερικὰς αὐτῆς ταραχὰς, εἰς τοὺς τρόμους τῆς ἀπογνώσεως καὶ εἰς τὰς ὀρμὰς τῶν εὐσεβῶν ἐλπίδων τῆς. Φέρε συλλέξωμέν τινὰ τῶν σημαντικωτέρων χωρίων τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης — ἱκανὰ, οὐχὶ πρὸς παντελῆ ἀποκάλυψιν, ἀλλὰ πρὸς διάγνωσιν τῆς μεγάλης ταύτης ψυχῆς, τῆς σπανίας καὶ θαυμασίας κατὰ τοῦτο πρὸ πάντων, καθόσον τὸ πάθος καὶ ἡ φρόνησις, ἡ τρυφερότης τῆς καρδίας καὶ ἡ σταθερότης τοῦ νοῦς τῆς δὲν κατεβλήθησαν ἀμοιβηδὸν καὶ ἦτις ἐπὶ τεσσαράκοντα ὅλα ἔτη χρεΐαι ἀφωσιώθη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν μνήμην τοῦ λατρευμένου συζύγου, εὐαισθητοῦσα συγχρόνως καὶ μὴ παραμελοῦσα τὰς σχέσεις πάσας, πάσας τὰς κλίσεις, τὰ χρέη καὶ ὡς εἶπεν πᾶν ὅ,τι ἀπέβλεπε τὸν βίον καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν ἀνθρώπους.

Μικρὸν μετὰ τὸ δυστύχημά τῆς, ὁ δόκτωρ Φίτς-Οὐίλλιαμ ἀπέστειλεν αὐτῇ εὐσεβεῖς συμβουλὰς καὶ τύπους προσευχῶν, ὅπως δι' αὐτῶν ἀνυψώσῃ τὴν ψυχὴν πρὸς τὸν ὕψιστον· ἡ Λαδὺ 'Ρῶσσελ ἀπεκρίθη οὕτω :

» Περιττὸν νὰ Σᾶς εἶπω, ἀγαθέ μου δόκτωρ, κατὰ πόσον εἶμαι ἀνίκανος νὰ πράξω τοῦτο· ἐντὸς ὀλίγου θέλετε ἰδεῖ καὶ μέχρι τίνος μ' εἶναι ἀδύνατον νὰ ὠφελθῶ ἐκ τούτου· τεταραγμένον ἔχω τὸν νοῦν καὶ αἱ συγκεχυμένα ἰδέαι μου δὲν μοὶ χορηγοῦσι λόγους εἰμὴ πρὸς ἐκφρασίαν τῆς ἀπελπισίας μου. Ἑμεῖς, καθὼ φίλος μου, θέλετε ἀνεχθῆ τὴν ἀδυναμίαν μου καὶ συλλυπηθῆ μετ' ἐμοῦ, ὡς ἤδη ἐπράξετε τοῦτο διὰ τῆς ἀγαθῆς ἐπιστολῆς σας καὶ τῆς ἀρίστης προσευχῆς σας. . . Ἡμεῖς ἐγνωρίσατε ἀμφοτέρους, καὶ ἐμὲ καὶ τὸν σύζυγόν μου, γνωρίζετε δὲ τίνι τρόπῳ ἔξωμεν· πρέπει λοιπὸν νὰ μ' ἐπιτρέψητε νὰ κλαίω. Εἶναι ἡ τύχη τῶν ἀνθρώπων τὸ νὰ στερῶνται

τῶν φίλων, ἀλλ' ὀλίγαι γυναῖκες δύνανται ὡς ἐγὼ νὰ συμνύνωνται ἐπὶ τῇ εὐδαιμονίᾳ τοῦ ὅτι συνέζησαν μετὰ τοιοῦτου φίλου καὶ νὰ θρηνώσι τοιαύτην ζημίαν! Τίς δὲν ἤθελεν ἐνδώσῃ ὑπὸ τὸ βῆρος τοιαύτης πληγῆς;

Καὶ μετὰ τινὰς ἡμέρας :

» Παντοῦ αἰ ἀλγεῖναι ἰδέαι κατακλύζουσι τὴν ἐξησθενημένην καὶ ἔρημον καρδίαν μου· εὐθὺς, ἅμα διασκεδάσω μίαν, περιπίπτω εἰς ἄλλην. Ἄν ἡ θλίψις μου κατευνασθῇ πρὸς ὀλίγον, μυρία σκέψεις διεγείρονται ἐν ἐμοὶ περὶ τοῦ παρελθόντος. Τίς οἶδε μὴ παρελείψαμέν τι οὐσιῶδες; Ἄν ἐπεμένωμεν εἰσέτι, ἀνεχώρει ἴσως. Ἄν, διαρκούσης τῆς δίκης, ἐπληρωθῶμεν τὴν δαίνα ἢ δαίνα ἔλλαιψιν, ἂν ἄλλα διαβήματα ἐγίνοντο, ἀθωοῦτο ἴσως καὶ ἤθελεν ὑπάρχει εἶτι ἐν τοῖς ζῶσι . . . Πιστεύω ὅτι ἀδίκως ταράττομαι ὑπὸ τῶν ματαίων τούτων σκέψεων, ἀλλ' οὐχ ἦττον αὐταὶ αὐξάνουσι τὰς λύπας μου . . . Εὐδόκησον, Θεέ μου, νὰ ἐννοήσω τὰς σπαρακτικὰς ταύτας βουλάς τῆς Προνοίας σου, ἵνα μὴ ἔλθω εἰς ἀπόγνωσιν, ἐνεκα τῆς ἀποθαβρύνσεώς μου! Γνωσκῶ ὅτι ἡμὴν ἀξία τῆς παιδείας σου καὶ σιωπῶ· ἡ καρδία μου ὅμως τήκεται καὶ ἀπελπίζεται· ἀπελπισίαν πικροτάτην, νομίζω, καὶ οὐδαμοῦ εὐρίσκω παρηγορίαν, καθότι πλέον δὲν ἔχω τὸν ἀκριβὸν μοι σύντροφον, ὅστις συνεμερίζετο καὶ τὴν χαρὰν καὶ τὴν λύπην μου. Ἐχω ἀνάγκην αὐτοῦ, τὸν καλῶ ἵνα τῷ ὁμιλήσω, ἵνα περιπατήσω μετ' αὐτοῦ, ἵνα συμφάγω, ἵνα κοιμηθῶ εἰς τὴν ἀγκάλην του. Ταῦτα πάντα, ἄνευ ἐκείνου, μὲ εἶναι ἀνυπόφορα. Καὶ ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύξ μ' ἀπαρέσκουσιν. Ὅταν βλέπω τὰ τέκνα μου, ἐνθυμοῦμαι ὅσπῃ χαρὰν ἠσθάνετο ἐπὶ τῇ θέᾳ των καὶ ἡ καρδία μου σπαράττεται! . . . Ἄ! ἂν ἐδυνάμην νὰ πιστεύω ἀδιστακτικῶς, δὲν ἤθελεν κατανατᾶ εἰς ἀπόγνωσιν! Ὡ! μετὰ πόσης χαρᾶς θέλω ἀπαλλαγθῆ τοῦ κόσμου τούτου, τοῦ κόσμου ὅστις μ' ἐνοχλεῖ καὶ ὑπὸ τὸ βῆρος τοῦ ὁποῖου ἀπηύδῃσα, καὶ ὅπου δὲν μ' ἀπέμεινεν ἄλλο νὰ πράξω ἢ νὰ ἐξαγνίσω τὰς ἀμαρτίας τῆς ψυχῆς μου, νὰ ὑψίσταμαι ἀταράχως τὴν δυστυχίαν καὶ νὰ ἐξασφαλίσω, διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς καθαρᾶς συνειδήσεως, τὴν αἰώνιαν σωτηρίαν μου!»

Διελθοῦσα οὕτω πως ἀπομεμονωμένη καὶ ἀκίνητος δέκα μῆνας ἐν Οὐορβόν, ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ μεταβῆ ἀλλαχοῦ καὶ νὰ ζητήσῃ ἄλλας ἐντυπώσεις. Τῇ 2 Ἀπριλίου 1684, ἔγραψε τῷ δόκτορι Φίτς—Οὐίλλιαμ.

» Σκοπεύω νὰ μεταβῶ ἐπὶ τινὰς ἡμέρας εἰς Στράττων, εἰς τὸν ἔρημον ἐκεῖνον τόπον, ὅπου διήγαγον ἐν πλήρει εὐφροσύνῃ τὰς τερπνοτέρας ὥρας τῆς ζωῆς μου. Παρετήρουν τότε προσεκτικῶς πάντας τοὺς περὶ ἐμὲ καὶ δὲν εὐρίσκόν τινα ἀξίον τοῦ φθόνου μου. Τοιαύτας ἡμέρας ἐπὶ τῆς γῆς δὲν θέλω διέλθει πλέον. Ἀλλὰ τί σημαίνουσιν οἱ τόποι; τοῦ δύναμαι νὰ κατοικήσω καὶ νὰ μὴν ἔχω ἐνώπιόν μου τὴν εἰκόνα του; καὶ σημειώσατε, δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἐξαλειφθῇ αὕτη ἀπὸ τὸν νοῦν μου. Ἀπεφάσισα καὶ οὐδὲν δύναται νὰ μ' ἐμ-

ποδίσῃ—θέλω ὑπάγει ὅπουδήποτε μὲ καλεῖ ἢ ἐκπλήρωσις τῶν καθηκόντων μου.»

Καὶ μετὰ πέντε μῆνας, τῇ 1 Ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους :

» Ἀπεφάσισα νὰ ἐπανέλθω τὸν προσεχῆ χειμῶνα εἰς τὸν ἔρημον οἶκόν μου ἐν Λονδίῳ. Ὁ ἰατρός λέγει ὅτι διὰ τὴν ὑγίειαν τοῦ υἱοῦ μου εἶναι τὸ μόνον πρόσφορον ἐνδιαίτημα καὶ δὲν ἀντιλέγω . . . Τῇ βοηθείᾳ τοῦ ὑψίστου, θέλω πειραθῆ νὰ ὑποστῶ τὴν ἐν Λονδίῳ διαμονήν μου, τῆς ὁποίας μόνη ἡ ἰδέα μὲ τρομάζει· ἀλλὰ γινώσκω ὅτι, ἂν ἡ λύπη μου δὲν εἶχεν ἀλλαχοῦ ρίζας, ἤθελεν ἐκλείψῃ τάχιστα.»

Τὸ σχέδιον τοῦτο δὲν ἐπραγματίωσεν εὐθέως καὶ μετὰ παρέλευσιν ἐξ ἑβδόμαδων ἔγραψε τῷ δόκτορι τὰ ἐξῆς.

» Λέγετε ὅτι ἐγρονοτρίβησα ἐνταῦθα ὑπὲρ τὸ μέτρον. Οὐδεὶς θέλει ἀπορήσει, ἂν εὐαρεστηθῇ νὰ ἀναπολήσῃ ὅτι ὁ τόπος, εἰς ὃν πρόκειται νὰ μεταβῶ, ὑπῆρξε τὸ θεατρὸν τῆς αἰωνίου δυστυχίας μου, ὁ τόπος ὅπου ματαίως ἠγωνίσθη νὰ σώσω τὴν ζωὴν ἐκείνου, ὑπὲρ τοῦ ὁποῖου εὐχαρίστως ἐθυσίαζον τὴν ἰδικήν μου. Δόκτορ! ἀπέβαλα θησαυρὸν ἀνεκτίμητον· διήλθον μετ' αὐτοῦ τὸ ἔπακρον τῆς εὐδαιμονίας τοῦ κόσμου τούτου. Γνωρίζω ὅτι ὀφείλω νὰ ἐνθυμῶμαι ὅτι ἔχω καλλίτερόν τινα φίλον, οὐτινος νὰ στερηθῶ εἶναι ἀδύνατον, καὶ πρὸς τὸν ὁποῖον ἐξ ὅλης καρδίας ἐπιθυμῶ νὰ ὑψωθῶ, διότι τότε ἐν ἐμοὶ αἱ πνευματικαὶ ἡδοναὶ θέλουν μάχεσθαι πρὸς τὰς ἐπιγείους ἀλγηδόνας καὶ θέλουν ἐπιφέρει γαλήνην τινα εἰς τὴν τεταραγμένην καὶ ἐκ τῶν τοῦ βίου βασάνων κατεσπαραγμένην ψυχὴν μου· ἀλλ' ἐκ πείρας γνωρίζω ὅτι σπανίως καὶ ἐπὶ μικρὸν κατορθῶ νὰ ἴδω πραγματικῶς τὴν ἐπιθυμητὴν ταύτην διάθεσιν, καὶ φοβοῦμαι μὴ σπανιώτερον πράξω τοῦτο, ὅταν κατοικήσω τὴν πόλιν καὶ τὸν οἶκον ἐκεῖνον τῆς θλίψεως, ἐνθα τσοσάται πικρίαὶ θέλουσιν ἐγερθῆ ἐκ νέου κατὰ τῆς καρδίας μου. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐπὶ μῆνας τοσούτους ὑπέμεινα τὸ φορτίον τῶν πραγματικῶν δεινῶν μου, ἐλπίζω, θείᾳ βοηθείᾳ, νὰ μὴ καταβληθῶ ὑπὸ τοῦ φάσματός των.»

Καὶ τῶντι ὁ θεὸς τὴν ἐβοήθησε, καθότι, εἰ καὶ συνεχῶς κατελαμβάνετο ὑπὸ ἀθυμίας καὶ ἀπελπισίας, ἀνελάμβανεν ὅμως ἀείποτε καὶ ἀνεύρισκεν ἐν τῇ ἀκλονήτῳ σταθερότητι τοῦ πνεύματός της καὶ τῇ μεγίστῃ εὐσεβείᾳ τῆς καρδίας της στήριγμα κατὰ πάσης ὑπερβολῆς τῶν αἰσθημάτων ἢ ἐκτιμήσεως τῆς τύχης της. Δι' οὗ ἐπόμεναι ἐπιστολαὶ μαρτυροῦσι τοῦτο τρανώτατα.

Οὐορβόν, τῇ 11 Ὀκτωβρίου 1685.

» Ἡ Λαδὺ Ῥώσσελ τῷ δόκτορι Φίτς—Οὐίλλιαμ.

» Οὐδεὶς ἄλλος ἐμοῦ κάλλιον, ἐμοῦ τοῦ ἀτυχοῦς ὄντος, δύναται ν' ἀναγνωρίσῃ τὸ ἀπειρον ἔλεος τοῦ Ὑψίστου, οὐτινος τὴν μὲν δίκην ἀνευ ὑπομο-

νῆς ἐδέχθην, τὰς δὲ χάριτας ὄλω· παρεγνώρισα· ἀναμφιβόλως ἢ πληγὴ ἢ το σκληροτάτη, ἀλλὰ κατὰ τὴν φρικαλέαν ἐκείνην στιγμήν δὲν ἐδικαιούμην προσδοκῶσα νὰ ἴδω ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ὡς τὴν ψυχὴν μου ἠγάπων, μεταβαίνοντα ἐκ τῆς εἰρήτης εἰς τὸν θρόνον; Δὲν κατέστην ἄρα ἱκανὴ νὰ κρῦψω τοὺς πόνους μου ἵνα μὴ αὐξήσω τοὺς ἰδικούς του; Ἐνέδωκα, ἀλλὰ τὸ βεβαρυμένον πνεῦμά μου ἐνεθάρρυνεν ἢ συμπάθεια τοσοῦτων ἀξιολόγων καὶ φρονίμων χριστιανῶν, οἵτινες δὲν ἔπαυσαν ὑπεθυμίζοντές μοι τὰ καθήκοντά μου, συμβουλευόντες καὶ παραμυθουῦντές με . . . Καὶ ὁ Θεὸς διεφύλαξέ μου μέχρι τοῦδε τὰ τέκνα τοῦ ἀρίστου φίλου μου, καὶ ἐχορήγησεν αὐτοῖς εὐφάν, μεγάλας ἐλπίδας παρέχουσας εἰς τὸ μέλλον, καὶ ἦθος εὐάγων καὶ πρᾶον, μεριμνήσας συγγρόνως, χάριν τούτων πιστεύω, καὶ περὶ τῆς ζωῆς μου. Ὁ Θεὸς οὗτος ἀπῆλλαξε πάσης σωματικῆς βρασάνου ἐμὲ, ἥτις τήκομαι εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἐν ᾧ οὐδεμίαν εὕρισκω εὐχαρίστησιν, διότι, μετὰ τὴν ἀποφράδα ἐκείνην ἡμέραν, ἀγνοῶ τί ἐστὶ κεφαλαλγία, ἐγὼ ἥτις ἀδιακόπως ὑπ' αὐτῆς ἴνωχλούμην. Ταῦτα πάντα λοιπὸν μ' ἐπιβάλλουσι θήσεις πρὸς τὸν Ἰψιστον, ἀλλ' ἡ ἔως θανάτου καταβεβλημένη καρδιά μου δὲν εἶναι ἐπιτηδεῖα πρὸς τοῦτο. Ἰδοὺ ἡ ἀδυναμία μου, ἐπὶ τῇ ὁποίᾳ θρηνῶ. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐκεῖνος ὅστις ἐνεδύθη τὴν ἡμετέραν σάρκα καὶ ἀνεδέξατο τὸ βᾶρος τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, οὗτος, ἐλπίζω, θέλει μοὶ ἐπέλθῃ εἰς θεραπείαν, καθὼ γινώσκων τὴν ἀσθένειαν τῆς ψυχῆς μου καὶ τὸ μέγεθος τῆς θλίψεως.»

11 Ἰουλίου 1686.

Ἡ αὐτὴ τῷ αὐτῷ.

» Ἐννοῶ ὅτι Σᾶς ἐπιβαρύνω καὶ σύγγνωτε τὴν τόλμην μου· ἐννοῶ ἐπίσης ὅτι θέλετε μ' ἀκούσει, ὡς ἂν μὴ ἤμην τοιαύτη. Τὸ θάρρος τοῦτο δὲν ἔχω μετ' ἄλλου τινος, καὶ μεγίστην θεωρῶ αὐτὸ συγκατάβασιν, τῆς ὁποίας, δὲν ἀμφιβάλλω, θεωρεῖτε καλὸν νὰ κάμω χρῆσιν, καθότι ἔχω ταύτης ἀνάγκην, πρὸ πάντων ὅταν ἀναπολῶ τὰς ἀποφράδας ἐκείνας ἡμέρας καὶ πλείσται ἀναμνήσεις φρικτὰ καὶ τρομερὰ κατακλύζουσι τὸν νοῦν μου. Γνωρίζεται ἀναμνήσεις φρικτὰ καὶ τρομερὰ κατακλύζουσι τὸν νοῦν μου. Γνωρίζω ὅτι δύναται τις νὰ ὑποστῇ ἀνευδότης τὰς πικροτέρας ἀλγηδόνας, ἀλλ' ὅ,τι θεωρεῖται καθῆκον, ν' ἀνέχηται τις αὐτὰς ἀγογγύστως, τοῦτο ἐγὼ ἀδυνατῶ νὰ πράξω. Θεὲ μου! μὴ μοῦ καταλογίσῃς τὴν ἀδυναμίαν ταύτην ἐν ταῖς ἁμαρτίαις τῆς ταπεινῆς δούλης σου· στήριξόν με εἰς εὐγνωμοσύνην καὶ εἰς εὐφροσύνην, τοῦτο μὲν διότι ἠρπάγη ὁ φίλος μου ἐκ τῆς ἐπιγειῆς ὑπηρεσίας του, ἐκεῖνο δ' ὅτι ἀπώλεσα τοιοῦτον φίλον. Ἀκριβέ μου δόκτωρ, εἶναι ἡμέτεροι αἱ ἐκφράσεις αὐταὶ καὶ ἀρέσκονται ὑπερβαλλόντως αὐτάς. Ὅταν ἔλθῃ ἡ ἡμέρα καθ' ἣν πέπρωται καὶ γὼ ν' ἀρπαγῶ, ἀγνώω εἰς ποίας διαθέσεις θέλω εὐρεθῆ· ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁμῶς γινώσκω ὅτι οὗτος εἶναι ὁ

ἡδύτερος, καὶ παραμυθητικώτερος λογισμὸς μου. Ὅταν βεβουμισμένη διατελῶ εἰς ἀπίρους λυπηροὺς καὶ σπαραξικαρδίους ιδέας, συνέρχομαι ἐνθυμουμένη ὅτι ἐντὸς βραχέως ἔρχεται τὸ πέρας τῆς ζωῆς ταύτης, καὶ μεταβαίνω εἰς καλλιτέραν καὶ ἀτελεύτητον, καὶ ὅτι τότε θέλομεν ἀνακαλύψει τὰς αἰτίας καὶ τὸν σκοπὸν πασῶν τούτων τῶν κατὰ τὸ φαινόμενον αὐττηρῶν πληγῶν, δι' ὧν ἡ Θεῖα Πρόνοια μᾶς πατάσσει.

«Τούτου ἕνεκα, φαίνεται, ἐπιθυμῶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς μου· καὶ ὁμῶς, ἀν ἀσθένεια ἢ ἕτερός τις πρόδρομος τοῦ θανάτου παρουσιάζετο, ἵσως ἤθελον ἐπιθυμῆσαι τὴν ἀπομάκρυνσίν του, εἰ δυνατόν· τοσοῦτον ἡ καρδιά μας εἶναι ἀπατηλὴ καὶ ἡ πίστις μας ἀμφίρροπος. Ὅρθῶς ἄρα δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ Θεὸς σοφῶς ἐνεπνεύσεν ἡμῖν τὸν τρόπον τοῦτον περὶ τῆς προσεγγίσεως τοῦ χωρισμοῦ τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ σώματος καὶ τὴν βροπὴν ταύτην τοῦ μεριμνῶν περὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν· ἄλλως ἔπως ἐδυνάμεθα νὰ ἀντέχωμεν κατὰ τοσοῦτων δυστυχημάτων, ἂν ἡ πίστις δὲν μᾶς ἐδίδασκε νὰ δυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμεν καὶ ἀπεκδεχόμεθα, ἀνεχόμενοι ἐν ὑπομονῇ;»

Ἦλθον τοῦτου, ἔγραφεν ἐνίοτε, ἂν οὐχὶ οὕτω ἀφελῶς, ὑπὸ τῶν αὐτῶν ὁμῶς αἰσθημάτων ἐμπνεομένη, πρὸς τινὰς ἄλλους, προσενεγκόντας αὐτῇ μεγίστας ὑπηρεσίας, ἢ παρασχόντας δείγματα συμπαιδείας πραγματικῆς ἐν ταῖς δυστυχίαις τῆς. Ὁ λόρδος Ἀλιφαξ, μεταξύ ἄλλων, ἐκτελεσεθεσίας τῆς κεφαλικῆς ποινῆς τοῦ λόρδου Ῥώσσελ, ἐμεσολάβησε παρὰ τῷ βασιλεῖ, αἰτήσας ὅ,τι μετὰ πολλοῦ κόπου ἀπήλαυσεν, ἥτοι νὰ τεθῇ ἐπὶ τῆς θύρας τῆς οἰκίας τούτου τὸ οἰκογενειακὸν του οἰκίστημον μετὰ τὴν ἀπαγχονίσιν του, ὡς ἐπὶ φυσικοῦ θανάτου. Ἐκτοτε διετέλει ἔχων εὐνοϊκῶς πρὸς τὴν λαδὴ Ῥώσσελ καὶ προσεπάθει ἀναμφιβόλως νὰ τὴν παρηγορῇ διὰ τῶν ψυχρῶν ἐκείνων φράσεων, τὰς ὁποίας ἀρέσκονται αἱ μὴ δεόμεναι παραμυθίας ψυχαί, διότι ἡ λαδὴ τῷ ἔγραψε ταῦτα:

«Μυλόρδε, θεωρῶ ὡς λίαν ἀπλοὺς σκεπτικούς τοὺς παραινούντας νὰ ὀλιγωρῶμεν πρὸς ὅσα μᾶς συμβαίνουν. Εὐκόλως λέγομεν: διατί παραπονοῦμεθα, ἂν μᾶς ἀφαιρηθῇ ὅ,τι μᾶς ἐδανείσθη, καὶ μᾶς ἐδανείσθη προσῶραν, ὡς γινώσκομεν; Τοιοῦτοι καὶ ἕτεροι τούτοις ὅμοιοι λόγοι εἶναι συνταγαὶ φιλοσόφων, τὰς ὁποίας δὲν σέβομαι, καθὼ; δὲν σέβομαι πᾶν τὸ ἀντικείμενον τῇ φύσει. Ἐν αὐταῖς δὲν ὑπάρχει εἰλικρίνεια καὶ τολμῶ εἰπεῖν γέμουσι προσποιήσεως, διότι καὶ οἱ φιλόσοφοι αἰσθάνονται ὅ,τι δὲν τολμῶσι νὰ ὁμολογήσωσι. Γινώσκω ὅτι δὲν δύναμαι νὰ ἀντιτάξω λόγους πρὸς τὸν Παντοδύναμον, ἀλλ' ἂν αἱ χαρμωσύναι τοῦ βίου μου παρῆλθον, δεόν νὰ πάσχω ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ των καὶ νὰ θρηνῶ. Πίστευσόν με, Μυλόρδε, μόνη ἡ χριστιανικὴ πίστις δύναται ν' ἀνακουφίσῃ τὴν ψυχὴν, καταβεβλημένην οὔσαν ὑπὸ τῆς δυστυχίας, διότι πρὸς παρηγορίαν μας οὐδὲν προσφορότερον τῆς περὶ μελε-

λούσης ευδαιμονίας ἐλπίδος καὶ εἰς τὴν πίστιν ταύτην, ἐγὼ τουλάχιστον, ὄφειλω χιλιάκις πλείονα ἢ ὅτι εἰς τὸν κόσμον ὅλον, ὑποθεσίσθω ὅτι μοὶ προσέφερε καὶ διέθετεν ὑπὲρ ἐμοῦ πάσας αὐτοῦ τὰς δόξας. »

Ὁ Θεὸς ἐπεφυλάττεν αὐτῇ παρηγορίας πλήρεις μὲν ἀγωνιῶν, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἰσχυρὰς—τὰς ἐπικειμένας νέας δυστυχίας. Ὁ υἱὸς τῆς, τὸ τέταρτον μάλιστα ἄγων ἔτος, ἔπεσεν ἀσθενῶν βαρέως καὶ μικροῦ δεῖν ἀπέθνησκεν· ἰάθη ὁμως » Ὁ Θεὸς μὲ εὐσπλαγχνίσθη, ἔγραψε τότε τῷ δόκτορι Φίτς—Οὐλίλιαμ, καὶ ἀπεσόθησεν ἀπ' ἐμοῦ τὴν ἐπικειμένην ταύτην πληγὴν, τὸν θάνατον τοῦ ἀτυχοῦς υἱοῦ μου. Ἡσθένει λίαν βαρέως, καὶ ὁ Θεὸς μοὶ κατέδειξε πόσον ἤμην ἀνόητος, φανταζομένη ὅτι πλέον ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ δὲν εἶχόν τι τοῦ ὁποίου ἢ μὲν ἀπώλεια ἐδύνατο νὰ μὲ λυπήσῃ ἐγκάρδιον, ἢ δὲ σωτηρία νὰ μὲ παρηγορήσῃ ἐνδομύχως· ἤδη κατέγων τὴν πλάνην τῆς πρώτης ταύτης ιδέας μου, διότι δὲν δύναμαι ν' ἀνεχθῶ οὐδ' ἐπὶ μίαν στιγμὴν τὸν χωρισμὸν τοῦ μικροῦ τούτου πλάσματος. Ἐπιθυμῶ δὲ ἤδη νὰ ἀνακαλύψω καὶ περὶ τῆς δευτέρας ταῦτά ὅσα καὶ περὶ τῆς πρώτης, καὶ νὰ εὕρω οὕτω εἰς τὴν παρουσίαν τῶν τέκνων μου ἀναψυχὴν διὰ τὴν τάλαιναν καὶ περίλυπον ψυχὴν μου· εἴθε τουλάχιστον ἰκανοποιηθῶ κατὰ τι, ἐκπληρῶσα τὸ πρὸς αὐτὰ χρέος μου, τὸ ὅποιον ὁ φίλτατος αὐτῶν πατὴρ οὕτω καλῶς ἤθελεν ἐπιτελέσῃ! Ὡς δ' ἐκπληρώσω πρὸς τε τὸν ἀριστόν μου φίλον καὶ πρὸς τὰ τέκνα του, τὸ χρέος, ὅπερ ἐκεῖνος μ' ἐκκληροδότησε, θέλω εἶσθε εὐτυχῆς ν' ἀναπαυθῶ εἰς τὸν ἀγαπητὸν ἐκεῖνον τάφον, τὸν ὅποιον πρὸ μικροῦ ἐπεσκεπθῆν! δηλαδὴ τὸ φέρετρον ἐν ᾧ κεῖνται τὰ ὀστά του. Ἐὐχαριστοῦμαι ὅτι σὺ δὲν ἀπεδοκίμασας τὴν ἀπόφασίν μου ταύτην, ὡς ἔπραξαν τινες, πρὸς τοὺς ὁποίους οὐδὲ τὴν ἀνεκοίωσα. Δόκτορ, ἐσκεπθῆν καὶ πορευομένη δὲν ἐξήτουν ζῶντα μεταξὺ νεκρῶν καὶ ἐγνώριζον ὅτι ὅπουδήποτε κἂν παρεγενόμην δὲν ἤθελον τὸν εὕρη· μάλιστα ὑπεσχέθη πρὸς ἐμὲ αὐτὴν νὰ μὴ παραδοθῶ εἰς ματαίας καὶ ἀλόγους παραφορὰς, ἀλλὰ ν' ἀνυψώσω τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκεῖ ὅπου ἀνυψώθη ἡ εὐγενὴς αὐτοῦ ψυχὴ, εἰς τόπον πολὺ ἀπέχοντα ἀφ' ἡμῶν καὶ ὅπου οὐδεμία δύναμις ἀνθρωπίνῃ εἰσδύει καὶ ἐπομένως οὐδὲ δύναται νὰ διαλύσῃ τὰ καλῶς συζευχθέντα. Ἐκεῖ ἐπεθύμουν νὰ ζῶ, πλὴν δὲν κεῖται εἰς τὰς χεῖρας ἡμῶν νὰ κανονίσωμεν τὸν πεπρωμένον χρόνον· ἐλπίζω ὁμως ὅτι δὲν θέλω περιμένει αὐτὸν ἐπὶ πολὺ. »

Εἰ καὶ περὶ τὴν προσδοκίαν ταύτην ἠπχτήθη, διότι ἐπὶ μακρὸν περιέμεινε τὴν εὐτυχῆ ἐκείνην συνένωσιν, τὴν ὁποίαν ἀπὸ ψυχῆς ἐπεθύμει, ὡς ἐκ τοῦ πάθους τῆς ὁμως δὲν ἠπατήθη καὶ περὶ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἐν τσοῦτῳ, παρερχομένου τοῦ χρόνου, μετῆρχετο τὴν λύπην τῆς ὡς τὰ δεινὰ ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων ἡ θεραπεία εἶναι ἀνέφικτος καὶ σὺν τοῖς ὁποίοις συνεθίζει τις ἐπὶ τέλους νὰ ζῆ. Καὶ τοὶ περίλυπος τὴν καρδίαν, διή-

γαγε βίον ἐνεργητικὸν καὶ κατεγίνετο ἄνευ περισπασμῶν. Ἀνένδοτον προσπάθειαν κατέβαλλε περὶ τὴν ἀνατροφήν καὶ τὰ ἀφορῶντα τὰ τέκνα τῆς, περὶ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ οἴκου, τὰ συμφέροντα καὶ τὴν εὐτυχίαν τῶν συγγενῶν τῆς.

« Ἡδύνομαι, ἐπέστειλλεν αὐτῇ ὁ Βυρνέτ, ἡδύνομαι ἀκούων σε ἀφιερῶσαν μέγα μέρος τοῦ καιροῦ σου εἰς τὰ τέκνα σου, τὰ ὁποῖα, ὡς ἐκ τούτου, δὲν ἔχουσιν ἀνάγκην παιδαγωγοῦ ». Καὶ πραγματικῶς, πλὴν ταύτης, αἱ θυγατέρες τῆς δὲν ἔλαβον ἄλλης ἀνάγκην. Ἐφρόντιζε μὴ ἡ συνήθης αὐτῇ θλίψις διαταράξῃ τὸ εὐφρόσυτον τῆς ἡλικίας των. Ὅταν ἐπανῆλθεν εἰς Στράττων α τὰ πτωχὰ μου τέκνα, ἔγραφεν, ὑψαριστήθησαν τὰ μέγιστα, ἀλλάξαντα διαμονὴν ἀγνοοῦσι δὲ κατὰ πόσον ὁ τόπος οὗτος ὑπῆρξέ ποτε πρὸς ἐμὲ τε καὶ πρὸς αὐτὰ ταῦτα μᾶλλον εὐάρεστος. Πιστεύω ὁμως ὅτι ἡ Ῥαχὴλ (ἡ πρωτότοκος αὐτῆς θυγάτηρ) συνεκινήθη ἐκ τῆς ἐπανόδου ταύτης, καὶ τοῦτο μοὶ καθήδυνει ἐνδομύχως τὴν καρδίαν. Εἰς ὅσα ἐκ τῶν τέκνων μου ἡ ἡλικία ἐπιτρέπει νὰ διατηρῶσιν ἀναμνήσεις τινὰς περὶ τοῦ παρελθόντος, ταῦτα συναισθάνονται, νομίζω, σπουδαίως τὸ ἀνεπανόρθωτον τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς των. Οὐχ ἥττον ὁμως μετὰ πάσης προσπάθειας ἀσχυροῦμαι νὰ διατηρήσω τὴν φυσικὴν αὐτῶν φαιδρότητα, καθότι ἀναντιρρόητως εὐαρεστοῦμεν τῷ Δημιουργῷ, ὑπείκοντες μετ' ἀγαλλιᾶσεως εἰς τὰς θείας αὐτοῦ βουλὰς. » Ἡγάπα μετ' εὐγνωμοσύνης τὸν πενήτηρον αὐτῆς κόμητα δὲ Βέδφορντ, καὶ τούτου ἕνεκα, θαλούσης τῆς συζύγου αὐτοῦ, παρήτησε τὰ πρὶ περιηγήσεως σχέδιά τῆς καὶ ἔμεινε παρ' αὐτῶν: « Δὲν θέλω, εἶπεν, ἐν ᾧ χρόνῳ ἐπῆλθεν αὐτῷ νέα θλίψις, νὰ ἐγκαταλείψω τὸν ἀξίολογον τοῦτον ἄνδρα, ὅστις αἰετοῦ ὑπῆρξε λίαν εὐνοϊκὸς πρὸς ἐμὲ. » Πρὸς ταύτην ἀπετείνοντο περὶ παντὸς σπουδαίου ἀφορῶντος τὴν οἰκογένειαν καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις περὶ τῶν γάμων τοῦ ἀνδραδέλσου τῆς Ἐδουάρδου Ῥῶσσελ, καὶ περὶ μιᾶς τῶν θυγατέρων τοῦ λόρδου Γαινσβόρουγκ (Gainsborough), πένθεροῦ τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς Ἐλισάβετ, καθότι ἐγίνωσκον ὅτι ἡ μὲν συμβουλή τῆς ἦτον ἀγαθὴ, ἢ δ' ἐγκρισίς τῆς ἀξία λόγου. « Ἐπραξα ὅτι μ' ἐζήτησαν, εἶπε ποτὲ, προκειμένου τοιοῦτου τινος, καὶ τοὶ ἐπεθύμουν ν' ἀποτανηθῶσι πρὸς ἄλλον τινά, ἢ πρὸς ἐμὲ, ἥτις δὲν ἀναμιγνύομαι ποσῶς πλέον εἰς τὰ τοῦ κόσμου, καὶ δὲν εἶμαι ἀρμοδιὰ ὅπως δῆποτε νὰ πραγματευθῶ τὰ τοιαῦτα· ἀλλ' αἰσθάνομαι ἐαυτὴν ὑπόχρεω νὰ πράξω ὅ,τι δύναμαι, καθότι, μετὰ καιρὸν, ὄφειλω νὰ πράξω ταῦτά περὶ τῶν τέκνων μου, καὶ δὲν δύναμαι οὔτε θέλω ν' ἀπαλλαχθῶ τοῦ καθήκοντος τούτου, χάριν τῆς μνήμης τοῦ φιλάτου συζύγου μου, εἰς ὃν καὶ εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ ὁποίου ἀνήκουσι τὰ ἐλεεινὰ λείψανα τῆς ζωῆς μου. » Ἡ ἡμέρα τοῦ μεγάλου τούτου μητρικοῦ ἔργου ἦλθε τάχιον ἢ ὅσον ἠλπίζεν ἡ λαδὺ Ῥῶσσελ· ἡ θυγάτηρ τῆς Ῥαχὴλ ἦν

μόλις δεκατετραετής και ὁ λόρδος Κάβενδισχ (Cavendish), κόμης τοῦ Δέβονσχιρ (Devonshire), ἦλθε ζητῶν αὐτὴν εἰς γάμον μετὰ τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ αὐτοῦ, ἐκκαίδεκαετοῦς νεαγίου. Ὁ λόρδος Κάβενδισχ ἦτον στενωτάτος καὶ λίαν ἀφωσιωμένος φίλος τῷ λόρδῳ Ῥώσσελ, ἀφωσιωμένος οὕτως ὥστε ἐπιμόνως παρεκίνει αὐτὸν ν' ἀνταλλάξωσιν ἀμοιβηδὸν τὰ ἐνδύματά των, καὶ ὁ μὲν νὰ δραπετεύσῃ οὕτω, αὐτὸς δὲ ἀντ' ἐκείνου νὰ μείνῃ δέσμιος ἐν τῷ Πύργῳ, τοῦθ' ὅπερ ἀπεποιήθη ὁ λόρδος Ῥώσσελ. Ἡ λαδὺ Ῥώσσελ λοιπὸν, καταφυγεῖσα ἐκ τῶν τὴν πρότασιν ταύτην ὑπαγορευσάντων αἰσθημάτων καὶ συνειδυῖα τὴν ἐπιστημότητα τοῦ συνδέσμου, ἐδέχθη αὐτὴν μετ' εὐχαριστήσεως ἐγκαρδίου. « Ἐλπίζω, ἐπέστελλε τῷ δόκτορι Φίτς-Ουέλλιαμ, ἂν φέρω εἰς αἴσιον πέρας τὴν μεγάλην ταύτην ὑπόθεσιν, ἐλπίζω νὰ ἐπιτύχωσιν αἱ περὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ τέκνου μου προσπάθειά μου. Ὁ Θεὸς μόνος γινώσκει τὴν ἔκβασιν, ἀλλ' ἐν τῷ σκότει τοῦ ἀθλίου βίου μου, τὴν ὑπόθεσιν ταύτην θεωρῶ ἀκτίνα φωτὸς ἀπροσδόκητον δι' ἐμέ. Συνεχῶς ἐπαναλέγω ὅτι τὰ τέκνα τοῦ δικαίου εἰσὶν εὐλογημένα· πέποιθα δ' ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸν πατέρα των. Θέλω προσπαθῆσαι νὰ γίνω τούτου ἀξία καὶ γὰρ, ἂν ἡ ἀσθενής μου καρδία δὲν ἀποκάμῃ, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπικαλυῖμαι ταπεινῶς τοῦ Θεοῦ τὴν χάριν. » Αἱ περὶ προικὸς συμφωνίαι προέκοπτον μετὰ δυσκολίας, καθότι ἐνίοτε εὐτελεῖς καὶ ἐπιμόνοι ἀπαιτήσεις ἐπονται τοῖς εὐγενεστέροις αἰσθήμασι: »

« Πραγματεύομαι, λέγει ἡ λαδὺ Ῥώσσελ, μετὰ λόρδου εὐγενοῦς μὲν τὴν καρδίαν, ἀλλὰ δυσκόλου τὸ ἦθος, ἂν τὰ πράγματα δὲν κανονίζωνται ὡς αὐτὸς τὰ ἐννοεῖ καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ. » Αἱ συνεντεύξεις καὶ συζητήσεις αὗται τὴν παρηνόχλουν. « Ἐξ ἀνάγκης βλέπω πολλοὺς νομομαθεῖς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μεγάλως μὲ δυσαραστεῖ, καθότι ἐπιθυμῶ νὰ φέρω εἰς πέρας τὴν ὑπόθεσίν μου καὶ συγχρόνως εἰς πᾶν ὅ,τι μοὶ φαίνεται ἀνάρμοστον τῷ βίῳ, τὸν ὁποῖον θέλω νὰ διάγω τοῦ λοιποῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἐλπίζω τὸ καθῆκον νὰ κατισχύσῃ τῶν κλίσεών μου. Δέον νὰ συνδράμω τὰ τέκνα μου, τὰ ὁποῖα, ἐκτὸς ἐμοῦ, δὲν ἔχουσιν ἄλλον· τούτου ἕνεκα δέχομαι προσκλήσεις εἰς γεύματα καὶ ἄλλας παρομοίας ἀνησυχίας, λίαν δυσαρέστους εἰς καρδίαν τεθλιμμένην καὶ πεπονημένην· ἀλλὰ, δόξα τῷ Θεῷ, ἐγγίζω εἰς τὸν σκοπόν. » Καὶ ὄντως ἔφερον εἰς πέρας τὰ πράγματα καὶ τῇ 21 Ἰουνίου 1688 ἡ θυγάτηρ τῆς ἐνυμφεῦθη τὸν νέον λόρδον Κάβενδισχ, ὅστις εὐθὺς ἔπειτα σχεδὸν, χάριν περιηγήσεως, ἀνεχώρησεν ἐπὶ τινα καιρὸν εἰς τὴν ἠπειρον. »

(ἔπεται.)

ΟΛΟΙΠΟΡΙΚΑ.

I.

Ὁ τόπος εἰς ὃν εἰσερχόμεθα, φίλε ἀναγνώστα, σὺ μὲν διὰ τοῦ νοῦς, ἐγὼ δὲ διὰ τῆς μνήμης, εἶναι ἐκ τῶν περιεργωτάτων καὶ τῶν μᾶλλον ἀγνώστων τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης.

Ἡ Ἀλβανία παρὰ τοῖς νεωτέροις εἶν' ὅ,τι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἡ Θράκη, ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν ἡ Ἰλλυρία. Εἶναι τόπος ἰδιάζων, πλήρης κοιλάδων, καὶ ὀρέων δυσβάτων, πλήρης δασῶν, κατωκημένων ὑπὸ ἀγρίων ζώων.

Ὁ Ἀλβανὸς, παραδόξως πως συνενῶν ἐν ἑαυτῷ τὴν βαρβαρότητα μετὰ τινων προτερημάτων τοῦ πολιτισμοῦ, εἶν' ἐπίσης ἀρχαῖος ὡς ὁ Ἕλλην—ἡ καταγωγή ἀμφοτέρων κρύπτεται εἰς τὰ βαθύτερα σκότη τῆς ἱστορίας. Ἡ ἀλβανικὴ γλῶσσα εἶναι κρᾶμα τῆς σλαυικῆς, τῆς φραγκικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλ' οὐδεμιᾶ τούτων μοιᾶζει· ὅτε μὲν εἶναι ἀρμονικὴ, ὅτε δὲ τραχεῖα καὶ βραχύλογος, ὅτε δὲ μεγαλοπρεπῆς καὶ ἔντονος—ἀνάλογος δηλαδὴ πρὸς τὰ αἰσθητάματα τοῦ λαοῦντος.

Ὁ Ἀλβανὸς εἶναι μὲν πτωχὸς, ἀλλὰ γενναῖος, φιλέκδικος μέχρι θηριωδίας καὶ φιλόξενος οὕτως ὥστε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, ἅμα ξενίσῃ, θεωρεῖ πλέον ὡς ἱερούς.

Ἐν ᾧ ὁ Ὄθωμανὸς ἀρέσκειται διερχόμενος τὰς ἡμέρας αὐτοῦ ἐν βεμβασμαῖς καὶ μέσῳ μύρων καὶ ἀρωμάτων—ἐν ᾧ ὁ Ἕλλην θηρεύει τῆς δάφνης τὴν σκιάν—ὁ Ἀλβανὸς ταχὺς ρίπτεται εἰς τὰ ὄρη, ἐπ' ὤμων φέρων τὸ τουφέκι, μάχεται ἡμίγυμος, ἀρκεῖται εἰς λιτώτατον δεῖπνον, κοιμᾶται χαμαὶ καὶ πίπτει ἀνδρείως ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ὅστις τὸν μισθοφορεῖ. Ὁ Ἀλβανὸς εἶναι ληστῆς εὐγενής, ἂν δίδωται ἡ ἔκφραξις· πωλεῖ μὲν τὸ αἷμά του, ἀλλὰ καὶ δὲν φεῖδεται αὐτοῦ· ἀγνοεῖ μὲν ἐπακριβῶς τί ἐστὶν εὐθύτης, ἀλλ' ὁ πατριωτισμὸς εὐρίσκει ἠχῶ εἰς τῆς καρδίας του τὰ βάθη.

Κατὰ τὸ φαινόμενον ὑποτελὴς τῇ Ὄθωμανικῇ Αὐλῇ, ἡ Ἀλβανία ἐτοιμοπόλεμος ἴσταται πάντοτε κατὰ τοῦ κυριάρχου καὶ σύνθημα μόνον ζητεῖ ἵνα σείσῃ τὸν τράχηλον. Ἀπολαύει δὲ, καὶ τοὶ ὑποτελῆς, ἰδιαιτέρων τινων ἐλευθεριῶν καὶ ἰδιαιτέρων τινων διατάξεων, ἀπορβουσιῶν ἐκ προνομίων τινων, κατὰ διαφόρους ἐποχάς, παραχωρηθέντων ὑπὸ τῶν σουλτάνων. Μωαμεθανὸς τὸ δόγμα, ὁ Ἀλβανὸς μισεῖ τὸν Τοῦρκον καὶ περιφρονεῖ αὐτοῦ. Ὅταν ἡ Ἑλλάς ἀπέστη, ὁ Ἀλβανὸς ἀφῆκε βουχηθῆναι ἐπὶ τὰ ὄρη του καὶ ἐξέσπασε

τῆς θήκης τὸ χατζάρι ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἑλλάδος—αὐτὸς ὁ ὀπαδὸς τοῦ Μωάμεθ.

Τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα, τὸ ἔδαφος, τὰ ὄρη, οἱ ἄνθρωποι καὶ αὐτὸς ὁ ἱματισμὸς τῆς Ἀλβανίας ὁμοιάζουσι κατὰ πολλὰ τῇ Σκωτίᾳ.

Ὡς ἡ Σκωτία, ἡ Ἀλβανία διαιρεῖται εἰς φυλάς ἢ clans, αἵτινες ὑπόκεινται εἰς ἰδιαιτέρους ἀρχηγούς, φόρου ὑποτελεῖς τῷ Σουλτάνῳ. Ὡς οἱ Σκῶτοι, οἱ Ἀλβανοὶ ἔχουσι μυστηριώδεις τινὰς δοξασίας, παραδόσεις ἀγνώστου καταγωγῆς· καὶ τοὶ δὲ πλείστον τούτων δοξάζουσι τὰ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ, οὐχ ἦττον ὅμως ἔχουσι καὶ ἰδιαίτερόν τινα Ὀλυμπιον, θεότητάς τινὰς ὄλιγς τοπικὰς, τὰς μοίρας καὶ τὰς γοήτιδάς των· καὶ αἱ μὲν μοῖραί εἰσιν οἱ ἀγαθοὶ δαίμονες, κατοικοῦντες δάση καὶ πηγὰς καὶ ὄρχομενοὶ ἐν καιρῷ νυκτὸς μέσῳ τῶν διασταυρουμένων δρόμων· αἱ δὲ γοήτιδες ἢ στρίγλαι, ὡς ὀνομάζουσι αὐτάς, εἰσὶ γυναῖκα παγκάμιστα καὶ παντοδύναμα, ἅτινα φαρμακεύουσι τὰς πηγὰς, διερευνῶσι τὴν τύχην τῶν νεανίδων καὶ διαταράττουσι τὴν τοῦ γάμου πίστιν. Τὰ ἄγρια ζῶα, κατὰ τοὺς κυνηγούς, εἰσὶ ψυχὰ ἐξωσμένα τοῦ παραδείσου τοῦ προφήτου, αἵτινες ὑπὸ τὸ δέρμα τοῦ λύκου ἢ τῆς ἄρκτου ἰλάσκονται τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, ὅσας ἔπραξαν ἄνθρωποι ὄντες.

Πρὸς ταῦτα πάντα πρόσθετε καὶ ἐν ἔθιμον, λείψανον τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων θρησκείας. Εἴτε χριστιανοὶ, εἴτε μωαμεθανοὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἐκφέρουσι τοὺς νεκροὺς αὐτῶν, ἐπομένον μοιρολόγων, αἵτινες πλήττουσι τὰ στήθη, ὀλοφυρόμενοι καὶ ἀνασπῶσαι τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς.

Πιστοὶ εἰς τὸ Κοράνιον, ὑπὲρ ἀπαγορεύει τοῖς πιστοῖς τὴν ἀνάγνωσιν, εἰσὶ γενικῶς ἀμαθέστατοι· ἔχουσι πλὴν τοὺς ῥαψωδοὺς ἢ βάρδους των, περιφερομένους τὰς ὁδοὺς καὶ ψάλλοντας τὰ κατορθώματα τῶν πατέρων καὶ τὴν θεῖαν αὐτῶν καταγωγὴν.

Οὐδὲν περιεργότερον καὶ ἀπλούστερον ἐνταυτῷ ἢ τὰ ῥαψωδήματα αὐτῶν, ἅτινα, ἐκ παλαιάτου χρονολογούμενα, ἀπὸ στόματος μεταδίδονται εἰς στόμα καὶ τελευταῖον, καθιερούμενα ὑπὸ τῆς παραδόσεως, ἀπαρτίζουσι μίαν σελίδα τῆς θαυμασίας ἱστορίας τοῦ τόπου.

Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ἀπερχόμενος εἰς Σκούταρι, καθ' ἐν τῶν ῥαψωδημάτων τούτων, θέλεις ἀκούσει φερόμενον περὶ τῆς θεμελιώσεως τῆς πόλεως ταύτης, ὅτι ἐγένετο κατὰ θεῖαν βούλησιν καὶ καθ' ὑπερφυσικόν τινα τρόπον. Μοῖρὰ τις διέταξεν εἰς τρεῖς ἀδελφοὺς, Σκάνδ, Ἀλῆν καὶ Ἀμσχᾶν ὀνόματι, κατοικοῦντας τὰ ὕψη τοῦ Μαυροβουνίου ἵ ἀπέλθωσιν εἰς Σεθνιαίχ(α), νὰ λάβωσιν ἐκεῖθεν γυναῖκα, νὰ σπουδάσωσι τὰ ἔθιμα καὶ τὴν γλῶσσαν

(α) Ἀθῆναι.

τοῦ τόπου καὶ ἐπανελθόντες νὰ κτίσωσι τὸ Σκούταρι ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης λίμνης τινος, τὴν ὁποίαν αὕτη ἔδειξεν αὐτοῖς, καὶ νὰ καλέσωσιν ἐντὸς πάντας τοὺς περιοίκους· οὕτω ἐγένετο· ἀλλὰ, κτιζομένου τοῦ τείχους τῆς πόλεως, φωνή τις ἠκούσθη διατάττουσα νὰ ταφῇ ζῶσα καὶ ὑπὸ τὰ θεμελίᾳ του ἡ σύζυγος ἐνὸς τῶν ἀδελφῶν, ἡ οὖσα δηλ. μήτηρ « ἂν ἐπεθύμουν νὰ ζήσῃ διὰ παντὸς τὸ Σκούταρι καὶ τὰ τείχη του νὰ μὴ πατηθῶσι καὶ νὰ μὴ περιφρονηθῶσιν ὑπὸ ξένων ποδῶν· ὁ κληρὸς ἔπεσεν εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Σκάνδ, Εὐχαριν καλουμένην· ἀλλ' ἵνα μὴ τὸ βρέφος τραφῇ διὰ ξένου γάλακτος, κατσκευάσθη μακρὸς σωλὴν ἐκ δέρματος τράγου καὶ ἠρμόσθη ἐπὶ τοὺς μαστοὺς τῆς γυναικὸς καὶ οὕτω ἐγαλακτουχῆθη ἐπὶ δύο ἔτη τὸ παιδίον καὶ τὸ τείχος ἐτελείωσεν· ἀλλ' ὅταν τὸ παιδίον ἀπεγαλακτίσθη, ὡς ἐκ θαύματος, ὁ σωλὴν, ἀντὶ θερμοῦ καὶ θρεπτικοῦ γάλακτος, ἔδωκε καθαρὸν καὶ γλυκύτατον ὕδωρ, τὸ ὅποιον ῥέει μέχρι τοῦδε! οἱ ἀγαθοὶ δαίμονες μετέβαλον τὴν ἀνδρείαν μητέρα εἰς πηγὴν, τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα ἔχουσι θαυμασίας ιδιότητας—κατὰ τοὺς ῥαψωδοὺς τῆς Ἀλβανίας, ἐννοεῖται.

II.

Ἡμεῖς, ἐκ Ῥαγούσης, λιμένος τῆς Δαλματίας, ἀνεχωρήσαμεν, διευθυνόμενοι πρὸς τὴν Ἀλβανίαν, τῆς ὁποίας τὰ μεθόρια δὲν ἀπέχουσι ἐκεῖθεν πλέον τῶν δεκαπέντε λευγῶν.

Ἐννοεῖται δ' ὅτι ἀπερχόμενοι δὲν ἠλπίζομεν νὰ εὗρωμεν ἀμαζητοὺς δρόμους καὶ ταχυδρομικοὺς σταθμοὺς καὶ μυρία ὅσα οἱ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ γεννηθέντες ἀξιοῦσι πανταχοῦ.

Κατελύσαμεν εἰς πενιχρώτατον ξενοδοχεῖον, καλύβην μᾶλλον ἢ ξενοδοχεῖον, καὶ πρώτη φροντίς ἡμῶν ὑπῆρξε τὸ νὰ μάθωμεν ποῖος δρόμος φέρει συντομώτερον εἰς τὸ Μαυροβούνιον καὶ ποῖα τὰ μέσα τοῦ ὁδοιπορεῖν.

—Ἡ Γαρδίνα, μᾶς εἶπον, ὁ κόλπος τοῦ Κατάρου καὶ ὁ Κάταρος, ἐπὶ ῥάχως ἡμιόνου ἢ ἵππου καὶ μὲ ὄδηγόν Μαυροβουνιώτην.

III.

Ἐν μόνον ὄρος δὲν ἀπαρτίζει τὸ Μαυροβούνιον, ὡς πᾶς τις δύναται νὰ υποθέσῃ κατ' ἀρχάς· ἀπ' ἐναντίας ἄθροισμα βουνῶν ὑψηλῶν, καὶ βαθέων καὶ στενῶν κοιλάδων, οἵτινες ἀποτελοῦσι γιγαντώδη μαστῶν, κομῶντα στροβιλέαις—τοιούτων εἶναι τὸ Μαυροβούνιον, καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο ἔλαβε βεβαίως ἐκ τῆς μελαίνης χροίας, τὴν ὁποίαν παρέχουσι αὐτῷ τὰ τρεφόμενα δάση, μακρῶθεν βλεπόμενα. Κεῖται δὲ παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου χωρίζεται διὰ παραλλῆλως στενωτάτης, ἐνιαχοῦ μὴ ὑπερβαίνουσης τὸ ἥμισυ μίλιον καὶ ἦτις ἀποτελεῖ τὴν ἀνατολικὴν ἡμιβρινωτέραν ἄκρην τῆς Αὐστριακῆς μοναρχίας· πρὸς τὰ βορειανα-

τολικά αὐτοῦ συνορεύει τῇ Ἑρζεγοβίνῃ καὶ τῇ Βοσνία, πρὸς δὲ τὰ νοτιοανατολικά τῇ βορειότερᾳ Ἀλβανίᾳ.

Ἄγνοεῖται ἐπ' ἀκριβῶς ὁ πληθυσμὸς τῆς χώρας ταύτης· ἂν ἀκούσωμεν τοὺς Μαυροβουνιώτας, οὗτοι λέγουσιν ὅτι υπερβαίνουν τοὺς ἑκατοντακισχιλίους· ἄλλ' ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶναι ὑπερβολικὸς καὶ ἕκαστος συμπεραίνει ὅτι αὐξάνουσιν αὐτὸν εἴτε λόγῳ ἐθνικῆς φιλοτιμίας, εἴτε λόγῳ πολιτικοῦ συμφέροντος.

Τὸ Μαυροβούνιον διαιρεῖται εἰς *ναῖας*, ὅπερ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον ἐπαρχίας, ἔκτῳ τὸν ἀριθμὸν, ὧν αἱ τέσσαρες, καθὼ ὀρεινότεραι τῶν λοιπῶν, καλοῦνται *Brda* ἤτοι ὄρη. Πᾶσα ἐπαρχία περιλαμβάνει *πλεγμένα* ἢ φυλάς τινάς, δισπαρμένους εἰς μεμονωμένας κατοικίας, ἕκαστη τῶν ὁποίων ἔχει περιωρισμένην περιφέρειαν. Ἡ πασῶν μεγαλειτέρα, *Κατούνσκα*—*ναῖα* ὀνόματι, ἢ καὶ ἦττον ὀρεινὴ, ἀποτελεῖ τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ Μαυροβουνίου καὶ περιλαμβάνει ἑννέα φυλάς· αἱ δὲ λοιπαὶ ἑπτὰ ἐν συνόλῳ ἑννέα καὶ εἴκοσιν ὅ ἐστι πᾶσαι αἱ τούτου φυλαὶ εἰσι τριάκοντα καὶ ἔκτῳ. (α).

Ἀνώτατος ἄρχων τοῦ τόπου θεωρεῖται ὁ *Βλαδίκας* (Ἐπίσκοπος), ὅστις διέπει τὰ τῆς ἐκτελεστικῆς ἀρχῆς· συμβούλιον δὲ *Σερδάρων* (ὀπλαρχηγῶν) ἐπέχει τόπων νομοθετικοῦ σώματος. Μέχρι τοῦ 1852 ὁ Βλαδίκας εἶχεν ἀνὰ χεῖρας καὶ τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν· ἄλλ' ἐκ τότε ἀπεγυμνώθη αὐτῆς καὶ περιωρίσθη εἰς μόνους τὰς ἐπιγείους αὐτοῦ δυνάμεις.

Οἱ Σερδάροι δὲν ἰσχύουσιν πολὺ εἰς τὰς *ναῖας* καὶ τὰ *πλεγμένα*, διότι οἱ Μαυροβουνιώται γενικῶς ἀγνοοῦσι μὲν τί ἐστὶ δύναμις ἠθικὴ τῆς ἀρχῆς, τῆς δὲ ὑλικῆς τὸ βᾶρος οὐδέποτε ἐδοκίμασαν ἀκούοντες πλείοτερον ἰσχύουσι παρ' αὐτοῖς οἱ *Γλαύροι*, ἤτοι οἱ δημογέροντες καὶ οἱ ἐπιστημότεροι τῶν χωρίων, ὧν ἕκαστη οἰκογένεια ἔχει τὸν ἴδιον αὐτῆς ἀρχηγὸν (*Koutchii Starjeschina*), τὰ πάντα διευθύνοντα καὶ κρίνοντα τοὺς διαφορομένους.

Τὸ Μαυροβούνιον εἶναι τόπος πτωχὸς—ὁ πτωχότερος ἴσως τῆς Ἀλβανίας· ἢ τε ελαία καὶ ἢ ἄμπελος σπανίζουσιν, ἀρχικὴν δὲ πηγὴν καὶ παραγωγικώτερον κλάδον ἐμπορίου ἔχει τὸ μέλι καὶ τὰ δέρματα τῶν ἀγρίων ζώων, οἶον ἄρκτων, ἀλωπέκων κ. τ. λ. ὧν πλήθουσι τὰ δάση. Ἄλλὰ φιλόπονος καὶ λιτὸς, ὡς εἶναι ὁ Μαυροβουνιώτης, διὰ τῆς θήρας ἀφ' ἑνὸς, ἀφ' ἑτέρου δὲ διὰ τῆς καλλιέργειας τοῦ ἀραβοσίτου, ἐπαρκεῖ τὰς ἀνάγκας του.

Ὁ βίος τοῦ Μαυροβουνιώτου εἶναι καλλίτερος τοῦ τοῦ Ἀλβανοῦ· εἶναι μᾶλλον φιλόξενος, ἦττον θηριώδης καὶ οὐδέποτε μάχεται ἐπὶ μισθῷ. Λέων τὴν καρδίαν, ἐν καιρῷ πολέμου, ἀπεκδύεται, ἐν καιρῷ εἰρήνης, τὸ πολεμικὸν καὶ ἄγριον ἦθος καὶ ἐξασκεῖ τὰ πατριαρχικά του ἔθιμα.

(α) Ἰδοὺ τὰ ὀνόματα τῶν ἐπαρχιῶν τούτων. Κατούνσκα, Πρίσκα, Λιεσχάνσκα Σερνίσκα, Βιελόπαυλίτσι, Πιπέρι, Μοράτσα καὶ Κούσκι.

Ὁ Ἀλέανδρος πρεσβεύει τὸν μωαμεθανισμόν καὶ ὑπόκειται τῇ Ἵψηλῃ Πύλῃ—ὁ Μαυροβουνιώτης πρεσβεύει τὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ προκινδυνεύει ἐνθουσιωδῶς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ, περιχαρακόμενος εἰς τὰ ἀπρόσιτα ὄρη του, ὅποθεν αἰετοί ποτε ἀποκρούει τὰς ἐπανεληλυμένους ἀποπείρας τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος του.

Ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα ὄρη τοῦ Μαυροβουνίου κατοικεῖ ὀρθή τις ἀγρία, φίλερις, μηδένα νόμον, μηδεμίαν πίστιν πρεσβεύουσα καὶ ζῶσα διὰ ληστείας ἢ ἀρπαγῆς· οὗτοί εἰσιν οἱ *Ζερβίνοι*, (Ὀρεῖται), ἐκ τοῦ τόπου ἐν ᾧ κατοικοῦσι λαβόντες τὸ ὄνομα.

Οἱ Ζερβίνοι δὲν ἀναγνωρίζουσιν ἄλλην ἀρχὴν ἢ τοὺς πρεσβυτέρους τῶν φυλῶν αὐτῶν, ἄλλους νόμους ἢ τοὺς φυσικοὺς, τοὺς ὁποίους ἄλλως τε μετὰ μεγίστης εὐκολίας καταπακτοῦσι. Τέκνα τῆς μεγάλης οἰκογενείας τοῦ Μαυροβουνίου, ἀπεσπάσθησαν τῆς μητρὸς αὐτῶν, διότι δυσανεσχέτον πρὸς τοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμοὺς, τὸ ἐλευθεριώτερον πολίτευμα ἦτο τυραννία βαρύνουσα τὸν τράχηλόν των, καὶ δὲν ἐδύναντο νὰ συμβιβάσωσι τὰς πολυθεϊκὰς δοξασίας των πρὸς τὰς χριστιανικὰς παραδόσεις. Βίον πλάνητα καὶ νομαδικὸν διάγοντες, δὲν ἐνθυμοῦνται τὴν πατρίδα εἰμὴ ἐν ὄρα κινδύνου· τότε τάττονται περὶ τὸν Βλαδίκαν, μάχονται ἀνδρείως, ὑπεῖκουσι τῷ χαλινῷ τῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας, ἅμα δ' ὁ ἐχθρὸς ἀποκρουσθῆ καὶ ὁ κίνδυνος παρελθῆ, ἐπανερχονται εἰς τὰ ὄρη των, ἵνα πνεύσωσι καθαρὸν καὶ ἐλεύθερον αἶρα, καὶ ἵνα σβέσωσι τὴν ἀρπακτικὴν δίψαν των. Περιηγητῆς τις, λαλήσας αὐτοῖς περὶ τιμῆς καὶ δικαιοσύνης, ἤκουσε τὰ εὐμνημόνευτα ταῦτα λόγια: *δὲν ἐγεννήθημεν διὰ ἐργασίαν καὶ ἔχομεν ἀνάγκη διὰ τὰ ζῶμεν.*

(Ἐπεστί)

ΣΥΜΜΙΚΤΑ.

ΤΕΛΕΙΟΠΟΙΗΣΙΣ τοῦ ΑΡΙΘΜΟΜΕΤΡΟΥ. — *Dolce il far niente* εἶναι ἡ εὐδαιμονία, ἣν φαίνεται ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκων· ἀλλ' ἂν τοῦτο κατώρθωσεν ἐν μέρει ὡς πρὸς τὰ φυσικά, πειθήνια ὑποβαλὼν τῇ θελήσει του τὰ στοιχεῖα καὶ κατατροπώσας τοὺς ὑλικοὺς πόνους, θέλει ἄρᾳ ποτε ἐπιτύχη καὶ ὡς πρὸς τὰ ἠθικά; Τοῦτο ἦτο ζήτημα προαιώνιον καὶ ζήτημα δυσδιάλυτον ἀφ' ἧς ὁ Πασχάλ, ὁ Λεϊβνίτιος καὶ ὁ Διδσεῶτος μάτην ἐκοπίασαν προσπα-

θοῦντες νὰ κατασκευάσωσι μηχανὴν ἰκανὴν ν' ἀναπληρώσῃ τὸν νοερὸν ἀγῶνα κατὰ τὸν συνδυασμὸν τῶν ἀναγκαίων εἰς ὑπολογισμοὺς ἀριθμῶν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐν μέρει ἤδη ἐλύθη, καὶ δὲν πρέπει ν' ἀπελπίζωμεθα πλέον τοῦ νὰ ἴδωμέν ποτε τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἀπηλλαγμένον καὶ πολλῶν μεγάλων καὶ βασανιστικῶν ἀγῶνων.

Τὴν λογιστικὴν μηχανὴν, ἣν πρῶτοι νὰ κατασκευάσωσιν ἐπεχείρησαν οἱ εἰρημένοι περιώνυμοι ἄνδρες, γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα ΑΡΙΘΜΟΜΕΤΡΟΝ, ἐτελειοποίησεν ἤδη ὁ ἐκ Κολμάρ τῆς Γαλλίας Κ. Θωμᾶς, καταβαλὼν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου ἀτρύτους πόρους ἐπὶ τεσσαράκοντα περίπου ἔνιαυτούς.

Δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσει παντάπασιν νὰ περιγράψωμεν τὴν μηχανὴν ταύτην, διότι ἡ τοιαύτη περιγραφή οὔτε καταληπτὴ οὔτε χρῆσιμος ἤθελεν ἀποδοῦν. Ἀρκούμεθα ἐκθέτοντες διὰ βραχείων τὰς ἐνεργείας τοῦ ἀριθμομέτρου.

Τὸ ἀριθμόμετρον τοῦ Κ. Θωμᾶ, ὡς ἀναφέρει ὁ *Συνταγματικὸς*, ἐπιτρέπει νὰ γίνωνται ἄνευ δισταγμοῦ καὶ λάθους τινος ὅχι μόνον ἡ πρόσθεσις, ἡ ἀφαίρεσις, ὁ πολλαπλασιασμὸς καὶ ἡ διαίρεσις, ἀλλ' ἀκόμη καὶ πράξεις μᾶλλον πολυσύνθετοι καὶ μᾶλλον πολύπλοκοι, οἷαι αἱ τῶν ὑψηλοτέρων μαθηματικῶν. Πολλαπλασιασμὸς ἐξ 8 ἀριθμῶν ἐπὶ 8 ἀριθμῶν ἐνεργεῖται ἐντὸς 18 δευτερολέπτων· διαίρεσις 16 ἀριθμῶν διὰ 8 ἀριθμῶν ἐνεργεῖται ἐντὸς 24 δευτερολέπτων· ἐντὸς ἐνὸς λεπτοῦ καὶ $\frac{1}{4}$ γίνεται μετὰ τῆς βασάνου ἡ ἐξαγωγή τῆς τετραγωνικῆς ρίζης 16 ἀριθμῶν. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ μυστήριον τῆς τελειοποιήσεως τῆς μηχανῆς· διότι, οἷα ἐφέρετο μέχρι τοῦ 1849, δὲν ἐδύνατο νὰ ἐνεργήσῃ δι' ἀριθμῶν ὑπερβαίνοντων τὰς μυριάδας· ἤδη συμβιβάζεται μὲ πάντα συνδυασμὸν καὶ ἐπιφέρει ἀποτελέσματα, μαρτυροῦντα ἀναμφιλέκτως περὶ τῆς δυνάμεώς του· οὕτω π. χ. ἐντὸς ὀλίγων δευτερολέπτων δύναται νὰ φέρῃ παραγόμενα, ἀναβαίνοντα μέχρι τοῦ 999, 999, 999, 999, 999, 999, 999, 999, 999, 999, 999, 999, 999, ἐκτάκτου ἀριθμοῦ, δυναμένου νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν ἄπειρον πληθὺν τῶν ἀστέρων ἢ τῶν κόκκων τοῦ κονιορτοῦ! Καὶ ὅλα ταῦτα; δι' ἀπλουστάτου τινος τρόπου· ἀναβιβάζοντες ἢ καταβιβάζοντες καὶ μεταθέτοντες πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ τὰ ἀριστερὰ μίαν ἢ πλειοτέρας λαβίδας καὶ στρέφοντες δις ἢ τρίς ἓνα στρόφιγγα.

Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, τὸ ἀριθμόμετρον δὲν φαίνεται πλέον ὕλικόν τι ὕλικὰ παράγον ἀποτελέσματα, ἀλλ' εἶναι ὕλη, ἥτις καὶ διασκεπτεται, καὶ συνδυάζει, καὶ ὑπολογίζει, καὶ ἐνεργεῖ τὰς δυσκολωτέρας καὶ πολυπλοκωτέρας ἀριθμητικὰς πράξεις οὕτω ταχέως καὶ οὕτω ἀσφαλῶς ὥστε ἀπελπίζει τοὺς δεινοτέρους λογιστάς. Εἶναι δὲ λίαν εὐμετακόμιστον καὶ μικροῦ ὄγκου καὶ εἰσῆχθη ἤδη εἰς τὰ μεγάλα οἰκονομικὰ καταστήματα, παρ' οἷς ἡ χρῆσις αὐτοῦ ἐπιφέρει τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπαλλήλων καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τοῦ νοεροῦ καμάτου.

« Τὸ ἀριθμόμετρον, ἀκολουθεῖ λέγων ὁ *Συνταγματικὸς*, δὲν εἶναι μόνον ἡ ψηλαφητὴ ἀπόδειξις μεγάλης τινος δυσχερείας νικηθείσης, ἀλλ' ἐν ταυτῷ καὶ ἐν τῶν στοιχείων τοῦ ἀνθρωπίνου πλοῦτου, τοῦτέστι νέας τις πολλαπλασιαστικῆς τοῦ χρόνου, ὃν ἐξοικονομεῖ ἐν τῇ αὐτοῦ σφαίρα, ὡς ἐξοικονομοῦν αὐτὸν ὁ ἀτμὸς καὶ ὁ ἠλεκτρικὸς τηλεγράφος. »

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΟΡΤΗ ΤΗΣ ΚΕΡΑΤΟΜΑΝΙΑΣ (CORNOMANIA) ΕΝ ΡΩΜῃ. Οὕτω ἀπεκάλουν τὴν ἑορτὴν ἣν ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης ἐτέλει ποτὲ ἐνιαυσίως πρὸς λατρείαν τοῦ Πάπα. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ ἑορτὴ αὕτη μετείχε πολὺ τῆς εἰδωλολατρίας· ἀλλὰ πότε καὶ εἰς τί ἡ δυτικὴ ἐκκλησία δὲν ἀπεμιμήθη τὴν εἰδωλολατείαν;—

Ὁ Σοφὸς Δουκάγγιος (Du Cange) μᾶς δίδει τὴν ἀκλόουθον περιγραφὴν αὐτῆς, ληφθεῖσαν ἐξ ἀρχαίου χειρογράφου τοῦ Κκυβραί.

« Τὸ πρῶτον μετὰ τὸ Πάσχα σάββατον, τὴν ὥραν τῆς ἐνάργεως τῆς τελετῆς, οἱ ἀρχιεπισβύτεροι τῶν δεκαοκτῶ διακονικῶν ἐκκλησιῶν κρούουσι τοὺς κώδωνας καὶ ὁ λαὸς συναθροίζεται εἰς τὰς ἐκκλησίας. »

« Ὁ ἱεροφύλαξ περιβάλλεται χιτῶνα μὲν τὸ σῶμα, στέφανον δὲ ἐξ ἀνθέων καὶ Κεράτων (!!) τὴν κεφαλὴν, τῇ δὲ χειρὶ κρατεῖ εἶδος σωλήνος χαλκίνου, τὸ μέγεθος ἔχοντος βραχίονος, κεκοσμημένου κοδωνίσκοις. »

« Ὁ ἀρχιεπισβύτερος, ἀλουργίδα περιβεβλημένος, καὶ ὑπὸ παντὸς τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἐνοριτῶν αὐτοῦ ἀκολουθούμενος, πορεύεται εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Λατερανοῦ, πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ὁποίου ἴσταται ἀναμμένων τὸν Πάπαν. »

« Ἡ αὐτοῦ Μακαριότης, ἄμα προσκληθῆ, ἐξέρχεται τοῦ παλατιοῦ καὶ ἐνθρονίζεται εἰς τὴν προσδιορισθεῖσαν αὐτῇ θέσιν ἐν τῷ μέσῳ τῆς Λιτανείας. »

« Ἐκαστος τότε ἀρχιεπισβύτερος σχηματίζει κύκλον μετὰ τῶν ἱερέων καὶ ἐνοριτῶν αὐτοῦ, καὶ ἄρχονται τῶν ψαλμωδιῶν. »

« Δεῦτε ἄσωμεν! Θεε, τὰ θαυμάσιά σου! Θεε, ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός σου! »
 « Ἁγία Μαρία, μήτηρ τοῦ Θεοῦ! Δεῦτε ἄσωμεν! Ἐρχομαι, Κύριε, καλὴ ἡμέρα. Ἄνοιξον ἡμῖν τὰς θύρας σου, ἐρχόμεθα εἰδῆν τὸν δεσπότην Πάπαν »
 « καὶ προσαγορεύσειν αὐτῷ τὸ χαίρειν, καὶ προσενεγκεῖν αὐτῷ τιμὰς καὶ ἄδειν αὐτῷ λιτανείας, ὡς ποτὲ τῷ Καίσαρι. Εὐγε, ἄνερ εὐλογημένε »
 « εὐγε, εὐλογημένε Πάπα, ὁ τὰ πάντα διέπων ἐκ τῆς ἑδρας τοῦ Πέτρου. Ὁ »
 « οὐρανὸς καταλάμπει ἐκ φάτων, τὰ νέφη διεσκεδάσθησαν. »

« Διαρκούντων τῶν ὕμνων, ὁ ἱεροφύλαξ ἐν μέσῳ ἐκάστου κύκλου πηδᾷ περιστρεφόμενος, πᾶλλον τὸ εἰς χειρὰς του κωδωνοφόρον σκηπτρον, καὶ σείων τὰ κέρατα τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ. »

« Ὅταν αἱ λιτανεαὶ ἀποπερατωθῶσι, εἰς τῶν ἱεροφυλάκων προχωρεῖ, σύρων ὀπισθεν αὐτοῦ ὄνον, ὃνπερ οἱ ὑπηρεταὶ τῆς ἀποστολικῆς αὐλῆς ἔχουσιν

ἐπὶ τούτῳ παρεσκευασμένον, εἰς δὲ κλειδοῦχος κρατεῖ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὄνου δοχεῖον, περιέχον εἴκοσι Sous εἰς ἀργυρᾶ νομίσματα· ὁ δὲ ἀρχιεπισβύτερος ἀναμινύει αὐτὰ τρίς, καὶ τρίς φέρων τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς τὸ δοχεῖον, λαμβάνει ὅσα διὰ μιᾶς μόνης δρακῆς δυνηθῆ, ταῦτα δὲ, ὡς ἐκ τῆς τύχης προσερχόμενα, ἀνήκουσιν αὐτῷ. »

« Οἱ ἀρχιεπίσκοποι ἀκολουθῶς ἔρχονται μετὰ τοῦ κλήρου καὶ παραθέτουσι στεφάνους πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Πάπα. »

« Ὁ ἀρχιεπισβύτερος τῆς ἐκκλησίας in Via lata προσφέρει τῷ Πάπα ἀλώπεκα, ἥτις, καθὸ ἀδέσμευτος καὶ καθὸ μὴ κρατούμενη, τρέπεται εἰς φυγὴν, ἐκεῖνος δ' ἀμοίβεται παρὰ τοῦ Μακαριωτάτου δι' ἐνὸς καὶ ἡμίσειος βυζαντινοῦ νομίσματος. »

« Ὁ ἀρχιεπισβύτερος τοῦ ἀγίου Μάρκου in Aquiro προσφέρει στέφανον καὶ ἀλέκτορα, καὶ ἀμοίβεται δι' ἐνὸς βυζαντινοῦ καὶ ἐνὸς τετάρτου. »

« Ὁ ἀρχιεπισβύτερος τοῦ ἀγίου Εὐσταθίου προσφέρει στέφανον καὶ νεβρᾶ, δορκάδος καὶ ἀμοίβεται ὁμοίως δι' ἐνὸς βυζαντινοῦ καὶ ἐνὸς τετάρτου. »

« Ἐκαστος τῶν λοιπῶν ἀρχιεπισβυτέρων λαμβάνει ἀνά ἓν βυζαντινόν. »

« Τέλος ὁ Πάπας δίδει τὴν εὐχὴν του καὶ τὸ πλῆθος ἀπέρχεται. »

« Ὅταν ἐπιστρέφουσιν εἰς τὰς συνοικίας, ὁ ἱεροφύλαξ, τὴν αὐτὴν πάντοτε φέρων στολὴν, καὶ ὑπὸ ἱερέως ἀκολουθούμενος καὶ δύο βοηθῶν φερόντων ἀγιασμὸν, κόλλυρα καὶ φύλλα δάφνης, ἐν ἤχῳ τοῦ κωδωνοφόρου σκήπτρου ἐπισκέπτονται τὰς οἰκίας. Ὁ ἱερεὺς εὐχεται τὴν οἰκίαν, βραίνει αὐτὴν δι' ἀγιασμοῦ, καὶ θέτει φύλλα δάφνης εἰς τὴν ἐστίαν καὶ κόλλυρα προσφέρει εἰς τοὺς παῖδας. Ὁ δὲ ἱεροφύλαξ, καθ' ὄλον αὐτὸ τὸ διάστημα, ψάλλει ὕμνον εἰς γλῶσσαν βάρβαρον, οὕτως ἀρχόμενον· « jaritan, jaritan, jajariasti; RaPhayu, jercoyu, jajariasti » καὶ ὁ οἰκοδεσπότης προσφέρει αὐτοῖς ἓν δηνάριον ἢ καὶ περισσώτερον.

Ἡ ἑορτὴ αὕτη ἐτελεῖτο μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Πάπα Γρηγορίου Ζ'. περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΑ'. αἰῶνος. — Γ. Α.

ΣΥΣΤΑΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΕΤΡΟΥ. Μεταξὺ τῶν πολλῶν ἀστέων καὶ περιέργων ἢ μᾶλλον ὑπερφυσικῶν, ὅσα οἱ Πάπαι κατὰ καιροὺς μετεχειρίσθησαν πρὸς αὐξήσιν τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ σατραπικοῦ αὐτῶν μεγαλείου, εἶναι καὶ τὸ ἐξῆς, ὅπερ, καὶ τοι θεωρητέον ὡς ῥάνις ὕδατος ἐν τῷ ὠκεανῷ τῶν παπικῶν μηχανημάτων, οὐ μικρὸν γαργαλίζει τὴν περιέργειαν τοῦ ν' ἀναγινώσκωμεν ἐπισταμένως τὴν ἱστορίαν τῶν Vice Dio τῆς Ῥώμης.

Καὶ Vice Dio μὲν κυριλεκτικῶς σημαίνει Ἀντίθεος, βεβαίως δὲ ἡμεῖς δὲν ἠθέλομεν ἀποκαλέσει διὰ τοιοῦτου ὀνόματος τοὺς Πάπας, ἂν αὐτοὶ οὗτοι δὲν ἐπιτιμοφοροῦντο οὕτω. — Ἄλλ' ἐπαγέλθωμεν ἐπὶ τὸ προκείμενον. —

Ὁ Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Πεππίνος, ἐν ἔτει 754, προτροπῇ τοῦ Πάπα Στεφάνου Γ'. ἠνάγκασε διὰ συνθήκης Ἀστόλφον τὸν βασιλεῖα τῶν Λομβαρδῶν νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν Ῥαβέναν εἰς τὸν Πάπαν. Ὁ Πεππίνος, ὑπογραφείσης τῆς συνθήκης, ἀνεχώρησεν, ἀλλ' ὁ Ἀστόλφος οὐ μόνον τὴν Ῥαβέναν δὲν παρέδιδεν ἀλλὰ καὶ τὴν Ῥώμην νὰ κυριεύσῃ ἐξούλετο. Ὁ Πάπας, φοβηθεὶς, ἐπικαλεῖται ἐκ νέου τῆς συνδρομῆς τοῦ Πεππίνου. Ἀλλὰ πρὸς βεβαιωτέραν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ, πλάττει τὴν ἐξῆς συστατικὴν ἐπιστολὴν, ὡς δῆθεν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἐν οὐρανῷ γραφεῖσαν, καὶ πέμπει αὐτὴν τῷ βασιλεῖ τῆς Γαλλίας.

« Πέτρος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος . . . »
κτλ. κτλ. κτλ.

« Ἐπειδὴ δι' ἐμοῦ ἡ Ἀγία, Καθολικὴ, Ἀποστολικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία, ἡ μήτηρ καὶ κεφαλὴ πασῶν τῶν λοιπῶν ἐκκλησιῶν, θεμελιωμένη ἐστὶν ἐπὶ τῆς Πέτρας. . . Ἴνα δυνηθῆ Στέφανος ὁ ἐπίτροπός μου καὶ ἀρχηγὸς τῆς μνησθείσης ἐκκλησίας, τῇ χάριτι καὶ δυνάμει τοῦ παντοδυνάμου, νὰ λυτρώσῃ τὴν γλυκυτάτην μου ἐκκλησίαν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν διωκτῶν αὐτῆς. . . Πρὸς Ὑμᾶς Μεγαλειότατε Πεππίνε, Κάρολε καὶ Καρολομάγνε, καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀγίους ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς, τοὺς εὐγενεῖς Δούκας καὶ Κόμητας, καὶ ἅπαντα τὸν λαόν. . . Ἐγὼ ὁ Πέτρος κτλ. κτλ. καὶ ἡ Θεοτόκος Μαρία, θέλομεν εἶσθαι ὑπόχρεοι, καθὼς καὶ τὰ Χερουβίμ καὶ Σεραφίμ καὶ ἅπαντα τὰ οὐράνια πνεύματα . . . »
« Τοῦναντίον ὁμως, ἂν Ὑμεῖς δὲν πολεμήσητε δι' ἐμὲ, θέλω σὺς ἀποκηρῆσαι, καὶ τὴν Ἀγίαν Τριάδα καὶ τὸν Ἀποστολικόν μου θρόνον, δὲν θέλητε ἀξιώθῃ τοῦ Πικραδείου. » (! ! !)

Ἐν τοσοῦτῳ ἡ συστατικὴ αὕτη ἐπήνεγκε τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα. Ὁ Πεππίνος διέβη ἐκ νέου τὰς Ἄλπεις, ἐπολιόρκησε τὴν Παβίαν, ἐνθα εὐρίσκειτο ὁ Ἀστόλφος, καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν ἐπὶ τέλους νὰ παραδώσῃ τὴν Ῥαβέναν τῷ Πάπα.

ΓΝΩΜΙΚΑ, ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ ΠΕΡΙΦΗΜΟΥ ΦΡΑΓΚΛΙΝΟΥ. — Ὁ χρόνος εἶναι τὸ πολυτιμότερον τῶν ἀγαθῶν, ὁ δὲ μὴ γνωρίζων νὰ τὸν μεταχειρισθῆ εἶναι ἀσωτότερος τοῦ ἀσώτου υἱοῦ τοῦ εὐαγγελίου.

- Ὁ Θεὸς λέγει εἰς τὸν ἄνθρωπον, βοηθοῦ, ἂν θέλῃς νὰ σὲ βοηθήσω.
- Ἡ ὀκνηρία εἶναι εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅ,τι ἡ σκωρία εἰς τὰ μέταλλα.
- Ἡ ὀκνηρία βραδύζει τοσοῦτον ἀργά, ὥστε ἡ τάχιστα βαινουσα πενίαι δὲν ἀργεῖ νὰ τὴν προφθάσῃ.
- Ὁ φιλόπρονος εὐκαιρεῖ κάποτε, ἀλλ' ὁ ὀκνηρὸς οὐδέποτε.
- Διὰ τῆς προθυμίας κατωρθοῦνται πολλὰ δι' ὀλίγου κόπου.

- Κέρδος άνευ κόπου δέν γίνεται.
- 'Ο θέλων νά πλουτίσῃ ἀνάγκη νά μάθῃ οὐχί μόνον τὸ κερδαίνειν ἀλλὰ καὶ τὸ οἰκονομεῖν.
- Μικρὰ ἀμέλεια προσεῖνέ μέγιστον κακὸν πολλάκις. Δι' ἔλλειψιν καρφίου χάνεται τὸ πέταλον, δι' ἔλλειψιν πετάλου ὁ ἵππος, δι' ἔλλειψιν ἵππου ὁ ἵππεύς, καθότι ὁ ἐχθρὸς προφθάνων τὸν φονεῖ· καὶ ταῦτα πάντα, διότι ἡμέλησε νά καρφώσῃ τὸ πέταλον.
- 'Ο οἶνος, αἱ γυναῖκες καὶ τὸ χαρτοπαίγιον καταστρέφουν τὰς περιουσίας καὶ αὐξάνουν τὰς ἀνάγκας τῶν ἀνθρώπων.
- Τὰς ἡδονὰς ἀπολαμβάνει οὐχί ὁ διώκων ἀλλ' ὁ φεύγων αὐτάς.
- Ὅσα δαπανᾷ τις διὰ μίαν κακοῦθιαν ἀρκοῦν πρὸς ἀνατροφήν δύο τέκνων.
- Τὰ καλὰ φαγητὰ φέρουν τὴν ψωμοζήτητιαν.
- Τὰ μεταξωτὰ φαρμάκα σβένουν τὸ πῦρ τοῦ μαγειρείου.
- Ἡ ἀγάπη τοῦ στολισμοῦ εἶναι παραφροσύνη ὀλέθριος.
- Εὐκολώτερον εἶναι νά ἐμποδίσῃς τὴν πρώτην ἐπιθυμίαν σου, παρὰ νά εὐχαριστήσῃς τὰς ἀκολουθοῦσας τρεῖς.
- Μωρὸν εἶναι νά πιθηκίζῃ ὁ πτωχὸς τὸν πλούσιον, ὅπερ ταῦτόν ὡς ὁ μῦθος τοῦ βατράχου μὲ τὸν βοῦν.
- Ἡ ὑπερφηανία προγευματίζει πλούσια, γευματίζει πτωχὰ, καὶ δειπνεῖ καταφρονημένα.
- 'Ο τρεφόμενος μ' ἐλπίδας ἀποθνήσκει ἐκ τῆς πείνης.

Γ. Α.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ. — Τοῖς Κ. Κ. Συνδρομηταῖς. — Ὁ Μένανδρος ἢ περὶ νέας κωμωδίας παρ' Ἑλλήσι (συνέχεια). — Σακεσπῆρος. — Λόγος εἰσαγ. εἰς τὴν δογματ. Θεολογίαν, ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Κ. Κλεόπα. — Ἔρως ἐν γάμῳ (συνέχεια). — Ὀδοιπορικά. — Σύμμικτα (Τελειοποιήσις τοῦ ἀριθμομέτρου — Θρησκευτικὴ ἑορτὴ τῆς Κερατομανίας — Συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου — Γνωμικὰ ἐκ τῶν τοῦ Φραγκλίνου.)
